AIDAI

1951
NR. 5

TURINYS

Psl.

Dr. A. Baltinis — Religija ir mokslas 193
Antanas Vaičiulaitis — Motinos veidas (eil.) 199
P. Gaučys — Gabriela Mistral 200
Gabriela Mistral — Nokturnas, Albricias, Motinos poema (Vertė P. Gaučys) 202
Zenonas Ivinskis — Merkelis Giedraitis 207
B. Stočkus — Arnold J. Toynbee ir jo kultūros teorijos 216
J. Augustaitytė - Vaičiūnienė — Keturi žingsniai: Naktis, Rytas, Diena, Vakaras (eil.) 227
P. Stelingis — Paukščių grįžimas, Pavasaris (eil.) 227

KŪRYBOS PASAULYJE

LITERATŪRA

A. R. — Priešvakarinė dvasia dabartinėje sovietų literatūroje .. 228
Julius Banaitis — Pastabos literatūrinės polemikos klausimu 230

KNYGOS IR ŽURNALAI

Alg. M. — Metraštis "Literatūra" 231
A. K. — M. Gudelis: Lietuviai gynė savo miškus 232
Viktoras Gidžiūnas, O. F. M. — S. Sužiedėlis: Jėzaus Nukryžiuotojo seserų kongregacija 232

MENAS

El. Vasyliūnienė — Muzikinio auklėjimo reikšmė 233

RELIGINIS GYVENIMAS

M. Matukas — Vatikano santarybą prisiminus 234
Gilinamos šv. Rašto Studijos 234

VISUOMENINIS GYVENIMAS

V. Čižiūnas — Paskutinis aušrininkas ir jo vaidmuo mūsų tautoje 235

POLITIKA

Dr. J. Gintautas — Apie karą ir taiką su komunizmu 238

ILIUSTRACIJOS

Z. Kolba — Vitražų detalė ..... viršelių 1 psl.
V. Petravičius — Šv. Jurgis (aliejus) 195
Gabriela Mistral (atvaizdas) 202
Leonardo da Vinci — Apybraiža 206
Valerijonas Šuškovskis Protasevičius (atvaizdas) 210
A. Galdikas — Saulėlydis 214
G. Rouault — Senas karalius 219
V. K. Jonynas — Medžio raižinys 223
T. Vailus — Viršelių ir skyrių vinjetės.

MAY, 1951

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription $5.00 yearly in U. S. A.; single copy 50c.; Canada $5.50, single copy 55c; Foreign, $6.00.

Entered as second class matter at the Post Office at Kennebunk Port, Maine February 7, 1950, under the Act of March 3, 1879.

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS
1951 METAI GEGUŽĖS MĖNUO Nr. 5 (39)

RELIGIJA IR MOKSLAS

DR. A. BALTINIS

1. Žmogaus egzistencija — rūpestis

M. Heideggeris, nagrinėdamas žmogaus būseną pasauly, išveda, kad žmogus egzistuoja rūpindamasis ir kad rūpestis yra jo pagrindinė egzistencinė nuotaika. Nuomonės skiriasi, ar rūpestis išsemia visą žmogaus buvimą, ar jis yra esminė ontologinė žmogaus egzistencijos apraiška, o ne reliatyvus tam tikros epochos reiškinys, daugiau laikina žmogaus dvasios būsena. Bet nors rūpestis ir neišsemtų viso žmogaus egzistencinio turinio, tačiau jis bus visada būdingas žmogui. Žmogus nuo neatmenamų amžių rūpinasi savimi, *nes gamta jam nieko paruošto neduoda*, jis turi pats sau užsitikrinti egzistenciją. Visa mūsų kultūra, menas, mokslas, technika yra iš dalies šito rūpesčio savimi objektyvi išraiška.

Norėdamas užtikrinti savo egzistenciją šioje žemėje, žmogus stengėsi užvaldyti pasaulį ir jį sau palenkti. Tam tikslui jis įsiveržė į gamtos paslaptis, atidengė jas ir panaudojo savo reikalams. Ištirdamas paslaptinguosius gamtos dėsnius, technikinėmis priemonėmis palenkdamas juos savo valiai, jis pakeitė žemės išvaizdą ir sukūrė visai naują pasaulį. Visa tai jis darė pirmoje eilėje savo egzistencijai užtikrinti, savo būtiniausiems reikalams aprūpinti. Ir taip egzistencinio būtinumo verčiamas, žmogus sukūrė milžinišką savęs apsirūpinimo aparatą, apimantį visas gyvenimo sritis. Dvasiniams reikalams aprūpinti sukurta mokyklų sistema, pradedant paprasčiausiomis pradžios mokyklomis ir baigiant moderniškiausiais universitetais. Dvasinei kultūrai ugdyti įsteigti įvairūs institutai, muziejai, rengiamos parodos. Be priekaišto funkcionuoja viešojo saugumo aparatas, sudarytas iš įvairaus *rango viešosios ir slaptosios policijos*, advokatų bei teisėjų kolegijų. Medžiaginiams reikalavimams patenkinti iki kraštutinumo išvystyta produkcija; *ši produkcija tokia didelė, kad pralenkia* net pareikalavimą ir reklamomis dirbtinai iškeliami nauji reikalavimai. Ypač tai ryšku Amerikoje, kur reklama nustelbia net kitas kultūros sritis. *Kiekviena liga turi savo gydytojus*, savo gydymo metodus, savo ligonines. Epidemijos ištremtos į Azijos gilumą. Gyvųjų sveikata rūpinasi medicinos fakultetai, dar negimusiųjų— *eugenika ir gimimų racionalizacija. Net nenumatytiems* nelaimingiems atsitikimams įsteigtos milžiniškos draudimo bendrovės, kurios draudžia nuo ledų, tvano, žaibų, ugnies, ligų, senatvės, *net nuo mirties. Erdvė ir laikas nugalėtas* ištobulintomis susisiekimo priemonėmis, radiju bei televizija. Einama net prie tarpplanetinio ir atominio greičio. Išorinis saugumas sutvarkytas *tarptautinėmis sutartimis, Jungtinių Tautų Organizacija*, tarptautine kariuomene, atominiais ginklais . . .

Visas šis milžiniškas aparatas yra žmogaus, *jo proto sukurtas. Čia pasirodė žmogaus proto* galia ir jo didybė. Žmogui pavyko visą gyvenimą iki pačių smulkmenų racionalizuoti ir palenkti savo valdžiai. Žmogus užtikrino savo gyvenimą *pats savo pastangomis*, sukūrė kultūrą savo jėgomis. Tai *jo* rūpesčio ir darbo, trukusio šimtmečiais, vaisius.

2. Rūpesčio kelias į racionalizmą

Kurdamas kultūrą, žmogus įsitikino savo proto galia, įsigijo didelį savimi pasitikėjimą. Jis *panoro savo proto pastangomis užtikrinti ne tik* savo gamtinę egzistenciją, bet ir antgamtinę. Jis pradėjo veržtis į tą sritį, kurią Kūrėjas nebuvo pavedęs žmogui tvarkyti — į religinę sritį. Ir *čia jis pradėjo vis labiau savimi pasitikėti, negu* Dievu.

Sunku nustatyti metą, kada žmogaus posūkis nuo Dievo į save prasidėjo religinėje srityje, tačiau jo šaknų jau matyti senovės krikščioniškoje filosofijoje. Jau pirmieji krikščionių filosofai, samprotaudami apie dieviškus dalykus, stipriai juos racionalizavo ir tuo būdu palenkė juos ir proto kritikai. Toliau numatantieji Bažnyčios tėvai todėl jau pačioje pradžioje norėjo užginti teologijai filosofiją priimti net tarnaite, nes jie bijojo, kad ši tarnaitė anksčiau ar vėliau gali peržengti savo ribas, atsistoti ponios vietoje ir ją su laiku visai pašalinti. Šitas tikėjimo racionalizavimas ypač pražydo viduramžiais ir savo aukščiausią laipsnį pasiekė šv. Tomo "Sumoj". Juk visi tie Dievo buvimo įrodymai yra ne kas kita, kaip mažėjimas pasitikėjimo Dievu, Jo apreikštu Žodžiu ir mėginimas ir religinėje srityje pasitikėti vien savo protu. Argi dieviškojo liudijimo jau neužteko? Iš tikro šito dieviškojo liudijimo užteko viduramžių filosofams, nes jie filosofavo, išeidami iš *tikėjimo*. Jie tikėjo, kad apreiškimo ir proto Autorius yra tas pats Dievas. Dievas tada buvo absoliučiai tikroji Realybė, visatos Centras, pirmasis Judintojas, Tvėrėjas. Iš Jo tat išėjo visoks galvojimas, Juo viskas rėmėsi ir į Jį viskas suėjo. Jis Alfa ir Omega — pradžia ir galas. Tikrumoje jų Dievo įrodymai buvo tik racionalinė išraiška to, ką jie nepalaužiamai tikėjo. *Jie ne Dievo buvimą įrodinėjo, bet savo gilųjį tikėjimą į Dievo buvimą stengėsi išreikšti protinėmis sąvokomis.* Tai aiškiai matyti iš šv. Anzelmo įrodymų. Jam Dievas yra tobuliausioji Būtis ir kaip tokia turi turėti ir buvimą. Šitą tobuliausią Būtį jis suvokia tikėjimo aktu, kuriame jam Dievas apsireiškia kaip *egzistuojanti* Būtis, o paskui stengiasi šito akto turinį išreikšti protinėmis sąvokomis. Šitame argumentavime yra paslėpta labai gili mintis, nors šv. Anzelmo dar ir primityviai formuluota. Tiesa, jis turėjo ir tebeturi daug priešų, net ir šv. Tomą. Jam prikaišiojama, kad čia daromas šuolis iš loginės tvarkos į ontologinę. Tikrumoje čia tokio šuolio nėra, nes loginė tvarka yra tik *ontologinės tvarkos išdava.* Jei loginė tvarka neatitiktų ontologinės, tai visi įrodymai neturėtų jokios prasmės. *Mąstoma gali būti tik tai, kas yra. Būtis yra, taigi mąstau.* Šis vadinamasis ontologinis Dievo įrodymas yra pats pagrindinis ir juo remiasi visi kiti įrodymai. *Bet jo išeities punktas — tikėjimas. Be tikėjimo jis nieko neįrodo, bet be tikėjimo nieko neįrodo ir visi kiti.* Todėl mums aišku, kad šv. Anzelmas rašė savo Dievo įrodymus su ašaromis akyse ir atsiklaupęs ant kelių. Panašiai darė šv. Tomas po kryžiumi ir kiti viduramžių filosofai.

Visi šitie viduramžių filosofai žinojo arba bent nujautė, kad religija yra *aukštesnės rūšies pažinimas,* suteiktas žmogui paties Kūrėjo ir viršijąs jo protą; kad prie religijos klausimų reikia artintis su pagarba ir nusižeminimu ir pasitikėti ne tiek savo protu, kiek dieviška šviesa, ateinančia iš Anapus tikėjimo aktu.

Šitas tikėjimo aktas ir yra tikrasis religijos šaltinis. Tikėjimo aktas yra *išvidinis įsitikinimas, pareinąs iš betarpiško Dievo patyrimo arba išgyvenimo.* Jis skiriasi nuo paprasto pažinimo, kuris yra įsitikinimas, pareinąs iš teoretinio protavimo tarpiško ar betarpiško aiškumo ar iš įrodymų. Skiriasi ir iš teologinio tikėjimo supratimo, kuris yra daugiausia valios aktas, pritariąs apreikštajai tiesai. Jis yra ne atskirų sielos galių, bet *viso* žmogaus aktas. Tikėjimo akte Dievas tikinčiajam atsiskleidžia su tokiu tikrumu, kad nelieka visai abejonės dėl *realaus Jo buvimo. Dievo realumas, skirtingumas nuo šio pasaulio ir šventumas* yra esminės šio akto žymės. Tikinčiajam todėl Dievas yra absoliučiai tikra Realybė. Jo tikrumu jis nė kiek neabejoja, kaip kad neabejoja menininkas grožio tikrumu ir dorovinis žmogus gėrio tikrumu. Didžioji Ispanijos šv. Teresė rašo: "Tik tai galiu pasakyti, kad esu visai tikra ir visai suabejoti negaliu, kad mano siela yra visai arti Dievo."[1]) O kitas mistikas rašo: "Aš negaliu Dievo buvimu suabejoti, kaip ir savęs buvimu. Taip, aš jaučiu, jei tai galima, kad iš mudviejų Jis yra realesnis, negu aš". Dievo buvimo tikrumas religiniame akte yra daug didesnis, negu tas, kurį duoda teoretinis protavimas bei įrodymai. Čia žmogui atsiskleidžia nauji pažinimo horizontai, toli pralenkiantieji natūralines proto galias. *Religija tat pagrindžia pati save, turi savo egzistencijos pagrindą savyje,* ir šito pagrindimo nereikalauja nei iš filosofijos nei iš mokslų. Tiek filosofija, tiek mokslai yra bejėgiai religines tiesas paneigti arba jas sukurti, jų pagalba galima tik pateisinti šias tiesas proto šviesoje. Šitas pateisinimas ir vyksta filosofiniais bei moksliniais religijos pagrindimais. Tačiau ne iš šių pagrindimų religija gyvuoja ir ne dėl jų netekimo miršta. *Religija gyvuoja ne iš filosofijos ir ne iš mokslo malonės, bet iš Dievo malonės.* Jokia filosofija ir joks mokslas negalėjo sugriauti senovės graikų religijos, kol ji pati nenumirė žmogaus sieloje ir neužleido vietos kitai tobulesnei religijai. Kad filosofija ar mokslas sugriautų ar palaikytų kokią nors religiją, tai yra tik tuščias racionalizmo įsivaizdavimas. Jei religija visai dėl kitų priežasčių numiršta žmogaus sieloje ar net visoje epochoje, tai filosofija ir mokslas eina tik duobkasio pareigas — laidoja lavoną.

Istorikai mano, kad jie, atidengdami "prieštaravimus" Šv. Rašte ir "išaiškindami" jo kilmę, sugriovė tikėjimą į šitą raštą, kaip Dievo įkvėptą Žodį. Bet jie užmiršta, kad pirm negu jie pradėjo žiūrėti į Šv. Raštą kaip į "istorinį šaltinį" ir taikyti jam protinius istorinės kritikos dėsnius, jų tikėjimas, orumas ir pagarba šiam raštui kaipo Dievo Žodžiui buvo jau seniai mirę. *Kol Apreiškimas pergyvenamas kaip šventas, kaip Dievo Žodis, tol jokia "biblinė kritika", klaidų atidengimo prasme, yra negalima.* Kritika prasideda tada, kai tikėjimas į šį raštą kaip Dievo žodį išnyksta ir į jį pradedama žiūrėti kaip į paprastą "istorinį šaltinį" šalia kitų šaltinių. Žmonės ne dėl to pradėjo neigti Dievo buvimą

[1]) Bekenntnisse aus dem Leben der hl. Theresia v. Jesu Frankfurt 1827 m. 165 p.

V. PETRAVIČIUS

ŠV. JURGIS (aliejus)

ar sielos nemirtingumą, kad filosofai ir psichologai tai "įrodė". Ir būtų didelė klaida manyti, jog tikėjimas į Dievo buvimą ar sielos nemirtingumą todėl išnyko, kai Kantas 18 amžiuje neva įrodė, kad racionaliniai Dievo buvimo įrodymai negalioja, arba kai smegenų anatomija su smegenų fiziologija, pasiremdama psichologija, atidengė sielos reiškinių priklausomumą nuo nervų sistemos ir padarė išvadą, kad su smegenų sunaikinimu turi baigtis ir sielos gyvenimas. Šitie ir tūkstančiai kitų "įrodymų" tik sako, kad tikėjimas į religines tiesas dėl visai kitų priežasčių yra jau miręs ir kad šitie "įrodymai" yra kilę iš netikėjimo ir yra jo išraiška, kaip kad priešingieji įrodymai yra kilę iš tikėjimo ir yra jo išraiška. Heideggeris ne pirma parašė savo ateistiškąją filosofiją, o paskui ši filosofija jo tikėjimą "sugriovė", bet pirma mirė jo tikėjimas, o tik paskui iš šito netikėjimo kilo visas jo ateistiškasis egzistencializmas, kuris yra tik jo ateistiškos sielos, o gal ir visos epochos išraiška.

Nors religija, filosofija ir mokslas ir yra atskiros ir savarankiškos pažinimo sritys, tačiau tarp jų yra artimas ryšys, ir todėl visada yra didelis pavojus šias sritis suplakti į vieną. Tas suplakimas dar ir šiandien nėra nugalėtas. Bažnyčia niekad nesmerkė filosofo ar mokslininko *dėl jo mokslo ar filosofijos*, bet tik tada, kai jie peržengė filosofijos ar mokslo ribas ir įsiveržė į religinę sritį. Tai vaizdžiai matyti iš Galilėjo bylos. Inkvizicijos kardinolas nieko nebūtų turėjęs prieš jo heliocentrizmą, jei jis jo nebūtų skelbęs kaip naujos pasaulėžiūros, t. y. suteikęs jam religinį turinį, o laikęs jį tik teorija astronominiams klausimams spręsti. Tas pat tinka ir dabartinei popiežiaus enciklikai, "Humani generis", išleistai mokslininkams. Ir ji liečia tik religinę sritį. Ir jei popiežius čia pasisako prieš kai kurias moderniosios filosofijos kryptis ar net gamtos mokslus, tai tik tiek, kiek ši filosofija ar mokslai braunasi į religinę sritį, stengiasi spręsti iš esmės religinius klausimus. Čia popiežius pasisako prieš materializmą, idealizmą, imanentizmą, egzistencializmą ir evoliucionizmą, nes šios filosofinės ir gamtamokslio kryptys stengiasi spręsti pasaulio ir žmogaus kilmės, Dievo egzistencijos, sielos nemirtingumo, žmogaus gyvenimo prasmės klausimus, kurie *iš esmės* yra *religiniai* ir "grynojo proto" negali būti išsprendžiami. Todėl ir popiežius įspėja katalikus, kad šių klausimų sprendime jie turi vadovautis Dievo apreikštąja Tiesa, o ne praeinančiomis ir viena kitai prieštaraujančiomis filosofinėmis ar gamtos mokslų teorijomis.

c. *Racionalizmo kelias į ateizmą*

Senovės ir viduramžių filosofai filosofavo, pasiremdami tikėjimu. Dievas jiems buvo absoliučiai tikroji Realybė, kuri buvo jų mąstymo *išeities* punktas ir siekiamasis tikslas. Filosofija tikrai buvo teologijos tarnaitė (ancilla theologiae) ir visų kitų mokslų karalienė, kuri jungė juos į darnią visumą ir sudarė tą gražųjį Ordo, kuris yra būdingas viduramžiams ir kuris apėmė visas gyvenimo sritis, pradedant filosofija ir baigiant politine bei socialine santvarka.

Tačiau ši gražioji tvarka suiro, kai tikėjimą į Dievą pakeitė tikėjimas į žmogų, į jo protą. Protas turįs gražesnį pasaulį sukurti, negu Dievo sukurtasis. Šis naujasis pasaulis turįs būti ne Dievo, bet *žmogaus* kūrinys. Ir taip žmogus savo kūrybą suabsoliutino. Tikėjimas į protą ir jo galią nustelbė tikėjimą į Dievą. Dievo *Apvaizdos* vietą užėmė žmogaus apvaizda, milžiniško *kultūros aparato pavidalu*. Ir čia ne mokslas ar filosofija sugriovė tikėjimą į Dievą, bet *įtikėjimas į save*, savęs pastatymas Dievo vietoje užėmė tikrojo tikėjimo vietą. Tikėjimas gali būti sugriautas ne filosofijos ir ne mokslo, bet *kito tikėjimo, kuris išstumia pirmąjį*.

Kad žmogus užėmė Dievo vietą, matyti iš Descartes radikaliojo racionalizmo: cogito ergo sum. Šia formule Dievas kaip absoliučiai tikroji Realybė yra paneigtas ir Jo vietoje pastatytas žmogus, jo protas; žmogus pripažintas absoliučiai tikru, o visu kitu suabejota. Dievas atsistojo šalia žmogaus, kaip paprastas objektas šalia kitų objektų, kurį žmogus gali tyrinėti, priimti ar atmesti. *Tačiau Dievas kaipo Dievas* niekad negali būti žmogaus pažinimo objektu šalia kitų objektų, bet tik *Subjektas*. Jis mums save apreiškia, o mes šitą apreiškimą priimame. Jis stovi prieš mus kaip TU, skirtingas nuo visų pasaulio daiktų, juos visus apimąs, bet pats negali būti jų apimtas ar apribotas, net ir kaipo mąstymo objektas. Dievo padarymas mūsų mąstymo objektu yra Jo degradavimas, Dievo idėjos sunaikinimas. *Dievas, kaip mūsų mąstymo objektas, jau nėra Dievas.*

Padarius Dievą objektu ir žmogui atsistojus Jo vietoje, ne Dieviškoji Tiesa, bet žmogaus protas pasidarė visų daiktų matas: kas jame netelpa, viskas netikra, iliuzija. Taip žmogus suėjo į konfliktą su religine pasaulėžiūra. Kai viduramžių filosofai stengėsi savo protą pakelti iki Apreiškimo aukštumos, tai modernieji mąstytojai panoro apreiškimą susiaurinti iki proto apimties. Čia tat iškilo "tikėjimo ir mokslo" problema, kuri nėra išspręsta iki mūsų laikų ir kuri iš esmės yra neišsprendžiama racionalizmo dvasioje. Tikėjimo aktu suvokta pasaulėžiūra, kuri yra dieviškojo žvilgio išraiška, niekuomet nesutilps siauruose žmogaus proto rėmuose ir todėl ji niekada nebus priimtina tam, kuris tik protą laikys pažinimo šaltiniu ir vieninteliu tiesos kriterijumi. Newtonas savo laiku rašė: "Aš jaučiuosi tarsi vaikas, kuris sėdi ant okeano kranto ir smiltimis žaidžia. Matau tik dalį okeano, o jo visumos mano žvilgis nesiekia." Ir visi modernieji filosofai ar gamtininkai, kurie įtikėjo į savo "aš" ar materiją kaipo vienintelę tikrą realybę, šitą dalį palaikė visuma, tarsi tas vaikas.

Ir nors tarp naujųjų laikų filosofų yra mažai, kurie neigia Dievą, o tarp neigiančių dar mažiau tikrai didelių, tačiau jų galvojimas išeina iš savęs kaipo tikros realybės, o ne iš Dievo. Ir nors šis galvojimas ir Dievu pasibaigtų, bet Dievas čia yra tik dėl to, kad žmogaus protas Jį

pripažįsta, leidžia Jam būti. Tikrumoje toks Dievas, kuriam tik žmogus leidžia būti, kuris priklauso nuo žmogaus proto malonės, nėra joks Dievas. Jau pats klausimo statymas: "Yra Dievas ar nėra" savo esmėje yra Dievo paneigimas.

Paneigęs Dievą ir įtikėjęs į save, žmogus pradėjo griauti Dievo sukurtą tvarką ir jos vietoje statyti savo, kuri yra ne kas kita, kaip šitos dieviškos tvarkos paneigimas. Šitoje savo tvarkoje žmogus kartais palieka ir Dievui vietą, tačiau *jis yra tas*, kuris nurodo Dievui Jo vietą, teises ir pareigas. Ir taip kartais žmogus nepripažįsta Dievui teisių į mokslą ar auklėjimą, reikalaudamas "nepasaulėžiūrinio" mokslo (mokyklos be religijos), į meną, reikalaudamas "nepasaulėžiūrinio" meno (menas menui), į valstybinį gyvenimą, reikalaudamas "nepasaulėžiūrinės politikos" (atskyrimo Bažnyčios nuo valstybės). Visos mūsų dienų vadinamosios "pasaulėžiūrinės kovos" yra ne kas kita, kaip Dievo tvarkos griovimas ir savosios į jos vietą statymas. Ir jei "nepasaulėžiūrinė politika" suprantama kaip nepripažinimas politikams kompetencijos spręsti religinius klausimus ir tvarkyti religinį gyvenimą valstybiniais įstatymais, bet šį tvarkymą palikti pačioms bažnyčioms bei religinėms bendruomenėms pagal jų kanonus bei įstatymus, o valstybė tik sudaro sąlygas šioms religinėms bendruomenėms savo tikslų siekti ir įstatymais apsaugo jas nuo jų teisių pažeidimo, tai šitokia "nepasaulėžiūrinė politika" yra grynas Bažnyčios mokslas, išreikštas pačiais jos kanonais bei popiežių patvirtintais konkordatais.[2]). Bet jei "nepasaulėžiūrinė politika" suprantama kaip valstybinio gyvenimo išėmimas iš *dieviškosios santvarkos, kaipo Dievo įsakymų nepaisymas valstybiniame gyvenime*, bet šito gyvenimo tvarkymas pagal "grynąjį protą", tai šitoks valstybės supratimas yra *grynai pagoniškas*, kaip ir visa kultūra, kuri išaugo iš Dievo ir Jo tvarkos neigimo. Visur čia Dievo tvarka pakenčiama tiek, kiek ji dar reikalinga žmogaus tvarkai: religija pripažįstama, kiek ji naudinga valstybei, kultūrai ar net žmogaus sveikatai. Visą gyvenimą tvarko pats žmogus pagal "grynąjį protą", o Dievo tvarka respektuojama, kiek ją protas pripažįsta. Kantas "Grynojo proto kritikoje" rašo: "Mūsų veiksmai ne dėl to mus saisto, kad jie Dievo įsakymai, bet dėl to jie kaip *Dievo įsakymai* priimami, kad mūsų *vidujinis įsitikinimas*, t. y. mūsų *protas* tai rodo."

Aišku, kad šis modernusis savęs dievinimas savo esme yra grynai pagoniškas ir, nuosekliai vystydamasis, turi prieiti prie visiško religijos paneigimo, nes jis pats yra *religija*, nors diametraliai priešingas kiekvienai tikrai religijai. Naujųjų laikų istorija tad ir baigiasi visišku ateizmu. Ir nors Descartes buvo giliai tikintis ir savo garsųjį dėsnį: "Priimk tik tai, *kas protui visiškai aišku*", taikė tik teoretiškiesiems gamtos mokslams, jo įpėdiniai šį dėsnį pritaikė visoms pažinimo sritims ir pačiai religijai.

Ir taip žmogus, atsistojęs Dievo vietoje ir vadovaudamasis tik "grynuoju protu", iškėlė klausimą, kokią rolę dar pripažinti Dievui. Deistai Jam pripažino pasaulio Inžinieriaus rolę, o šio pasaulio tvarkymą pasiliko sau. Idealistai jau ir patį Dievą sukonstruavo: "Dievas yra absoliutinis Protas, absoliutinė idėja. Logika kaipo grynojo proto sistema ... yra Dievo kūrėja", sako Hegelis.[3])

O L. Feuerbachas jau atvirai rašo: "Ne Dievas žmogų sukūrė, bet žmogus Dievą." Ir taip pagal "grynąjį protą" buvo "išaiškinta" pasaulio kilmė Ernesto Haeckelio "Medžiagoj ir jėgoj", kuri susilaukė net 20 laidų ir tapo ateistų evangelija; žmogaus kilmė buvo išaiškinta Darwino evoliucionizmu; socialinių formų kilmė — hegeliškuoju marksizmu, o visa dorovinė santvarka palaidota Nietzschės "Dievo mirtimi".

Pagaliau tikėjimas į "grynąjį protą" savo viršūnę pasiekia Heideggerio ateistiškuoju egzistencializmu. Heideggeriui, kaip ir visiems šios rūšies moderniesiems filosofams, vienintelė tikra realybė yra žmogus, kurį jis vadina egzistencija. Iš kur šitas žmogus, Heideggeris nežino. Jo buvimas pasauly yra ėjimas į mirtį, o šito buvimo išraiška — rūpestis ir baimė. Žmogaus tikslas pasauly — heroiškai sutikti mirtį, kuri reiškia visišką išnykimą. Trumpai — žmogus, kilęs iš nebūties, per mirtį grįžta į nebūtį. Tai "grynojo proto" išvados. Tai tikėjimas, bet *tikėjimas į nebūtį*. Ir nors šitas tikėjimas priešinasi ir protui ir logikai, nors jis reikalauja iš žmogaus daugiau pastangų, negu tikėjimas į Dievą, bet žmogus jo laikosi, nes tai *jo paties sukurtas tikėjimas*. Čia pasirodo visa moderniškojo žmogaus puikybė ir išdidumas: atsistoti Dievo vietoje ir išsilaikyti, nors tas išsilaikymas ir reikštų jo žlugimą ir paties proto paneigimą. Tačiau čia ir pasirodė visiškas proto bejėgiškumas, sprendžiant amžinuosius būties ir žmogaus egzistencijos klausimus, nes atsakyti į juos "nieku", kaip daro Heideggeris, reiškia iš viso į juos neatsakyti ir pripažinti negalėjimą į juos atsakyti.

Paneigęs Dievą kaip visatos Centrą, žmogus susipainiojo savo mąstyme ir visame gyvenime. Jo mąstymas pradėjo eiti tarp priešingybių, nepasiekdamas susiderinimo - sintezės. Religiniame gyvenime Liuterio iškeltą "Krikščioniškojo žmogaus laisvę" pakeitė "Cuius regio eius et religio" (kieno valdžia, to ir religija), o racionalinę teologiją — jausminis pietizmas. Filosofijoje keitėsi: racionalizmas — irracionalizmas; materializmas — idealizmas; subjektyvizmas — objektyvizmas. Mene: natūralizmas — simbolizmas; impresionizmas — ekspresionizmas. Politikoje: absoliutizmas — revoliucija; diktatūra — demokratija. Filosofija, atsistojusi teologijos

[1]) Šia prasme suprato "nepasaulėžiūrinę politiką" "Lietuvių Frontas", bet kadangi pats terminas "nepasaulėžiūrinė politika" yra dviprasmiškas ir, mūsų manymu, netinkamai parinktas, tai jis sukėlė daug ginčų tarp katalikų, o tarp nekatalikų nereikalingo džiaugsmo.

[3]) Plg. Religionsphilosophie, pusl. 325, Logik I, pusl. 31.

vietoje, tapo ne mokslų karaliene, kokia ji buvo, būdama teologijos tarnaitė, bet mokslų verge. L. Wittgensteinas rašo: "Filosofijos tikslas yra loginis minčių aiškinimas, mokslinių rezultatų derinimas."[4]) Taigi, filosofija tik mokslų tarnaitė, jos savarankiškumas ir tarnavimas dieviškajai Tiesai paneigtas. Ji ne tik mokslų, bet ir valstybės, net masės tarnaitė. Tas pat atsitiko su menu, mokslu ir visa kultūra. Net ir žmogus, atsistojęs Dievo vietoje, netapo Dievu, bet kolektyvo vergu. *Dievo paneigimas virto paties žmogaus paneigimu ir Dievo tvarkos griovimas — visokios tvarkos sugriovimu.* Tai vaizdžiai yra nupiešęs Nietzsche vienoje savo prasmingoje vizijoje. "Žmogus su žiburiu šviesiausią dieną ieško Dievo. Minia juokiasi. Tada šis žmogus sušunka: Dievo nėra, mes Jį nužudėme! Bet kaip mes tai padarėme? Ar galima jūrą išgerti? Ar galima žemę nuo saulės atplėšti? Jei tai padarėme, kur dabar eina žemė? Kur einame mes? Šalin nuo visų saulių? Ar nekrintame mes nuolatos į visas puses? Ar dar yra aukštyn ir žemyn? Ar nekrintame mes į bedugnę, į nieką? Ar nesidaro aplink mus šalta ir tamsu? Jei užmušėme Dievą, turime patys dievais būti! Tačiau mes esame toliau nuo buvimo dievais, negu tolimiausieji žvaigždynai nuo žemės. Švenčiausias, ką pasaulis turėjo, nuo mūsų peilio nukraujavo, kas nuplaus šį kraują nuo mūsų? Kokios šventės, kokie žaidimai reikėtų išrasti, kad Jį mums atstotų?" Čia yra nupieštas šiurpulingas Dievą paneigusio pasaulio vaizdas. Taip, Dievo niekas neatstos žmogui: jokia kultūra, joks mokslas, joks menas, jokia technika. Jo paneigime glūdi paties žmogaus paneigimas, viso gyvenimo sugriovimas ir visai būčiai prasmės netekimas.

4. Racionalizmo bankrotas — kelias į religiją

Šitas moderniojo žmogaus nusistatymas — neigti Dievą ir Jo vietoje statyti save, neigti Dievo tvarką ir kurti savo — yra diametraliai priešingas ne tik krikščionybei, bet ir prieškrikščioniškųjų laikų tikėjimams ir kiekvienai religijai apskritai. Tarp moderniškojo žmogaus dvasios struktūros teigti save ir tarp religijos reikalavimo — absoliučiai teigti Dievą — yra bedugnė. Šios dvi priešingos žmogaus dvasios struktūros niekada negali susiderinti, jos tik gali viena prieš kitą kapituliuoti, viena iš jų turi sudužti. Kadangi Dievo tvarka yra *tik viena ir amžina*, kadangi joje apsireiškia dieviškoji Būtis, tai ji yra nekintama ir nedūžtama. Sudūžta tad žmogaus sukurtoji tvarka, ir žmogui lieka tik prieš Dievą ir Jo tvarką kapituliuoti, nori jis to ar nenori.

Ir žmogus, kiek siekia istorinės žinios, nuolatos kapituliuoja prieš Dievą, pradedant Babelio bokšto statymu ir baigiant moderniąja kultūra. Ir šitas žmogaus kapituliavimas prieš Dievą yra toks visuotinis reiškinys, kad jis savo išraišką yra radęs prometėjizmo idėjoje, kuri įvairiais savo pavidalais yra žinoma visoms tautoms ir kurioje slepiasi ta pati mintis: žmogaus sukilimas prieš Dievą baigiasi *žmogaus pralaimėjimu.*

Šis žmogaus kapituliavimas prieš Dievą įvyksta, kai žmogus patiria, kad jo sukurtoji tvarka jo nepatenkina, kad jo sukurtasis apsirūpinimo aparatas neatstoja Dievo apvaizdos, kai jo gyvenimas, nežiūrint visos jo išminties ir proto pastangų, sudūžta, žodžiu, kai žmogus *savimi ir savo sukurtu pasauliu apsivilia.* Šitokiomis apsivylimo valandomis žmogus tampa atviras Dievui, jis tampa religingas. Kelias į Dievą eina per žmogaus sukurtų dievaičių *sudužimą ir žmogaus jais nusivylimą. Jis yra ne teoretiškai-mokslinio galvojimo, bet gyvenimiškos patirties kelias.*

Šį gilų nusivylimą visa kurtąja kultūra mes šiandie išgyvename. Nusivylimas yra šiandie toks platus ir visuotinis, apimąs visas tautas ir visas gyvenimo sritis, kad kalbama net apie visos mūsų kultūros žlugimą ir naujos epochos kilimą.

Pirmiausia yra didelis nusivylimas žmogumi. Yra dingusios visos humanistų viltys žmogaus gerumu. Rousseau iš prigimties geras žmogus virto žvėrimi. Negirdėto masto nusikaltimus jis įvykdė šaltu apskaičiavimu ir moksline precizija. Milijonai kankinių, invalidų, be tėvynės ir pastogės likusiųjų kaltina jį! O. Spengleris rašo: "Žmogus — plėšrusis žvėris. Ką aš įžeidžiu, tai sakydamas? Priešingai, reikia džiaugtis, kad ši kilni giminė sutinka žmogų priimti į savo tarpą". Ir nors šitoks žmogaus aptarimas yra antropologiškai klaidingas, tačiau kaip žmogaus faktiško elgesio aprašymas — teisingas.

Kartu su nusivylimu žmogumi eina nusivylimas ir laisve. Pasaulio istorija pagal Hegelį yra laisvės išsivystymas: pirma pavienio laisvės, paskui daugelio, pagaliau visų. Šiandie tai skamba ironija. Šiandie mes žinome: juo labiau apie laisvę kalbama, juo mažiau jos būna, juo labiau prisipildo kalėjimai, koncentracijos stovyklos, juo labiau dreba tie, kurie dar neareštuoti. Taip buvo prancūzų revoliucijos metu, taip yra ir šiandie.

Nusivylęs savimi ir savo laisvės siekimais, žmogus nusivylė ir savo proto galia; jau Bergsonas nuvainikavo protą, atskleisdamas, kad jis nepajėgia viso gyvenimo suvokti, o juo labiau jo tvarkyti. M. Scheleris kalba apie dvasios bejėgiškumą prieš vitalines jėgas, o L. Klages laiko dvasią gyvybės naikintoja ir žmogaus priešu. Kur tas pasitikėjimas protu, kuris buvo Apšvietos metu?

Pažanga buvo naujųjų laikų dievaitis. Didžiausia panieka atsilikusiems, nepažangiems. Šiandie visiems, itikėjusiems į pažangos galybę, gyvenimas apsireiškė kaip ėjimas į mirtį. Laukti išganymo iš technikinės pažangos Huizinga vadina didžiausiu naivumu. Technikinis išsivystymas, iš kurio lauktas išganymas, šiandie virto žmogaus pabaisa.[5])

Kai 1881 m. Nietzsche Zaratrustos lūpomis paskelbė Dievo mirtį, minia džiūgavo. Šiandie

[4]) Plg. Tractatus logico - philosophicus, London 1912 m., pusl. 26.

[5]) Plg. M. Pfligler — Die religioese Situation, 177—195 pusl.

šitoji Dievo mirtis apsireiškė mumyse kaip egzistencinė baimė. Ateizmas laikomas liga. G. Jungas, psichologas ir gydytojas, rašo: "Visų nervų ir proto ligų priežastis — netikėjimas į Dievą, kuris yra psichologinė būtinybė".[6]) Netikėjimo baisumas reiškiasi visu gyvenimo pločiu, kai žmogus atsistoja prieš nebūtį. Šitokiomis visuotinio nusivylimo valandomis ir Nietzsche, tas didysis kovotojas prieš Dievą ir Jo tvarką, ryžtasi Jam tarnauti; "Tu nepažįstamasis, aš noriu Tave pažinti, Tau tarnauti!" Ir tūkstančiai, kurdami gyvenimą savo jėgomis, atsidūrę to gyvenimo griuvėsiuose, šitame gyvenimo sudužime, rado Dievą. Kiti, tyrinėdami jų gyvenimą, darė išvadas, kad tik palūžę žmonės reikalingi Dievo. Tačiau anksčiau ar vėliau ir juos ištinka tas pats likimas..

Ir jei žmogus šito nusivylimo nepatiria gyvendamas, tai jį pradeda justi tada, kai pastebi, kad šis gyvenimas yra ėjimas į mirtį. Žmogus junta, kad jo gyvenimas lūžta už kažkokios tamsios uždangos, ir jis nori jį užtikrinti ir už šios uždangos. Bet užtikrinti gyvenimą už mirties ribų, pergalėti šitą mirtį žmogus, jo protas pasirodo visiškai bejėgiai. Ir nors Heideggeris bando proto jėgomis užtikrinti žmogaus egzistenciją šitoje mirties situacijoje, įtikindamas, kad žmogus turi heroiškai žengti į šitą visišką išnykimą, priimti drąsiai savo žlugimą, tačiau šitas heroizmas yra jau desperacija, nepatenkinanti jo giliausių prigimties troškimų. Šį užtikrinimą jis randa tik Dievuje, todėl mirtis veda prie Dievo tuos, kurie gyvendami nematė ar nenorėjo Jo matyti. Mirties situacijoje mūsų "aš", kuris atrodė absoliučiai tikras, dabar pasirodo visai netikras, apsuptas nebūties grėsmės. Tada iškyla klausimai: ko siekė šis "aš" šiame slaptingame pasauly? Kodėl jis čia buvo? Kokia jo prasmė? Prieš šiuos klausimus tyli protas, nes jie iš esmės religiniai. Į juos tik Dievas gali duoti atsakymus, patenkinančius žmogaus prigimtį.

Žmogaus ontologinės šaknys yra Dievuje. Visa jo kultūra turi iš Dievo išeiti ir į Dievą grįžti. Kiekvienas mėginimas ką nors kurti be Dievo ir šalia Dievo pačia savo esme turi baigtis sudužimu ir nusivylimu. Bet šitame be Dievo kurtosios kultūros sudužime ir žmogaus ja apsivylime glūdi žmogaus ir visos žmonijos išganymas. Šis be Dievo kurtosios kultūros griuvimas ir žmogaus ja nusivylimas, kaip matėme, šiandie yra visuotinis, apimąs ne tik atskirus žmones, bet visą žmoniją. *Jis yra ne kas kita, kaip visos žmonijos galingas šauksmas į prarastąjį Dievą. Jis yra didžioji Dievo malonė, mums šiandie duota.* Tikinčiųjų pareiga yra parodyti nusivylusiai žmonijai tikrąjį Dievą. Parodyti Jį ne šaltose filosofinėse konstrukcijose sustingusį, bet *gyvąjį Dievą*, apsireiškiantį jų gyvenime *meilės ir aukos žygiais*. Šito dieviškojo Šauksmo išgirdime, šito gyvojo Dievo, Meilės pavidalu gyvenančio Jo išpažintojuose, išvydime glūdi pasaulio *išsigelbėjimas ir dieviškosios tvarkos atstatymas.*

[6]) C. G. Jung. — Psichologie und Religion, 155 pusl.

MOTINOS VEIDAS

A. VAIČIULAITIS

Toli kalnų viršūnėje veidai
Uoliniai stovi. Juos gamta sukrovė
Iš akmenų. Nesiekia jų aidai
Nei girių giesmės, nei upelių srovės.

Išsiilgę žiūri į rytų kraštus,
Kur saulė keldamosi žaižaruoja,
Jų skruostus nuplieskia — kantrius, gerus,
O skardžiuos vėjai lėkdami dainuoja.

Nors Tu mirei, bet man gražiau švieti
Neg užburti gūdžių kalnynų seniai.
O tavo žodžių skiemenys šventi,
Lyg vėversiai, ties manimi plevena.

Aplink nutviskusi, skaidri erdvė —
Ir motinos tylių akių gerumas.
Dauson iškelta, kaip šventa giesmė,
Stebi iš saulės mėlynųjų rūmų.

GABRIELA MISTRAL

P. GAUČYS

Gabriela Mistral yra pirmoji Pietų Amerikos ir penktoji pasaulio moteris, gavusi Nobelio literatūros premiją. Tai atsitiko 1946 metais. Ligi to laiko ji buvo mažai težinoma už Pietų Amerikos ribų. Šiandien meno pasaulis ją vertina, kaip vieną pačių gryniausių ir tikriausių lyrinių šaltinių, ištryškusių mūsų dienomis. Garsusis prancūzų poetas Paul Valery rašo, kad jos kūryba yra "stebinanti, kaip mus nustebina gamta, kada ji mums parodo gebanti sukurti daugiau būties tipų ir vertybių, negu kad mes vaizdavomės". Toliau jis kalba apie ypatingą šios poezijos grožį ir švelnumą, kuris primena "pačius prakilniausius pasaulio dalykus".

Taip byloja didysis prancūzų poezijos ir prozos meisteris, visai kitokių intelektualinių polinkių žmogus, gyvenęs kitokiame idėjų ir jausmų pasaulyje, negu Gabriela Mistral. Užtai jo žodis apie šią poetę juo įdomesnis ir tikresnis, nes jis ateina iš objektyvesnio taško.

Ir mes susidomėję klausiame: kas toji Gabriela Mistral ir kokią dainą ji mums dainuoja?

Tikrasis jos vardas yra Liucilė Godoy Alcayaga. Ji gimė 1889 m. balandžio m. 7 d. mažame šiaurės Čilės miestelyje — Vicuna.

Josios tėvas Jeronimas buvo nepaprastai gabus improvizatorius, buvo baigęs kunigų seminariją, tačiau, įsimylėjęs būsimą Liucilės motiną, vedė ją ir buvo mokytoju.

Būsimoji poetė mažumės dienas praleido kaime ir dar visai jauna, niekur nesiruošusi, pradėjo mokytojauti. Tada ji teturėjo vos 15 metų. Bemokytoiaudama La Serena miestely, ji pamilo vieną vietos geležinkelio tarnautoją. Ši juodviejų meilė vėliau vispusiškai atsispindėjo josios kūryboje, kuri jai suteikė pasaulinę šlovę.

Bet netrukus ji liko viena ir labai skaudžiai nergyveno ši nusivylimą. Dar nespėjo užgyti jos širdies žaizda, kai likimas jai atnešė kitą, dar skaudesne. Nusišovė jos mylimas jaunuolis, tarnyboje kilus klausimui dėl jo sąžiningumo.

Jos skausmas buvo toks gilus, josios siela buvo taip sukrėsta, kad iš jos pervertos širdies išsiveržė tyras poezijos šaltinis, kuriame tikras skausmas gavo tobulo grožio lytis. Tada ji parašė tris "Mirties sonetus", už kuriuos vėliau, 1914 m., autorė buvo apdovanota lauru vainiku ir aukso medaliu. Nuo tada ja susidomėjo įvairūs laikraščiai, žurnalai ir kritikai. Tas išgarsėjimas jai palengvino pasiekti aukštesniu laipsnių tarnyboje. Nuo 1918-20 ji buvo Magellano miesto gimnazijos direktorė, o vėliau — Temuco ir Santiago.

1922 m. ji jau buvo žinoma visoje Lotynų Amerikoje. Tais metais ji buvo Meksikos vyriausybės pakviesta bendradarbiauti mokyklų reformos komisijoj. Meksikoj ji buvo priimta kaip garbės viešnia.

Tuo pačiu laiku Gabr. Mistral gerbėjai Jungtinėse Valstybėse pasirūpino surinkti į vieną knygą jos išmėtytus įvairiuose žurnaluose eilėraščius. Tuo būdu atsirado "Desolacion" (Nusiminimas), jos pagrindinis veikalas. 1923 m. Čilėje pasirodė "Desolacion" antroji laida. Toje knygoje randame eilėraščius ir trumpas prozos poemėles. Įžangoje poetė sako: "Tegul Dievas man atleidžia už šią karčią knygą, o žmonės, kurie į gyvenimą žiūri kaip į malonumą, — taip pat tegul atleidžia". Ir toliau: "Šiuose eilėraščiuose krauiuoja skausminga praeitis, kurioje daina krauiu paplūdo, kad man būtų lengviau".

1924 m. Gabriela Mistral baigė savo misiją Meksikoje ir aplankė Jungtines Valstybes ir Europą. Madride išleido mažą eilėraščių rinkinį "Ternura" (Švelnumas).

1926 m. buvo paskirta darbuotis Tautų Sąjungos sekretarijate. Suvaidino svarbų vaidmenį T. S-gos leidinių komisijoj Genevoje. Paryžiuje, kartu su prof. Belaunde, įsteigė Instituta leisti ispanų Amerikos klasikams prancūzų kalba.

Nuo 1932 m. ji buvo Čilės konsulu Neapoly, Madride, Lisabonoj, Los Angeles, Rio de Janeiro, o paskiausiai Meksikoje — Vera Cruz mieste. 1938 metais ji išleido Buenos Aires trečią rinkinį — "Tala" (Erškėtmedis).

Gabriel Mistral visoj savo kūryboj alsuoja giliu ikvėpimu, tačiau jis nėra lygus. Atrodo, ar galėjo atrodyti, kad visa jau buvo pasakyta apie žmogaus širdį, kad daugiausia, ka nauja galima padaryti, tai sugretinti žmoniu širdis skirtinguose akiračiuose ar parodyti aistringesnėse padėtyse. Tačiau štai ateina Gabriela Mistral su savo meilės ir mirties kvaituliu, ir mes matome isikūnijant viduriniams amžiams būdingą sąžinės būseną.

Jos genijaus jėga — laimingiausiomis įkvėpimo valandomis — ją paskatino suviduramžinti viska, kas atsirasdavo jos gyvenimo akiratyje. Čia glūdi jos gedulinga realizmo šaknis, kurį įgijo ne per tobulą vidurinių amžių kultūros pažinima, bet per krikščioniškai asketini auklėjimą.

Mirties kvaitulys ir sąžinės graužimas slypi jos eilėraščiuose, pavadintuose "Dolor" (Skausmas), kuriuose vyrauja jos genijus. Ir kadangi tai iškilo iš meilės, virtusios pelenų sauja, mirties vaizdai nusveria jos eilėraščiuose.

Gabr. Mistral, kaip ir daugelyje kitų būtybių, ruseno genijaus kibirkštėlė. Nelaimingoji meilė, jos vaizduotės ar jos nelaimės dėka, pažа-

dino josios talentą. Po ranka buvo sukrautos, kaip senienų muziejuje, vidurinių amžių relikvijos, kurios atgavo gyvybę. Jos užsiliko iš kūdikystės maldų, asketinių knygų, senųjų maldaknygių, šventųjų gyvenimų, "Kristaus Sekimo" skaitymo; o ten kaip tik žydi eršketiai, švyti ietys ir vinys, mėlynuoja rykštės, skyla kryžiai ir kraujo iškalbingumu žaizdos byloja apie begalinę meilę. Ten taip pat buvo skausmai, ašutinės, kaulai ir pelenai, ašaros ir dulkės, kančios ir aimanos. Ir šitais paprastais apmatais Gabriela Mistral sukūrė visą savo genialią poeziją ir parodė aistringą moters sielą.

Negausus yra jos minties lobynas. Jos žodžių spiečius išsitenka mažam avily. Tačiau įkvėpimo ugnies palytėta toji mintis ir tas žodis gauna tikrą burtų jėgą, jausmai ir idėjos prasiveržia iš naujų tų gyvų skiemenų kombinacijų. Taip pat nėra gausios jos temos. Tačiau ji surado akordų, kurie būdingi tik jai tarp amžinų poezijos temų: meilė ir mirtis, gamtos vaizdai, mieli atminimo šešėliai, ekstazės — visa tai yra pabėgimas iš dabarties kalėjimo, kuriame gyvename, į pasaulį, kurį paslapčiomis garbiname ir apie kurį svajojame.

Asketizmas — labiau intelektualinis, negu emocinis — jos kūdikystės ir pirmosios jaunystės metų — jai leido dvidešimtame amžiuje išdainuoti vidurinių amžių realizmą, kuris džiaugėsi ir grožėjosi mirtimi.

Ji mato kūną atsivėrusį, gyslas išsekusias kaip upes, pirštus išaižytus kaip varpų grūdus, *ašutinių rėžius, kraują, ašaras*, vargą, nerimą, kruvinas rožes.

Kartais jos asketinis realizmas dvelkia pesimizmu *ir netgi neviltim. Mirties melodija skamba* "Desolacion" knygoje. Tačiau yra tai ne toji mirties tema, apie kurią garsus ispanų dainius J. Manrique *yra pasakęs: "Šis pasaulis yra kelias* į kitą, — būstinę be skausmo". Jam mirtis yra trumpas perėjimas iš vieno gyvenimo į kitą. *G. Mistral kūryboje, ten kur jos poezija yra giliausia*, mirtis — tai duobė, dešimtis pėdų žemės sklypas, pelenų sauja, pirštai, kurie *išsineria, kaulai, kurie subyra.*

Tai žiaurus garsiųjų ispanų dailininkų natūralizmas, kaip kad Velazquez, Zurbaran, o labiausiai gal Valdes Leal'io, to puikaus ir kartu atstumiančio XVI amž. dailininko, kurio paveiksluose dažnai sugrupuojami prašmatniausi šilkai ir kaukolės, greta betrūnyjančio lavono padėtas aukso vainikas, gyvos gėlės, knygos ir įvairios brangenybės. Mistinės nuotaikos egzaltuota dailininko vaizduotė vertė jį kurti gyvenimo ir mirties simbolius kartu vienoje vietoje, nors gyvenime niekad taip nebūna. Gabr. Mistral poezijoj matome tą pat. Pav., jos sonete "Al oido del Cristo" ("Į Kristaus ausį") mes skaitome apie "Kristų atvirom žaizdom":

Garfios, hierros, zarpas que sus carnes hienden
Tal como se hienden quemadas gavillas:
Llamas que a su gajo caduco se prenden,
Llamas de suplicio: argollas, cuchillas!
(Kabliai, geležys, nagai skaldo jų kūnus:
Panašiai kaip kad skyla deginami pėdai:
Liepsnos apima nudžiūvusias šakas,
Kančių liepsnos: geležiniai žiedai, peiliai!)

Tai kaip tik atitinka vidurinių amžių pažiūrą: atsinaujinimą per kančią, per skausmą. Ne per grožio burtus, ne per laimės įsikūnijimą, ne per kilniausių gyvenimo dalykų kontempliaciją. Tačiau yra galimas ir šis būdas. Ir jeigu poetė pasirinko kelią, nusėtą eršketiais, ji turi teisę teigti jos kelią esant tikrą.

Gabriela Mistral tolydžio grįžta į skausmą, į kančią, lyg kad audros vėjai pasaulį būtų paskandinę ašarose ir griuvėsiuose. Tačiau kaikada, nelyginant josios puikios šalies kviečių laukuose, įsiveržia, nei laukinė aguona, — meilės ar motiniško švelnumo poema, ji labiau prisiartina prie savo genialių kūrinių, kaip tai buvo "Dolor" skiltyse. ("El nino solo", "A la Virgen de la colina"). Kartais jos realizmas jai pakuždа, tartum grafikas paveikslą, sakytum, plienine vinim įrėžtą. "La invariable pregunta livida con que arano oscuridad" (Niekad nepasikeičiąs, mirtinai išbalęs klausimas, kuriuo draskau tamsumas). "Yo muerdo un verso de locura — en cada tarde, muerto el sol" (Kiekvieną vakarą, mirus saulei, aš kandžioju beprotybės eilutę). Kitais atvejais sapnų pasaulio vizija atsistoja prieš mus: "Dulce ser! En su rio de mieles, caudaloso, — largamente abrevaba sus tigres el dolor" (Miela būtybė! Jos apsčioje medaus upėj ilgai girdė skausmas savo tigrus). Aiškiaregė vaizduotė sugeba įkūnyti svajonių pasaulį, jeigu jį skatina gilus jausmas.

Dulkės, pelenai ir ašaros josios kūrybą apipynė apžavais. Tačiau ne visą, nes tai, kas ten sukurta literatūrinėmis temomis, nepatvers ilgą *laiką. Ne vien tik vizijinis realizmas neša* ilgą gyvenimą josios kūrybai; čia dar prisideda josios širdis, moters užuojauta, josios drąsa išreikšti *aistringą jausmą tokia* kalba, kuri ligi šiol nebuvo leista ispanų rasės moterims Amerikos kontinente. Ispanijoj tik viena grovienė Pardo *Bazan (taip pat žymi rašytoja) leido sau pasinaudoti* tokia kalba, kuria kalbėjo klasinės literatūros kai kurie herojai. Gabriela Mistral reiškia *savo pačios tyro ir sveiko realizmo pojūčius, duo*dama suprasti savo aistros gilumą.

Gabriela Mistral davė neprilygstamų posmų, dainuodama apie vaiką. Paul Valery sako: "Šioji moteris apie vaiką dainuoja taip, kaip niekas nėra dainavęs prieš ją". Jis nurodo, kad josios kūryboj svarbią vietą užima ir pirminiai, "paprastieji daiktai: duona, druska, vanduo, akmuo". Ir dar jis pažymi: "Nėra jos eilėraščio, kuriame nebūtų pavaizduota daiktų esmė". Tuo būdu josios lyrikoje susibėga mistinis realizmas su artimaisiais, mus diena dienon lydinčiais daiktais arba pačia jų esme. Nerami ir sielvartų prislėgta poetės dvasia šiuos elementus apima vienalytėje savo širdies dainoje.

Daugelis Pietų Amerikos poečių dainavo savo meilę iš tolo. Gabriela Mistral, pradedant sonetu "El encuentro" (Susitikimas), jaudinasi ir stebisi, o jos veidas pasrūva ašaromis. Po susitikimo, kai pamatė jį praeinant, josios "Dievas ją apvilko žaizdomis" ir jai apreiškė josios genijų. Nuo to laiko visa ji tapo meilės ir kovos lauku. Josios kova prieš meilę — lapo pastangos prieš vėją. Tėra viena išeitis: visa josios būtybė pavirs meilės būstine, ir kai mylimasis jai ištiesia savo "karštą ranką", ji negali atsisakyti ir seka paskui jį, tikrai žinodama, kad tai baigsis mirtimi. Jo akivaizdoje ji yra negyvas šaltinis, kuris savo "skausmingu tylėjimu žiauresnis už angą į mirtį". Ji tyli iš pilnatvės, kuri bematant prasiverš "Ekstaze", kai burtininkė ištars lemtingus likimo žodžius, kurie bus lyg ašaros ir kraujas. Ir nusižeminusi ji atsiklaupia kuždėdama apie meilę: "Ji yra Dievo vėjas, kuris, skrajūnas, perskelia mano kūno gyslas!" Taip ji dainuoja "Ekstazėj".

Nematoma transcendentinė meilės realybė taip pražydo šitame eilėraštyje, kad skaitant giliai jaudina tas grožis, kuris jį įkvėpė. Per gūdžią realybę, kurią sudaro turinys, plasnoja dvasinio žavingumo melodija.

Jos egzaltuota vaizduotė pakyla į nepasiekiamas aukštybes eilėrašty "Dios lo quiere" (Dievas to nori). Čia jaučiame neaiškų, paslaptingą balsą, burtininkiškų apeigų šūkį, girdime vidurinių amžių Europos ar kolonialinės Amerikos kaimiečių tolstančius prakeikimų aidus: šnabžda senųjų baladžių burtai, meilės romansų kerėjimas. Mirtis nepergali nei kūno formų, nei nenusilpnina jo jautrumo: jei mylimasis nueis su kita, ir jo ranka po mirties paliks dešimtį metų atgniaužta, kad jon subirtų jos ašaros; velionies kūnas drebės, "ligi mano kaulų dulkes užbers ant tavo veido". Burtininkų užkeikimai! Velionis lieka burtininkės mylimosios malonėje, ligi jis išgers visą kartybių taurę.

Toks tai buvo naujas G. Mistral įnašas į Ispanų Amerikos literatūrą: audringa moters siela, nuoga prieš pasaulį. O tas pasaulis jau buvo užmiršęs poetes, kurios dainavo greit nužydinčią savo meilę.

Šios poetės skausmas, nusiminimas, kančia kalbėjo vidurinių amžių asketų kalba, tačiau josios aistra ėjo iš meilės ir beprotybės, iš jos kerštingo troškimo gelmių. Gabriela Mistral prašoko paprastos moters mastą, ji, atrodė, atėjo nuo didelės gyvenimo upės krantų su gilios minties ąsočiu.

Skausmo, meilės ir mirties temos atspindi jos genijaus šviesą. Tomis temomis kurdama, ji pavertė liūdnus dalykus gražiais, nuostabiais tuos, į kuriuos paprastai žmonės žiūri su pasibaisėjimu arba iš viso nenori žiūrėti. Jos vizijos turi žavingą sapnų realybę. Jose paliko užšaldyti, lyg kristalai, jos genijaus gražiausi akimirksniai: emocijos, išplėštos iš žmogaus sielos slapčiausių užkampių. Nė vienas Pietų Amerikos poetas prieš ją nebuvo suteikęs šitoms emocijoms, šitoms vizijoms poetinių formų.

GABRIELA MISTRAL

NOKTURNAS

Tėve mūsų, kurs esi danguje,
kodėl apleidai mane!
Tu, kurs vaisių vasario globoji,
kai jį rubino dengia žaizda —
mano pervertai širdžiai kraujuojant,
nebenori pažvelgt į mane!

Tu supi tamsią vynuogių kekę,
kai į vyną ją sunkti liepi
ir šakas topolių, apjuosęs
dvelkimu švelnaus vėjo, gaubi —
o nenori krūtinės prigniaužti
man juodosios mirties naktimi!

Pakeliuos gėriau vėjo kvapnumą
ir žiedus violečių mačiau,
ir nuleidau akis, nes matyt nenorėjau
nei balandžio nei sausio daugiau.

Ir sukandusi lūpas prakeikiau
neišreiškiamų posmų dainas.
Rudens debesį sunkų praplėšęs,
Tu nenori sugrįžt prie manęs.

Mane išdavė tas, kurs bučiavo
mano lūpas pavėsy žaliam.
Aš eilių savo kūną ir kraują,
taip kaip Tu, ant skaros jam daviau.
Mano sodų nakty jis virpėjo
ir už baimę ir laimę jautriau.

Taip atėjo nuovargio naktys
(į akis įsmigo man jos),
aštrus nuovargis dienai praėjus,
nesulaukus ryto aušros, —
iš dangaus kaip švinas jis liejos,
iš dangaus platybės baisios.

Nukankinta, erškėčiuos parkłupus
aš prašau — užmigti man leisk.
Ir šaukti pro naktį paklydus,
maldos šauksmą keliu į Tave:
Tėve mūsų, kurs esi danguje,
kodėl Tu apleidai mane!

ALBRICIAS*)

PELĖ

Pelytė bėga pas elnią,
elniai pas jaguarą,
jaguarai pas buivolą,
o buivolai į jūrą...

Gaudykit, gaudykit juos!
Pagaukit pelytę, pagaukite elnią,
pagaukit buivolą ir jūrą!

Žiūrėkit, pelytė, kuri bėga priešais,
baltą audeklėlį neša ant kojyčių.
Aš tą audeklėlį išrašysiu raštais,
ir jį apsivilkus, eisiu į bažnyčią.

Vykite, vykite, nesustodami,
gaudykit, gaudykit neuždusdami
sužadėtinės rūbelį,
Ir vainiką ir vualį.
Tegu gaudžia varpai visuos katedros bokštuos
per mano skambias vestuves!

ŠIAUDELIS

Tai buvo vaškinė mergaitė;
bet tai nebuvo vaškinė mergaitė,
tai buvo varpa sustingus erdvėj.
Bet tai nebuvo varpa sustingus,
tai buvo gėlė stebuklinga.**)
Nebuvo tai nė gėlė pamėlus,
tai buvo langą plakantis saulės spindulėlis.
Tai ne spindulėlis palangėj išsitiesė,
tai buvo šiaudelis mano akytėse.

Ateikit, pažiūrėkit, kaip mano Velykų
rytas ašaroj sunyko!

---

*) Albricia — laimė, dovana, atlyginimas. Šiuo vardu Mistral tėviškėje, Elqui slėnyje, buvo vadinami vaikų žaidimai, kurių prisiminimas įkvėpė poetę parašyti eilėraščių ciklą. "Aš galiu paneigti savo mintyse ir kalboje visa tai, ką išmokau brendimo, jaunystės ir subrendimo amžiuj, bet negaliu su šaknimis išrauti ekspresingos vaikystės prisiminimų" — sako poetė komentaruose "Albricias" eilėraščių ciklui.

**) "Stebuklinga gėle" čiliečiai vadina saulėgrįžį.

MOTINOS POEMA

— Vieną popietę bevaikščiodama skurdžia Tamuco gatvele, pamačiau paprastą moterį, besėdinčią prie savo lūšnelės durų. Buvo netoli gimdymo, o josios veidas rodė jos gilų kartėlį.

Pro ją praėjo vienas vyras ir jai tarė užgaulų žodį, nuo kurio ji paraudo.

Tą akimirką aš *pajutau visą savo lyties solidarumą, begalinę užuojautą moters* moteriai, ir atsitolinau galvodama:

— Viena mūsų turi pasakyti (nes ligi šiol vyrai nepasakė) apie tos skausmingos ir dieviškos būsenos šventumą. Jeigu meno paskirtis ją apvilko grožio drabužiu, kodėl mes neparodome profanams tos būsenos kilnumo?

Ir *beveik su religine intencija parašiau šitą poemą.*

Kai kurios tų moterų, kurios norėdamos pasilikti skaisčios, turi užmerkti akis tikrovei, žiauriai, tačiau fataliai, — tą poemą paniekinamai komentavo. Tatai mane liūdnai nuteikė dėl jų pačių. Netgi mane prašė ją išjungti iš knygos.

Šiame egotistiniame veikale, mano pačios akyse sumenkėjusiame dėl to egotizmo, *ši žmogiškoji proza, galimas daiktas, bus vienintelė, kurioje apdainuojamas pil*nutinis gyvenimas. Kaip aš galiu ją išjungti?

Ne! Čia ji pasilieka, pašvęsta moterims, sugebančioms matyti, kad gyvenimo šventumas prasideda motinystėje, kuri dėl to yra šventa. Tegul jos jaučia gilų švelnumą, su kuriuo moteris, žemėje gananti svetimus vaikus, žiūri į viso pasaulio vaikų motinas!

MANE PABUČIAVO

Jisai mane pabučiavo — ir jau esu kita; dėl tvinksėjimo, kuris dvigubas plaka mano gyslose; kita dėl alsavimo, kurį jaučiu savo alsavime karštį.

Mano iščios yra jau kilnios, kaip kad mano širdis. Ir netgi savo kvėpavime juntu gėlių kvapsnį; visa tai per tą, kuris, kaip kad rasa ant žolės, ramiai ilsisi manyje.

KOKS BUS?

Koks bus? Aš ilgai žiūrėjau į rožės lapelius ir pasigėrėdama juos čiupinėjau: norėjau šito švelnumo jo skruosteliams. Ir žaidžiau su erškėt-

krūmio pynėmis, nes man patiktų tokie jo plaukai, tamsūs ir susiraizgę. Bet nesvarbu, jeigu bus paskrudę tom sultingom rausvo molio spalvom, kurias taip mėgsta puodžiai, ar jeigu jo lygūs plaukai turės viso mano gyvenimo pavrastumą.

Žiūriu į kalnų lūžius, kai jie pradeda apsitraukti migla, ir iš miglos sudarau mergaitės šešėlį, labai švelnios mergaitės: nes taip pat ir tai galėtų būti.

Bet labiau už viską noriu, kad jis žiūrėtų tuo švelniu žvilgsniu, kuris spindi jo akyse ir kad turėtų jo lengvai virpantį balsą, kai su manim kalba, nes tame, kuris ateina, noriu mylėti tą, kuris mane pabučiavo.

IŠMINTIS

Dabar žinau, kam mane nušvietė dvidešimties pavasarių šviesa ir kam man buvo leista skinti laukų gėles. Gražiausiomis dienomis save klausiau, kam ši karštos saulės ir svaigios žolės stebuklinga dovana?

Kaip melsvą vynuogių kekę, mane pervėrė šviesa saldumui, kuri perteiksiu. Tas, kuris yra manyje ir iš mano gyslų auga lašas po lašo, yra mano vynas.

Už jį aš meldžiaus, kad Dievo vardu jam perduočiau savo molį, iš kurio jisai išaugo. Ir kai virpančia širdim jam skaičiau posmą, mane nudegino lyg grožio liepsna, kad jis pasiimtų neužgesinamą mano kūno karštį.

ŠVELNUMAS

Dėl miegančio kūdikio, kurį savyje nešioju, mano žingsnis tapo atsargus. Ir kai pradėjau nešioti paslaptį, įtikėjo visa mano širdis.

Mano balsas švelnus, lyg būtų meilės alsinamas, nes bijau jį pažadinti.

Dabar akimis ieškau kitų veiduose įsčių gėlos, noriu, kad kiti matytų ir suprastų mano skruostų baltumą.

Su meilinga baime sklaidau žoles, kur putpelės suka lizdus. Per laukus einu tyliai, atsargiai: tikiu, kad medžiai ir daiktai turi miegančius kūdikius, prie kurių palinkę budi.

SESUO

Šiandieną mačiau vieną moterį kasant vagą. Josios klubai buvo padidėję, kaip kad mano, iš meilės; ji dirbo pasilenkusi prie žemės.

Aš paglamonėjau josios juosmenį ir ją nusivedžiau su savim. Ji gers riebų pieną iš mano stiklo ir džiaugsis mano namų pavėsiu, nes ji nėsčia meilės nėštumu. Ir jeigu mano krūtys nebus taurios, mano kūdikis priartins savo lūpas prie josios apsčių.

PRAŠYMAS

Bet ne! Kaip Dievas paliks bergždžią mano krūties pumpurą, jeigu Jis pats palaimino mane? Jaučiu savo krūtinę tyliai kylant, lyg vandenį plačiam tvenkiny. Ir jos pakilimas meta pažado šešėlį ant mano įsčių.

Kas bus vargingesnė už mane slėnyje, jeigu mano krūtis pasiliks sausa?

Lyg kad ąsočius, kuriuos moterys stato surinkti nakties rasai, taip aš save statau prieš Dievą; Jį šaukiu nauju vardu, vadinu jį Pripildytoju ir jį prašau gausių gyvybės sulčių. Mano kūdikis ateis ištroškęs ir jų ieškodamas.

JAUTRIOJI

Aš jau nebežaidžiu pievose ir bijau suptis su mergaitėmis. Esu lyg šaka su vaisiais.

Esu silpna, taip silpna, kad rožių kvapas šią popietę, kai nuėjau į sodą, apsvaigino mane, ir skandino mane gėloje paprasta daina, ateinanti su vėju, ar kraujo lašas, kurį vakaras savo paskutiniam atodūsy parodo dangaus skliaute. Nuo vieno mano vyro žvilgsnio, jeigu jis man būtų šį vakarą šaltas, galėčiau numirti.

AMŽINAS SKAUSMAS

Nubalstu, jeigu jis kenčia manyje; vaikštau skausme nuo jo paslėpto spaudimo, ir galėčiau mirti nuo vieno judesio to, kuris yra manyje ir kurio nematau. Bet kol aš jį laikau savyje, jis manęs nei sulaužys, nei susisuks mano viduriuose. Jei vėjas siausdamas plaktų jį, pirma sudraskytų mano

kūną, o jo riksmas išsprustų pro mano burną. Mano rauda ir mano juokas prasidės tavo veidelyje, mano kūdiki!

DĖL JO

Dėl jo, kuris miega, kaip vandens latakėlis po žole, nekenkite man, nevarginkite manęs. Atleiskite man viską: mano nepasitenkinimą paruoštu stalu ir kad nepakenčiu triukšmo.

Jūs man apsakysite namų skausmus, neturtą ir rūpesčius, kai aš jį suvystysiu į vystyklus.

Kur tik mane paliestumėte, į kaktą, į krūtinę, visur jis yra ir tuoj pravirktų, atsiliepdamas į užgavimą.

RAMYBĖ

Jau nebegaliu vaikščioti vieškeliais: gėdijuos savo plataus juosmens ir gilių poakių. Bet man atneškite ir šalia manęs padėkite gėlių pintines, ir ilgai skambinkite cintra: dėl jo noriu prisigerti grožio.

Dedu rožes ant savo įsčių, amžinus posmus byloju apie tą, kuris miega. Valanda po valandos atokaitoje renku deginančios saulės spindulius. Kaip vaisių, noriu įsunkti jos medų į savo vidurius. Pinijų vėjas man pučia į veidą. Šviesa ir vėjai nudažo ir nuplauna mano kraują. Taip jį nuplaudama, neturiu neapykantos, nemurmu, bet vien tik myliu! Nes toje tyloje, toje ramybėje aš audžiu kūną, stebuklingą kūną, su gyslomis ir veidu, žvilgsniu ir tyra širdimi.

BALTI DRABUŽĖLIAI

Aš mezgu mažytes kurpeles, karpau švelnias drobes: viską noriu padaryti savo rankomis.

Ateis jis iš mano gelmių, atpažins mano kvaptį. Minkšta avies vilna: šią vasarą tave nukirpo jam. Aštuonis mėnesius ji augo ant avelės, o sausio mėnulis nubaltino. Ji neturi dagio adatėlių nei eršketrožės spyglių. Toks švelnus yra buvęs mano kūno guolis, kuriame jis miegojo.

Balti drabužėliai! Jis į juos žiūri mano akimis ir juokiasi iš laimės, atspėjęs juos esant tokius minkštus . . .

ŽEMĖS PAVEIKSLAS

Anksčiau nebuvau mačiusi tikro žemės paveikslo. Žemė išrodo kaip moteris su kūdikiu ant rankų (su savo vaikais sterblėje).

Pradedu suprasti motinišką daiktų jausmą. Kalva, kuri mane žiūri, taip pat yra motina, ir vakarais migla žaidžia kaip vaikas ant jos pečių ir kelių.

Dabar prisimenu vieną slėnio daubą. Gilia jos vaga dainuodama bėgo srovė, kurios per krūmokšnius dar nematyti. Aš esu kaip dauba: savo gelmėse jaučiu dainuojant tą mažyti upeliuką ir, kaip krūmokšnius, jam daviau savo kūną, ligi jis pakils į šviesą.

VYRUI

Dabar mylėk, mylėk mane labiau! Aš, tokia maža, duosiu tau antrininką. Aš, tokia neturtinga, duosiu kitas akis, kitas lūpas, kuriomis džiaugsies pasauliu. Aš tokia trapi, kaip indas, suskilsiu iš meilės, kad šis gyvenimo vynas ištekėtų iš manęs.

Atleisk! Esu nepaslanki eiti, nepaslanki tau patarnauti, betgi tu man suteikei tą keistumą, su kuriuo judu tarp daiktų.

Labiau negu bet kada, būk man meilus. Mano kraujo nejaudink godžiai, nesmarkink mano alsavimo.

Dabar esu vien tik šydas, visas mano kūnas yra šydas, po kuriuo miega kūdikis!

MOTINA

Mano motina atėjo aplankyti manęs. Atsisėdo šalia manęs ir pirmą sykį mūsų gyvenime buvome dvi seserys, kurios kalbėjosi apie baisią akimirką. Jos rankoms prisilietus, man pasirodė, kad lapų gležnumu prasivėrė mano viduriai ir kad į mano krūtis kyla pieno srovė.

Paraudusi, sumišusi, jai kalbėjau apie savo skausmus ir apie savo kūno baimę. Puoliau ant jos krūtinės, ir vėl tapau maža mergaitė, kuri josios glėbyje raudojo dėl gyvenimo baisumo!

MAMA, PAPASAKOK...

Mama, papasakok visa, ką žinai apie savo išgyventus skausmus. Papasakok, kaip gimsta ir kaip ateina jo kūnelis.

Duok dabar man, mama, savo meilės mokslą. Išmokyk mane naujų mylavimų, švelnesnių, daug švelnesnių už vyro.

Kaip vėliau valysiu jo galvelę? Ir kaip jį suvystysiu, jam nepakenkdama?

Išmokyk, motin, dainuoti lopšinę, su kuria tu mane supai. Lopšinė geriau už kitas dainas jį užmigdys.

AUŠRA

Visą naktį kentėjau, visą naktį mano kūnas purtėsi, besistengdamas atiduoti savo dovaną. Mirties prakaitas ant mano smilkinių, tačiau tai nėra mirtis, — tai gyvenimas!

Ir dabar Tave vadinu Begaliniu švelnumu, Viešpatie, kad švelniai jį atskirtumei.

Tegul gimsta, ir mano skausmo riksmas tekyla į aušrą, susipynęs su paukščių giesmėm!

ŠVENTASIS ĮSTATYMAS

Sako, gyvybė apmirė mano kūne, kad mano gyslos išsiliejo kaip spaustuvuose.

Giliai atsidususi, aš jaučiu krūtinę palengvėjus.

— Kas aš esu, sakau sau, kad turėčiau kūdikį ant savo kelių?

Ir pati sau atsakau:

— Viena tų, kurios mylėjo ir kurios meilė, priimdama pabučiavimą, prašė amžinybės.

Su šituo kūdikiu ant rankų į mane žiūri Žemė ir mane laimina, nes jau esu vaisinga ir pašvęsta, kaip kad palmės ir vagos.

Išvertė P. Gaučys

LEONARDO DA VINCI

APYBRAIŽA

MERKELIS GIEDRAITIS

arba

LIETUVA DVIEJŲ AMŽIŲ SĄVARTOJE

ZENONAS IVINSKIS

IV. Dramatiškos varžybos dėl Medininkų vyskupijos

MOTTO:

"Garbingasis Tėve Kristuje, priderėtų per Jo Šventenybę (= popiežių) sugėdinti tą, kuris pradėtų žygį prieš jų (lietuvių) Senato ir didiuomenės teises ir laisvę, kas šiuo atveju ne tik kad nepadidintų paklusnumo Šv. Sostui, o netgi skaudžiai pakenktų Apaštalų Sosto vardui ir autoritetui, prasidėtų iš to daug kitokių blogybių, ir tokiame sąmyšyje tik žalos atneštų ir Bažnyčiai, ir katalikų tikėjimui, jau pradedančiam čia atgimti."

Iš Jėz. Varševickio laiško (1575. VII. 28) savo generolui į Romą (Epist. Germ. t. 136; II, 356 r).

"Paminėtina ir tai, kad jis (Giedr.) gerai moka žemaičių kalbą, o tai irgi reikšminga savybė, mat, padės geriau bendrauti su žmonėmis ir juos mokyti. Be to, ji naudinga klausant išpažinčių ir išrišant tikinčiuosius iš tų nuodėmių, kurios vyskupo valdžiai yra paliktos . . ."

Iš Vilniaus vysk. V. Protasevičiaus laiško 1575. VII. 22. popiežiui (Nun. Pol. 8, 289 rv).

1. *Charakteristika kovų dėl Vilniaus (1591—1600) ir Žemaičių (1574-76) vyskupijų.* Plačiai nuskambėjo Lietuvoje ir už jos sienų 16-tojo amž. gale kova dėl Vilniaus vyskupo sosto. Žygimantas IV Vaza pravedė jauną kardinolą, kunigaikšti Jurgi Radvila, į Krokuvą (1591). Tas po Valerijono Protasevičiaus mirties (1579) buvo tapęs Vilniaus vyskupu. Tad, pagal karaliaus planą, Lucko vyskupas lenkas Bernardas Maciejevskis turėjo būti perkeltas į Vilniaus diecezijją. Lietuviai tačiau lenko, kaip ne Lietuvos piliečio, *nesutiko priimti*. Labai priešinosi Vilniaus kapitula, šiaušėsi Lietuvos ministeriai. Ypač kietai laikėsi kanclerio Leonas Sapiega, ir jokiu būdu *nenorėjo* Lietuvos kanclerio antspaudo pridėti prie lenko nominacijos akto. O savo keliu jis energingai buvo *kovojęs* prieš pavartojimą *lenkiškojo* antspaudo tokiam dokumentui. *Priešinosi* taip pat kiti didikai, bajorų visuomenė. Metai po metų vakuojančio Vilniaus vyskupo sosto reikalas tapo gyvai svarbiu dienos politikos klausimu. Jis buvo svarstomas Lietuvos bajorų suvažiavimuose (konvokacijose), keliamas dviejuose bendruose seimuose. Abi pusės, žinoma, rašinėjo Romon ir siuntinėjo ten savo pasiuntinius. Atidžiai tą ginčą sekė bendrai respublikai popiežiaus skirtasis nuncijus. Ryšium su tuo užsitęsusiu kivirču Vilniaus vyskupijon buvo atsiųstas ir vizitatorius Kumulejus. Lietuviai tačiau *užsispyrė*, kapitula *nenusileido*, ir Maciejevskis, kaip neturįs Lietuvos "indigenato" (t. y. jos pilietybės), netapo Vilniaus vyskupu, nors Romos kūrija to labai pageidavo, nors ir labai spaudė pats karalius. Bet aštrus vaidas išsisprendė nelauktai. 1600 m. žiemą Romon į jubiliejų iš Krokuvos atvyko kard. Radvila. Čia jis staiga mirė. Bernardas tuoj galėjo būti nukeltas į Krokuvą, o lietuvis Benediktas Vainius (Voina) įkopė į ilgai be ganytojo našlavusį Vilniaus sostą.

Apie šitą atkaklų skirtingų interesų susirėmimą Vatikano archyvuose yra išlikę *gausios* medžiagos, niekur iki šiol nespausdintos ir nepanaudotos. Apie ginčą tačiau jau nuo seniau nemaža buvo žinoma, ir kai kalba eidavo apie poliublinius lietuvių ir lenkų santykius, vis būdavo prisimenamas tas charakteringas konfliktas. Pagaliau apie jį, labiau panaudodamas "Lietuvos Metrikos" šaltinius, parašė prof. I. Lappo 45 pusl. atskirą studijėlę ("Praeitis" I, 1930).

Nemažiau buvo įdomus ir kitas susikirtimas. Jis vedė į dviejų kandidatų varžybas dėl Medininkų vyskupijos. Tas ginčas, į kurį taip pat įsijungė ano meto vadovaujantieji sluogsniai, buvo iškilęs 16-ka metų anksčiau prieš Vilniaus konflikta. Apie šitą ankstyvesnį kivirčą tačiau daug kas dar nepaskelbta ir nieko plačiau nežinoma. Tačiau įvairiuose Vatikano archyvų skyriuose yra pasilikę žymių jo pėdsakų. Jie aptinkami ir jėzuitų archyve. Šiuo reikalu daug buvo išlieta rašalo ir nemaža prirašyta popieriaus. Varžybos yra vertos dėmesio dar ir dėl to, kad jų fone ryškėjo savitarpio politinės nuotaikos, kultūriniai ir religiniai santykiai.

Tiesa, rungtyniavimas tesitesė tik dvejus metus. Bet jame netrūko dramatiškų įtempimu. Čia gi *pirma kartą* po Liublino unijos *aštriai* iškilo kandidato į vyskupus pilietybės ("indigenato") klausimas. 1574-76 prasidėjo įdomus žaidimas plačiau nežinomo Lietuvos kampo vyskupo sosto reikalu. Jame dalyvavo daug asmenų. Ir čia *pirma karta* Lietuvos istorijoje į varžybas buvo sukeltos visos aukštosios bažnytinės jėgos. Aktyvią rolę Varšuvoje turėjo nuncijus Lietuvai— Lenkijai Vincentas Laureo, o Romos kūrijoje jį palaikė valstybės sekretorius Baltramiejus Galli

(Como kardinolas), palenkdamas ir patį popiežių Grigalių XIII-jį. Nuncijus, per valstybės sekretorių, labai stengėsi remti Lenkijos primo, t. y. Gniezno arkivyskupo, Jokūbo Uchanskio seserėną. Ir tik per plauką Medininkų vyskupu netapo vienas iš anų "nebylių apaštalų", nes Lietuvos kandidatą terėmė tik Vilniaus vysk. V. Protasevičius, pati Žemaičių kapitula ir per savo generolą (Romoje) Eberhardą Merkurianą — Vilniaus jėzuitai. Lietuvis prieš lenką, tiesa, turėjo ilgą laiką abejotinoms varžybių svarstyklėms vieną svaresnį grūdelį — Lietuvos ano meto visuomenės, t. y. bajorų ir didikų pritarimą. Su Mikalojum Radvila ("Našlaitėliu"), didžiojo kalvino Radvilos Juodojo sūnum, Romoje buvo labai *skaitomasi*. Buvo džiaugiamasi jo grįžimu katalikybėn ir dedama į jį daug vilčių kovoje prieš protestantus. Tad kunigaikščio Radvilos nuomonės buvo negalima nepaisyti. Be to, kadangi Lietuvos kandidatas mokėjo lietuviškai, iš to buvo padarytas svarbus įrodymas jo tinkamumui. Giedraičio naudai prisidėjo ir kiti veiksniai. Lenką palaikė tie, kurie stovėjo toli nuo krašto reikalų ir rūpesčių. Giedraičio rėmėjais gi buvo žmonės, kurie akis į akį susitiko su negailestinga gyvenimo tikrove, reikalaujančia Žemaičiams nuoširdaus religinio vado ir apaštalo. Pirmam labiau rūpėjo vieta senate ir gal vyskupo beneficija, kai šio rūpestis buvo imtis tvarkyti skęstančią vyskupiją. Šitaip prasidėjo, išeinant iš skirtingų interesų ir nevienodų nuotaikų, įdomus žaidimas!

Toji kova išsiliejo plačiau. Kai Henrikas Valois pabėgo Prancūzijon (1574), ji įgijo viešesnį pobūdį, ir 1575-76 m. naujo valdovo rinkimų kampanijoje sudarė atskirą epizodą. Bet jeigu respublika daugiau kaip metus nebūtų buvusi be karaliaus ir jei nuncijus nebūtų iš karto taip aštriai boikotavęs Stepono Batoro išrinkimo, tai, dar galimas daiktas, Merkelis būtų pasilikęs belaukiąs... Iš naujo karaliaus 1575 m. rudenį vis buvo tikimasi, kad jis išves iš nominacijų painiavos. Bet nuncijaus ir arkivyskupo kandidatui (Habsburgui Maksimilijonui) nepasisekė tapti valdovu. O su Batoru nuncijus tik 1577 tesuėjo į sąlytį.

Čia vaizduojame kai kuriuos reikšmingesnius dviejų pusių susikryžiavimus. *Nespausdinta* Vatikano ir jėzuitų archyvų medžiaga įteigia nepereiti į sintetiškus apibendrinimus. Tad stengėmės duoti iš pačių versmių ištraukų ir jų vertimų. Lyg kokiame veidrodyje ta kova pirmiausia su visomis smulkmenomis spindi iš nuncijaus Laureo (Italijos Mondevi vysk.) reliacijų. Jo įdomūs pranešimai, tvarkingai kas savaitę, nustatytą dieną būdavo siunčiami į Romą, popiežiaus (t. y. valstybės) sekretoriui. Keliuose tomuose nuolat mirga Lietuvos, Radvilų, Chodkevičiaus, Lietuvos kandidato į karalius Ernesto ir kiti mūsų dėmesio verti vardai. Jaučiamos visos 1574-76 metų nuotaikos. Jie skaitomi lyg koks romanas, nes apdairiuose pranešimuose gali rasti visą gyvą to meto respublikos gyvenimą, daugiau, tiesa, politinį. Th. Wierzbowskis "labai su trūkumais" (L. Pastor IX 665) išleido Laureo raštus į kard. Gallį. Jie taip pat parodo, kokiomis įdomiomis aplinkybėmis buvo lemta Vilniaus kustošui tapti Medininkų vyskupu. O jo kelias į Varnių sostą tikrai ėjo per dideles *kliūtis*. Iš varžymosi faktų matyti, kaip labai užsispyręs laikėsi ark. Uchanskis. Lenkijoje tada buvo įsigalėjęs nepotizmas (noras artimus gimines aprūpinti geromis bažnytinėmis vietomis). Lenkijos primas palaikė tą paprotį. Jis būtinai stengėsi savo sesers Voronckienės sūnų Jokūbą, jau (Skiersnoviciuose) klebonaujantį Lovicy (Gniezno arkiv. vasaros buveinė) ir valdantį dvi parapijas Lietuvoje, aprūpinti ten dar viena, būtent, pačia aukščiausia beneficija — vyskupija. Tuo būdu būtų buvusi užtikrinta tada taip branginama kėdė senate. Žinia, vyskupai buvę laikomi garbingiausiais nariais senato, kuriame dėdė ir seserėnas būtų drauge sėdėję.

2. *Lenkijos primo pastangos per nuncijų savo seserėnui laimėti Medininkų vyskupiją.* Jaunas klebonas Jokūbas Voronieckis jau valdė turtingiausią Vilniaus vyskupijos beneficiją, bent 3-4 kartus daugiau metinių pajamų duodančią, negu, pav., Žemaičių vyskupija. Tai buvo Geranainių parapija. Jėzuitas Kasp. Nieseckis savo "Herbarz Polski" (IX. 430), kur jis sunaudojo nemaža iki mūsų dienų nebeišlikusių rankraščių, teigia, kad Voronieckis dar buvęs ir Kauno klebonas. Uchanskis gi savo gausiai giminei buvo rūpestingas globėjas, geraširdiškas dėdė, kurio didelis rūpestis buvo savo gausią giminę praturtinti. (T. Wierzbowski: Jakob Uchanski, 1895, 694—697). Tad ir labiau nusisekusį savo artimą giminaitį norėjo iškelti, išvesti į platesnį politinį gyvenimą. O nuncijus Laureo, kaip ir turėjo būti, palaikė gana šiltus santykius su primu. Jam žadėjo tuo reikalu paramą. Jis dažnai buvo sutinkamas pas arkivyskupą Varšuvoje, Skiernoviciuose ar Lovice. Suprantama, kodėl tiek daug rūpinosi jį pravesti, nes pats nuncijus buvo puikios nuomonės apie kandidatą į Medininkus, nors šiam vyskupija buvo labiau reikalinga kaip visuomeninis-materialinis postas.

Neturime tikslios dienos, kada 1574 m. mirė Giedraičio pirmatakas Medininkų vysk. Jurgis Petkevičius, kuriam istoriografija iki šiol buvo vienašališka ir perdėtai nepalanki. Greičiausiai jis mirė vidurvasarį, nes rudenį vyskupija jau vakavo. Tad Lietuvos bajorų suvažiavime Vilniuje per Visus Šventus (1574. XI. 1) jau buvo svarstytas Žemaičių vyskupo klausimas. Luomų ir pareigūnų vardu buvo surašytas raštas (XI. 5) į Paryžių pabėgusiam Henrikui, prašant jį nominuoti Žemaičių vyskupą. To rašto nuorašas yra patekęs į jėzuitų archyvą Romon (Epp. Extern. 27, 239), gal kaip priedas prie Vilniaus vyskupo Protasevičiaus rašto. Rašte pasakyta, kad Žemaičių vyskupas mirė "neilgai trukus po to, kai Jo Didybė karalius išvyko į Prancūziją...". O tai atsitiko birželio 18 naktį. Tad Petkevičius galėjo mirti apie liepos mėn.

Laisva vieta tuoj ir susidomėjo primas. Paprastai anuo metu gandas apie Lietuvoje atsiradusią gerą vietą Lenkijos dvasininkuose sukeldavo vilčių ją užimti, t. y. prie turimų beneficijų prisidėti dar naują. Kaip 1919 m. atsistatanti Lietuva daugelyje sričių išgyveno specialistų trūkumą, taip 16-17 amž. vis buvo kunigų trūkumas, kuris teikė kaimyno kunigams daug vilčių praturtėti. Vienas iš daugelio pavyzdžių,— 1571 m. Kaune, Vilniuje ir daugelyje vietų Žemaičiuose siautė maras (Vat. Arch., Nunz. Pol. 1, 209 r — 10 r; 6, 68 r). Dėl jo mirė Medininkų kanauninkas Poznanės lenkas (Grigalius Czerwo). Tuoj kitas (teisių daktaras ir Varšuvos kanauninkas) veržėsi į tą vietą (t. p. 1, 223 r). Juo labiau tai įvykdavo, kai kuri nors vyskupija imdavo vakuoti. Tada, laiku pas nuncijų Varšuvoje atsiradęs, kandidatas galėjo sau ko nors tikėtis.

Šį kartą nuncijus vienam kandidatui buvo labai palankus, ir jau 1574 m. gale (1574. XII. 20) pirmukart Romai paminėjo Žemaičių vyskupijos reikalą. Įdomūs tada buvo mėnesiai respublikoje. Dar vis buvo bandoma gyventi viltimi, kad prieš pusmetį (VI. 18) vogčiom ištrūkęs karalius Henrikas Valois sugrįš iš Prancūzijos atgal į sostą. Jis dar visus metus skaitėsi formaliu valstybės viešpačiu ir pats save tokiu laikė.

Tad svarbus buvo pirmas tikslus bei geras žingsnis ir Medininkų reikalu. Pirmiausia kandidatui į vyskupus reikėjo iš karaliaus išgauti *nominaciją*. Žinia, Lietuvoje—Lenkijoje valdovui priklausė pirmoji teisė parinkti tokį kandidatą, ir per nuncijų Romai atskiru raštu buvo pristatoma tvirtinti (konfirmuoti). Prieš tai dar vyskupijos kapituloje galėjo būti atlikti rinkimai. Tad trys formalūs aktai: nominacija, elekcija, konfirmacija. Vatikano archyve iš 16—18 amž. yra dešimtimis originalių nominacijos aktų, liečiančių Lietuvos ir Lenkijos vyskupus. Formali nominacija, pav., buvo reikalinga ir tokiam Jurgiui Radviliukui (Arm. 44, t. 25), kuris pusmečiu anksčiau tapo Vilniaus koadjutoriumi.

Nuo galimybės laiku gauti karaliaus nominaciją (lietuviškai "paskyrimą" ar "parinkimą") daug priklausė. Tad V. Laureo ir rašė valstybės sekretoriui kardin. Galli:

> "... šiomis dienomis negalėjau praleisti progos ir parašiau karaliui (Henrikui į Paryžių), rekomenduodamas Lovicio kleboną, jo (Uchanskio) seserėną, gerą kataliką ir tinkantį Žemaičių vyskupijai" (Nunz. Pol. 10, 75 v; Wierzbowski: 129 p.).

Taip vyskupija našlavo be ganytojo! Tačiau ar šis, ir toliau vis kiekviena proga karaliui ir Romai peršamas kandidatas, iš tiesų tiko į vyskupo vietas Lietuvoje, atskleis to pat laiko versmės.

3. *Nuncijaus pastangos pas karalių Henriką Valois (Paryžiuje).* Laiškus ir pranešimus (vad. "depešas") nunc. Laureo iš respublikos kardinolui Galli reguliariai ir nustatytais terminais rašė labai plačius. Jie daugiausia lietė politinius valstybės reikalus, naujos elekcijos galimybes, karaliaus sosto klausimą, kovas tarp katalikų ir protestantų, Lenkijos ir Lietuvos didikų, ypač Radvilų ir Chodkevičių laikyseną, ir t. t. Šalia tų pareigos raštų, nuncijus susirašinėjo su karaliumi. Jis, pav., labai *baiminosi* 1575 m. kovo mėn., kad būsianti "nauja ir audringa elekcija" (Nunz. Pol. 10, 102 v), jeigu karalius nesugrįš. Henrikui jis parašė (kovo mėn. pirmoje pusėje) tris labai draugiškus laiškus, įtikinėdamas iki nustatyto termino (1575 m. V. 12) sugrįžti. Ten buvo, be kitko, pastoviai dėstomos ir nuotaikos Lietuvoje, nuolat pranešama žymesnių didikų laikysena. Pav., apie Radvilas vienoje vietoje pasakyta trumpai, kokio kandidato į valdovus jie pageidauja:

> "Radvilai, kurie yra galingiausi Lietuvoje, nenorės niekada Maskviečio (= Jono Žiauriojo) dėl baimės netekti (savo) įtakos. Jie sutinka tačiau su kandidatūra vieno iš Piastų (= Lenkijos vietinių kandidatų) dėl tos bičiulystės, kurią su jais palaiko, o dar labiau dėl vilties, kad galės per trumpą laiką, dėl Piasto silpnumo, pasidaryti šeimininkais Lietuvoje" (Nunz. Pol. 10, 103 v).

Toliau taip pat įdomiai nusakyta ir Chodkevičių laikysena, kurie labiau stojo už Ernestą Habsburgą. Pagaliau, po tos rūšies plačių reliacijų, apie kurias reikėtų atskirai kalbėti, nuncijus užbaigia karaliui trečią laišką jam rūpimu reikalu:

> "O kas liečia Žemaičių vyskupiją, Jūsų Didybė malonėjo man pranešti, kad esate, mano prašymo pasėkoje, patenkinę poną Gniezno arkivyskupą, Lovicio klebono, jo seserėno naudai. Neminint to, kad šitoji bažnyčia yra aprūpinta vertu asmeniu, minėtasis arkivyskupas pasilieka nepaprastai dėkingas Jūsų Didybei, o (aš) po to bučiuoju pagarbiai ranką" (t. p. 107 r).

Vadinasi, karalius jau buvo pažadėjęs Jokūbui Voronieckiui nominaciją. Atrodo, kad per karaliaus paliktą vietininką prancūzą de Pibrac turėjo būti išduotas koks nors raštas, nes apie tą "nominacijos aktą" nuncijus keliais atvejais užsiminė ir už jo vėliau kabinosi.

4. *Lietuvos stengimasis pravesti savo šalies vyskupą.* Akivaizdoje šitokių žygių iš Varšuvos ir Skiersnovicių-Lovicio,pačioje Lietuvoje buvo prasidėjusi priešinga akcija. Ji, be abejo, vyko toje savos valstybinės sąmonės dvasioje, kuri taip buvo gyva tuoj po Liublino seimo. Anų karčių, prieš šešerius metus išgyventų, prisiminimų poveikyje Lietuvos politikai didikai ir bajorija rodė nepriklausomą savo nusistatymą. Jis atsispindėjo ir Žemaičių vyskupo atveju. Gaila tik, kad ne-

VALERIJONAS ŠUŠKOVSKIS PROTASEVIČIUS,
Vilniaus vyskupas (1556—1579), jėzuitų įkūrėjas Vilniuje, uolus rėmėjas Merkelio Giedraičio į Medininkų vyskupus.

turime ankstyvesnių tos įdomios veiklos pėdsakų, ir juos, be abejo, labiau būtų galima aptikti, jei ne pačioje Lietuvoje, tai bent "Lietuvos Metrikoje" (Maskvoje). Romos gi archyvuose su Lietuvos pastangomis pravesti lietuvį į Medininkus, jei neminėti dar 1574. XII. 1. vysk. Val. Protasevičiaus rašto tuo reikalu jėzuitų generolui, susitinkame tik tada, kai tos pastangos jau buvo užsuktos plačiu mastu.

Henrikas Valois vis nesirodė Lenkijoje ir vainikavosi Prancūzijos karaliumi. Žinia, Lenkijos ir lenkų jis nemėgo. Apie lietuvius tačiau šis jaunas vyras buvo susidaręs palankią nuomonę. Sakoma, kad Lietuvos maršalas Mikalojus Kristupas Radvila ("Našlaitėlis"), kuris karaliaus išbėgimo metu gyveno Krokuvoje ir su juo bičiuliavosi, žinojęs net jo slaptus planus (I. Jonynas: Liet. Encikl. VII 898). Tą Henriko Valois palankumą Lietuvai ir Radvilai, berods, užtenkamai patvirtina ir vienas įdomus laiškas. Krokuvos kanaun. Kristupas Varševickis (garsiojo jėzuito Stanislovo brolis) iš Paryžiaus (1575. IV. 4.) rašė "Našlaitėliui", kad karalius labai *pasitiki* "tikėjimu ir pastovumu lietuvių tautos". Jos teises jis keletą kartų pripažinęs:

> "O apie Jūsų Šviesybę (sako), esąs įsitikinęs, kad Jūsų Šviesybė dabar šitame akte ir reikale (= grįžimo bei detronizacijos klausimas) savo pastovų nusistatymą parodys; ir kur tik pasitaiko, — o pasitaiko dažnai —, pamini (karalius) Jūsų Šviesybę su dideliu malonumu ir dėkingumu" (Th. Wierzbowski: Chr. Varsewicii opuscula, 1883, 152 p.).

Lietuvoje Henrikas rėmėsi Mik. Radvila. Vargu jis pats grįžti beketino, nors apie tai įsakmiai rašė Kr. Varševickis, nors karalius savo teises vis dar gynė. Už penkių savaičių tačiau suėjo terminas, ir jis jų nebeteko.

Merkelio Giedraičio istorijoje tas Henriko palankumas lietuviams suvaidino svarbią rolę. Lietuviams buvo svarbu jį vikriai išnaudoti, vesti

savo politiką nepriklausomai, ir jos žymes vis toliau aptiksime per keliolika metų ant kiekvienos pėdos, ypač per elekcijas. Tad ir prancūzo išbėgimas, lygiai kaip ir vengro (Batoro) ar švedo (Žygimanto Vazos) rinkimai, sudarė Lietuvai progą išryškinti savo *atskirą* politiką. Ji tuoj krinta į akis!

1574 m. per Visus Šventus Vilniuje susirinkęs Lietuvos luomų suvažiavimas nutarė, jeigu Henrikas nesugrįžtų, savo balsus atiduoti už imperatoriaus sūnų Habsburgą Ernestą (I. Lappo: Liet. ir Lenk. po Liubl. 1932, 54-5 p.), nes jis apsaugosiąs Lietuvos teises. Čia pat buvo nutarta svarstyti Žemaičių vyskupo reikalas. Lapkričio 5 d. buvo surašytas Henrikui raštas. Į Medininkų vyskupus pasiūlytas Žygimanto kanceliarijos sekretorius M. Giedraitis. To rašto originalas gal išliko Paryžiuje Nacionalinėje Bibloitekoje, kur yra daug medžiagos iš Henriko Valois laikų (Coll. ex Arch. Com. Histor. VIII). Jo nuorašas pateko, gal būt, su Protasevičiaus laišku jėzuitų generolui (Epp. Extern. 27, 239 r.).

Gyvenimas parodė, kad to rašto nepakako. Tad "Lietuvos luomai" ir siuntė 1575 m. pavasarį pas savo valdovą į Paryžių savo *atskirą* pasiuntinį. Tokiu delegatu buvo parinktas pats Vilniaus kustošas. Iš Šviat. Orzelskio smulkaus bekaralmečio aprašymo susidaro įspūdis, lyg Giedraitis būtų buvęs siųstas greitai po Vilniaus suvažiavimo. Bet išvykimas nusitęsė. Jis ten pavadintas nominatu-vyskupu (Scr. rer. Polon. 22 t., 279 p.), bet tokiu Giedraitis titulavosi, *tik* grįžęs iš Paryžiaus. Nuvykęs pas karalių, jis turėjo, be abejo, įkalbėti valdovą grįžti ir apskritai išdėstyti lietuvių nusistatymą karaliaus grįžimo klausimu. Jo paties asmeniškas tikslas buvo gauti sau ir nominaciją. O galėjo tai būti iš viso vienas iš svarbiausių kelionės tikslų. Tad ir pasiuntinio pasirinkimas nebuvo atsitiktinis!

5. *Merkelio Giedraičio kelionė į Paryžių 1575 m. pas karalių.* Paprastai iki šiol būdavo painiojama ir rašoma, kad Giedraitis jau 1573 m., kartu su Lenkijos delegatais, kaip Lietuvos atstovas, vykęs į Paryžių "paswejkinti nauje karalaus". Esą, jis išgavęs iš neseniai *išrinkto* karaliaus raštą į Grigalių XIII, nominuojantį jį Žemaičių vyskupu. Taip rašė M. Valančius (Žem. vysk. I 107). Girdi, kustošas taip įtikęs naujam karaliui, kad tas, vos pajutęs apie Jurgio III (Petkevičiaus) mirtį "tujaus pralota Merkieli pramine Zematju Wiskupu". Tokios pat žinios pasakotos ir Liet. Encikl. (VIII 1427-28). Tačiau vysk. M. Valančius ir kiti juo sekusieji Giedraičio kelionę paankstino dvejus metus!

Aiškiai buvo sumaišyta! 1573 m. Giedraitis iš viso niekur nefigūruoja, o jis vyko į Paryžių ne 1573 m. pasveikinti naujai išrinkto Valois, o 1575 m. pavasarį, įkalbinėdamas jį grįžti. Jau J. Bartosevičius (Enc. Powsz. Orgelbr. IX, 721) teisingai atkreipė dėmesį: logiškai samprotaujant, dar *nekarūnuotas*, o tik išrinktas *būsimas* karalius, iš svetur nebūtų galėjęs davinėti jokių paskyrimų ir privilegijų. O gausi to laikotarpio spausdinta ir archyvinė medžiaga niekur *nenurodo* Vilniaus prelato pavardės. Priešingai, įsakmiai žinome, kad 1573 m. delegacijoje į Prancūziją, kai Henrikas buvo išrinktas, Lietuvą atstovavo tas, kuris jį paskutinis Krokuvoje matė, būtent, Radvila "Našlaitėlis".

Valstybės protestantai iš Henriko laukė tikėjimo laisvės ir savo teisių pripažinimo. Pop. Grigalius XIII *baiminosi*, kad Paryžiuje, besiderant su Valois, nebūtų pažeistas katalikų tikėjimas. Tad jis bendros delegacijos *įtakingiausiems* asmenims, dar prieš jų išvykimą, parašė laiškus (Vat. Arch. Arm. 44, t. 22, 53 v — 55). Į Mikalojų Radvilą, kurio svoris Lietuvoje per nuncijų Romai gerai buvo žinomas, popiežius taip pat atskirai tuo klausimu rašė (t. p. 53 r.). O apie Giedraitį nėra jokio pėdsako. Jo nemini nė prancūzų šaltiniai (memuarai), kurių autoriams, be kitko, delegacija padariusi keistą įspūdį. Galima dar pridėti, kad jau 1871 m. buvo paskelbta daug tą delegacijos kelionę liečiančių dokumentų: leidimai — "pasai", įgaliojimai su viso delegacijos sąstato pavardėmis ir t. t. (Biblioteka Ordynacyi Krasinskich, t. III, 489—503). Iš Lietuvos figūravo nuo senatorių tik Radvila "Našlaitėlis" ir nuo bajorijos Aleksandras Prunskis, vėliau Trakų kaštelijonas (t. p. 492 p.). Tik tuos du vardu tepaduoda ir Šviat. Orzelskis (Scr. rer. Pol. 22, 131 p.; plg. A. Przezdziecki: Jagiellonki Polskie w XVI w., t. 4, 113—118 p.).

Giedraitis, be to, negalėjo 1573 m. rūpintis gauti mitrą, kai Žemaičių vyskupas tebebuvo gyvas. Tad kova dėl Medininkų prasidėjo 1514 m. gale; o Giedraičio kelionė Paryžiun įvyko 1575 m. pavasarį. Taip parodo mūsų šaltiniai. Įdomu, kad (Arkiv.) J. Škvireckas, rašydamas 1909 m. "Draugijoje" apie Giedraitį (atsp. 9 p.), jau teisingai pastebėjo: Lietuvos ponai siuntė (1575) kunigaikštį Merkelį tartis "su išsižadėjusiu Lenkijos sosto karaliumi Henriku Valois".

Apie pačią Giedraičio kelionę dar neaptikome pėdsakų. Atrodo, kad Vilniaus jėzuitai prelatui buvo surašę rekomendaciją, ir Paryžiaus jėzuitai jį bus globoję pas save. Kai tik Giedraitis grįžo iš Prancūzijos, Lenkijos viceprovincijolas Pranciškus Sunier, kuriam tada dar priklausė ir Lietuvos jėzuitai, rašė savo generolui: jis paminėjo, kad "Melchior Gedroitz custode Vilnense" yra doras ir kilnus dvasininkas. Esąs net atlikęs jėzuitų rekolekcijas ir, gal būt, jį generolui jau rekomendavę Prancūzijos jėzuitai (Jėz. Arch. Ep. Germ. 155, 123 r). Vėlesnės aplinkybės rodo, kad Giedraitis jau 1575 m. gegužės mėn. pradžioje turėjo jau būti Paryžiuje. Lenkai savo karaliui per ankstyvesnę delegaciją buvo davę terminą sugrįžti iki 1575. V. 12. Jam iki tol nepasirodžius, turėjo prasidėti "bekaralmetis" ir ruošimasis naujiems rinkimams. Giedraitis gi Lietuvos senatorių vardu buvo įgaliotas grįžimo terminą nukelti iki rudens.

Iš tos reikšmingos misijos neturime dokumentų ir galime spėti iš kitų raštų, kaip ilgai pasiuntinys užtruko. Tiesa, apie jį nė žodžio neužsiminė savo raštuose į Romą iš birželio vidurio (15—18 dienos) maršalas Radvila ir jo brolis

Jurgis. Jiedu buvo susirūpinę šeimos išaukštinimu. Aštuoniolikos metų jaunuolis, kalvino-arijono Juodojo sūnus, kuriam 1574 m. Didžiąją Savaitę P. Skarga suteikė absoliuciją, turėjo būti padarytas Vilniaus koadjutoriumi (ir. Arm. 44, t. 22, 290—92). Tad jis labai dėkojo popiežiui už tą paskyrimą. O brolis Mikalojus žadėjo brolį tuoj siųsti mokslui į Romą (Theiner: Ann. Ecclesiast. II 106-7 p.; Nunz. Pol. 8, 1224 r.).

Atrodo, kad vyresniam broliui pagrindinis rūpestis buvo užbaigti Jurgio reikalą. O tas gerai klostėsi. Šio perspektyvos į Vilnių buvo žymiai geresnės už Giedraičio į Žemaičius. Jį palaikė ne tik karalius Henrikas Valois, kapitula, pats vyskupas, jėzuitai (P. Skarga), bet svarbiausia — nuncijus Laureo. Su pasitenkinimu jis rašė (1575. VI. 25) kardinolui B. Galli, kad koadjutorius dar birželio mėn. gavo pirmą tonzūrą ir keturis mažuosius šventimus (Nunz. Pol. 10, 161 v.). Iš jo tuoj buvo paimtas tikėjimo išpažinimas (t. p. 163 r.). Giedraitis galėjo tik pavydėti, kada jo kelias į Medininkus dar buvo labai miglotas... Tiesa, dar ir toliau bus iš 1575 m. Radvilų korespondencijos su nuncijum ir popiežiumi, bet Žemaičių vyskupo reikalas ten nefigūruos. Tad suprantama, kodėl ir VI. 16 nei maršalas, nei koadjutorius to klausimo nekėlė.

Žečpospolitoje tačiau tą dieną Giedraičio kelionės vaisiai jau buvo *žinomi*, nes kaip tik VI. 16 d. savo pranešime nunc. Laureo (Nunz. Pol. 10, 158 r) jaudinosi, kad Vilniaus kustošas *apgavęs* karalių ir gavęs nominaciją, tik jį įtikindamas, kad karalius tuo būdu laimės Lietuvos bajoriją. Bet Lietuvoje Merkelio birželio pusėje dar nebuvo. Tai, rodos, patvirtina ir minėtasis Pranciškaus Sunier itališkas laiškas savo generolui iš Brausbergo 1575 m. liepos 4 d. Viceprovincijolas prašydamas reikalą, kai tik bus progos, išdėstyti pačiam popiežiui, jau kalba apie Melchiorą kaip apie "mūsų karaliaus nominatą į Žemaičių vyskupus". Sunier rekomenduoja jį, ir jis esąs čia visų laikomas geru žmogumi. O poznaniškiai (jėzuitai), tur būt, parašysią dar pilniau (Ep. Germ. 155 f. 123).

Iš to gero atsiliepimo matyti, kad grįžtąs į namus Giedraitis liepos pradžioje nepraleido sau progos pasiimti gerų rekomendacijų iš žymaus jėzuito, kurį pažino iš Vilniaus laikų. O tai buvo tas pats Sunier (lot. Sunerius), kuris 1569 m. rugsėjo mėn. atvedė pirmuosius jėzuitus į Vilnių. Tai buvo tas pats vyras, kuris ir kuriant Vilniaus kolegiją ir dar gerokai vėliau vien iš Lietuvos sostinės yra prirašęs jėzuitų generolams (Pranc. Borgijai ir Eber. Merkurianui) dešimtimis įdomių laiškų, kurie bus čia ir kitur panaudoti.

6. *Lietuvių ir jų šalininkų raštai į Romą.* Kai tik Medininkų nominatas apsireiškė Vilniuje, tuoj užvirė tikroji veikla jo naudai. Nuo liepos 23 dienos prasidėjo eilė raštų. Romos archyvuose yra išlikę vien tik Giedraičio reikalu trys originalai popiežiui, du nuncijui ir 7 raštai jėzuitų generolui. Iš jų pats Giedraitis rašė visiems po vieną raštą. Žinoma, tuos duomenis dar nėra reikalo laikyti galutinais, nes dar gali kur nors pasitaikyti koks naujas tos rūšies raštas. Visų Romon rašytų dokumentų tikslas buvo *gauti* Merkeliui popiežiaus *konfirmaciją*. Panašiai Paryžiaus archyvuose reikėtų paieškoti raštų į Henriką — Giedraičio nominacijos reikalu. St. Kutzeba Nacionalinėje Bibliotekoje aptiko iš jo laikų daug medžiagos, kurios tik mažą dalelę tepaskelbė.

Nuostabu, kad pats J. Uchanskis, kurio didelis stengimasis ir spaudimas apčiuopiamas iš nuncijaus pranešimų Romai, nėra tuo reikalu parašęs nė vieno raštelio. Daugumas primo veiklos laiškų yra išleista 4-se tomuose (Th. Wierzbowski: Uchansciana, 1884-92). Bet ir toje dalyje korespondencijos, kuri liko nepaskelbta (Jez. Arch. ir Vatic. Arch.), niekur nėra pėdsakų Medininkų reikalu. Formalaus preteksto prie to klausimo prieiti, matyti, nebuvo. Tiesa, primą dar slėgė 1575 m. vasarą būsimos elekcijos rūpesčiai. Jis gi buvo bekaralmečio galva. Bet jam nereikėjo rašyti, nes visą laiką arkivyskupas galėjo veikti per nuncijų. Šis gi turėjo gerą savo informacijos aparatą (pašto kurjerius). V. Laureo, be abejo, šį reikalą laikė tikru, ir vis patikindavo primą. Aišku, nebuvo galima aptikti archyvuose nė paties J. Voronieckio klabinimo pėdsakų. Abu jiedu su dėde Uchanskiu veikė gyvu žodžiu per nuncijų, o šis per Como kardinolą Romoje. Lietuviai panašiai veikė *jėzuitus* ir daugiausia stipriai argumentuotais raštais. Jiems juk reikėjo *perlaužti* pačių galingiausių nusistatymą.

Kas tuose raštuose į Romą buvo dėstoma?

Pats nominatas Giedraitis savo laiškuose popiežiui Grigaliui XIII (1575. VII. 23) ir nuncijui (VII. 27) teisinasi, kodėl jis iš Prancūzijos negalėjęs pasukti Romon ir ten gauti konfirmaciją. Jis labai *skubiai* turėjęs sugrįžti (Nunz. Pol. 8, 291, 297). Tad popiežiui rašo jis — Henriko pavesti politiniai reikalai vertė jį, kaip galima greičiau, pasiekti Lenkiją, "o karaliaus valios ir jo paliepimų negalėjau neklausyti" (t. p. 291). Gal galima buvo spėti, kad karalius per Merkelį norėjo užbėgti už akių savo detronizacijai. Nuncijui Laureo tačiau Giedraitis aiškiau išsireiškė, kad "Lenkijos karalienės reikalai" spyrė jį nutraukti kelionę Romon (t. p. 297). Čia turima, be abejo, galvoje Žygimanto Augusto sesuo Ona, toji nelaimingoji, 50-ties su viršum metų, nuotaka. Tai buvo paskutinis taip branginamo jogailaičių kraujo palikuonis! Kiekvienam kandidatui į karalius buvo pastatoma sąlyga ją vesti, ir pirmajam Henrikui tai buvo įrašyta į paktą konventą. Sakoma, kad tai buvęs vienas iš punktų, kurio labiausiai purtęsis jaunas Henrikas, nors jis pačios Onos akivaizdoje Lenkijoje jai rodęs savo malonų nusistatymą. Ona atiteko Batorui; bet jis vengė su ja drauge gyventi, ir karalienė laikėsi nuošaliai. Batoro laikais ir būdama našlė (mirė 1596), yra prirašiusi kiekvienam popiežiui dešimtimis laiškų, kurie yra gerai išsilaikę.

Kokius Onos reikalus Giedraitis tvarkė, galima būtų tik spėlioti, nes nieko daugiau nežinome. Henrikas buvo manęs Lenkijos sostą *išlai-*

kyti Onos pagalba. Jis galvojo pats likti formaliu karaliumi, o ten pasodinti tik savo vietininku, pav., brolį — d'Alencon kunigaikštį, ar turtingą Feraros kunigaikštį Alfonsą. Bet kiekvienas iš jų turėjo *vesti* Oną, ir Henrikas vis gąsdino, įkalbinėjo savo kandidatus: karaliumi bus tas, kas ves Oną. Taip ir įvyko! Juo tapo Batoras.

Šitokiose Henriko Valois kombinacijose ir pastangose, išlaikyti sostą ar nudelsti detronizaciją, Merkelis ir buvo, matyti, siųstas pas Oną su kokiais nors *pasiūlymais*. Jis *pakluso* karaliui; o šis juk pasirodė palankus Merkeliui. Tad nominatui prisiėjo, Romos nepamačius, paties savo reikalų *griebtis raštu*. Ir anuo minėtu tuzinu mums žinomų raštų buvo gelbimas kustošo reikalas.

Kai kurie paties Giedraičio laiškų argumentai pakartojami ir kituose laiškuose. Tad prie jų dar grįšime. Daugiausia įrodymų savo kustošo naudai pateikė Vilniaus vysk. Valerijonas Protasevičius. Jis rūpestingai surašė po įdomų laišką, popiežiui (VII. 22) ir nuncijui (VII. 28). Jėzuitu generolui tą reikalą jis buvo dėstęs pusmečiu anksčiau (1574. XII. 1), nemanydamas, kad kaimyninė Medininkų vyskupija turės *našlauti* kaip tik tada, kada jai labiausiai buvo *reikalingas* ganytojas.

Senukas vysk. Protasevičius Grigaliui XIII-jam aiškino, kad karalius Giedraiti jau yra nominaves, o kapitula išrinkusi Žemaičių vyskupu ("... nominatus, ac deinceps a Capitulo Samogitiae electus est ac postulatus...", A. Theiner: Ann. Eccl. II 105 p.; Nunz. Pol. 10, 289-90). Tai formalinė pusė! Pereidamas prie paties asmens, vysk. Valerijonas charakterizuoja savo kapitulos kustošą, kaip *nasitikėjimo* vertą vyrą, kuris visus kitus žvmiai *pralenkiąs* savo pamaldumu ir gyvenimo *rimtumu*. Jį rimtai vertiną ir palaiką ir Lietuvos luomai:

Šitaip, nukreipdamas savo argumentus prieš arkiv. Uchanskio seserėną, Vilniaus vyskupas pateikė dar daugiau irodymu Giedraičio naudai. Svarbiausias ju buvo — pabrėžimas, kad šis moka *lietuviškai*. O toji kalba padėsianti geriau bendrauti su žmonėmis, juos mokyti, sutvarkyti vyskupo valdžiai pavestus išpažinčių nuodėmių atvejus. Ir toliau vyskupas jautriai prabyla:

> "Aš pats pastoraciniame darbe Lietuvoje neturiu jokio kito bičiulio, išskyrus Žemaičių vyskupą, su kuriuo galėčiau pasitarti ar mintimis pasikeisti. Dėl to man ir bet kuriam kitam Vilniaus vyskupui labai svarbu, kad į Žemaičių vyskupo sostą patektų toks asmuo, kuris tam sostui tarsi iš kito laivo ištiestų pagalbos ranką ir svariu savo sprendimu ištikimai paremtų Senate."

Priminęs popiežiui, kad Giedraitis "visų luomu pritarimu" yra jau karaliaus nominuotas, senelis vyskupas Valerijonas užbaigia dar graudžiau:

> "Jūsu Šventenybė gerai suprantate, kad aš, sulaukęs gilios senatvės, kuri jau baigia užgesti, nieko kito netrokštu, tik didesnės Dievo garbės ir naudos Bažnyčiai..." (Nunz. Pol. 8 t., f. 289 rv.; A. Theiner: Ann. Ecclest. II, 106).

Ne trumpesnį laišką Vilniaus vyskupas parašė nuncijui; ir šitas raštas kai kuriais savo naujais ir įdomiais išvedžiojimais pralenkia visus kitus. Pirmiausia Protasevičius reiškia pastenkinimą, kad jam tapo paskirtas vyskupas-pagalbininkas J. Radvila:

> "Mano gi senatvė dabar be rūpesčių galės pailsėti, gavus tokį įpėdinį, kuris, kaip tikiuosi, po mano mirties daug pasitarnaus Katalikų Bažnyčiai ir tikrajam tikėjimui šiuose kraštuose..."

Toliau, primindamas, kad "man, vyskupui, yra gerai žinomi ir pažįstami pono kustošo gyvenimo tobulumas ir dorybės, kuriomis mano katedroje jis prieš visus švietė", Valerijonas prašo pranešti Šv. Sostui:

> "...jog visi Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos luomai yra susirūpinę, kad kas nors svetimas, į vyskupo sostą skiriamas, nepažeistų tėvynės įstatymų, ir todėl jie remia Pono Nominato, kaip vietinio, kandidatūrą. Be to, jo nominacija jau yra patvirtinta antspaudais ne tiktai jo Karališkos Didybės Prancūzijoje, bet taipgi, Jo Didybei paliepus, ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės Kanclerio. Jis yra Kapitulos išrinktas, mūsų pristatytas, gi visų šios Kunigaikštystės Senatorių tikruoju Nominatu pripažintas."

Giedraitis turėjo pirmenybės prieš kitus ne tik dėl to, kad jis buvo Žemaičių kapitulos išrinktas ("electus et postulatus"), bet jo nominavimas jau buvo patvirtintas karaliaus ir *Lietuvos* kanclerio antspaudais. Tai skaitėsi svarbus argumentas! Kai už 16-kos metų, pav., kilo konfliktas dėl Vilniaus vyskupo sosto, Lietuvos kancleris atsisakė pridėti savo antspaudą prie B. Maciejevskio nominavimo dokumento. Tada nelaimingai buvo pridėtas *Lenkijos* kanclerio antspaudas. O ta aplinkybė davė lietuviams *formalų* pagrindą prisikabinti ir tą dokumentą Lietuvoje laikyti negaliojančiu. Pats kancleris Leonas Sapiega stoio piestu ir ilgai vedė aštrią kovą, kam buvo pridėtas lenkiškas antspaudas prie Lietuvai skirto akto.

Savo dėmesio vertą laišką Protasevičius drąsiai, nedviprasmiškai baigia, nurodydamas pavojus, kurie atsirastų, jeigu būtų nueita priešingu keliu:

> "Jei kas kitas į šią vietą (= Žemaičių vyskupo) įsigautų, arba kieno nors būtų rekomenduotas, arba klastingai isiveržtų, ypač neturėdamas Karaliaus teisėtai prašyto ir gauto paskyrimo, nei Kapitulos išrinkimo bei parėmimo, negalėtų šios vietos užimti kitaip, kaip tik su dideliu visų įžeidimu ir nuo Apaštalų Sosto nusigręžimu."

Tokiems žodžiams Roma negalėjo likti neiautri, ypač kai neseniai buvo grįžusios katalikybėn žymiosios didiku šeimos, dėl kurių Apaštalu Sostas reiškė daug džiaugsmo. Įsidrąsines, beveik grasindamas, baigia vyskupas savo raštą nuncijui:

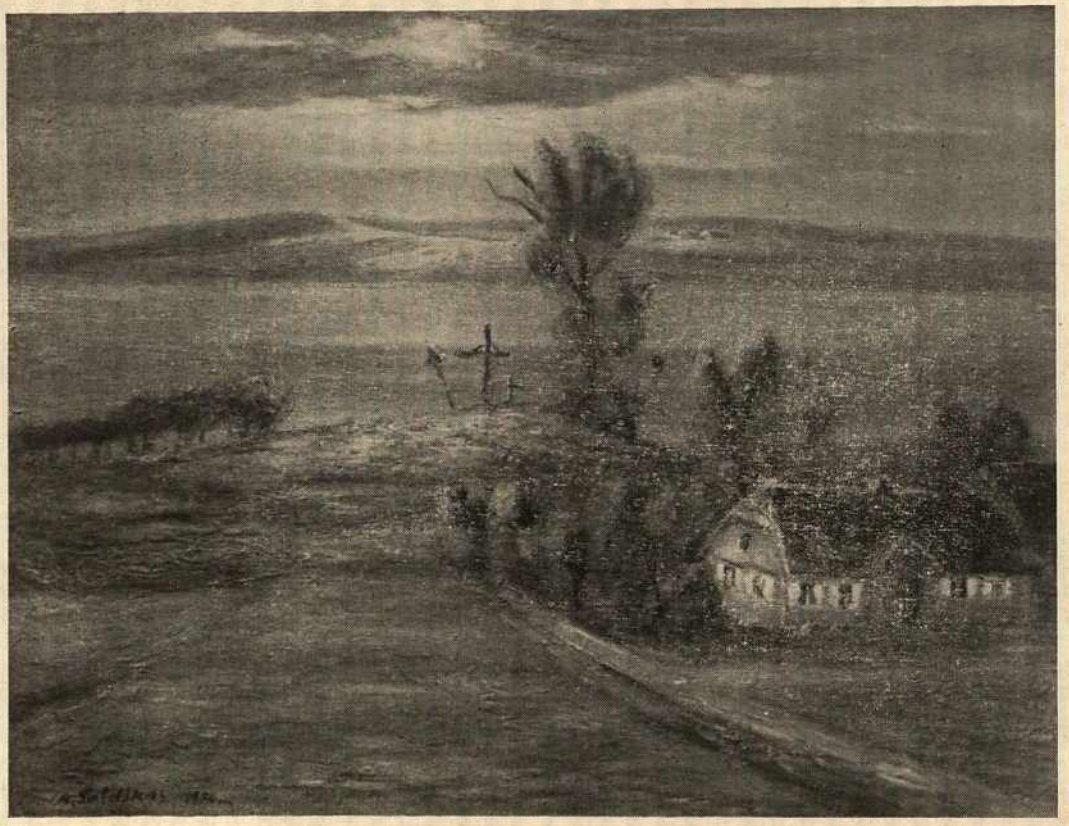

A. GALDIKAS SAULĖLYDIS

"Reikia tada (= jeigu kas kitas į Žem. vyskupus patektų) baimintis, kad su Radvilų šeimos parama taip gražiai pradėtas ir besiplėtojąs katalikybės atgijimas nebūtų sustabdytas ir sukliudytas, kad nekiltų neramumai ir, jei kas prieš įstatymus būtų padaryta, kad, šiais blogio pilnais laikais, netgi nesusilptų katalikų paklusnumas Šventajam Sostui. To nerašyčiau, jei daugelio dalykų nežinočiau, ir nenumatyčiau, bei nebūčiau priesaika įpareigotas apie tai pranešti Šventajam Tėvui. Visa tai prašau Jūsų Šviesybe išdėstyti ir išaiškinti Šventajam Tėvui. Manau, kad ir Nominatas, jei tiktai kai kurie Valstybės pavojai praslinks, atvyks ir patsai į Romą." (Nunz. Pol. t. 8, 298 rv.).

Iš čia paduotų tų dviejų Vilniaus vyskupo laiškų ištraukų, krinta į akis skirtumas įrodinėjimuose. Popiežių senelis vyskupas nuolankiai prašo išklausyti jo, jau žengiančio į grabą... Nuncijui gi, kuris buvo uolus J. Voronieckio kandidatūros šalininkas, tiesiog grūmojama skaudžiomis pasėkomis, vis prašant apie tuos dalykus *pranešti* Šv. Tėvui. Iš tiesų niekas kitas Giedraičio reikalu tokiais posmais nebuvo bandęs rašyti nei Romon, nei nuncijui. Ypač iš rašto į Laureo matyti ano meto nuotaikos Vilniuje, aiškus nusistatymas prieš bandymą Lietuvos bažnytinius reikalus tvarkyti iš kitos valstybės. Lietuvos didikų — senatorių valstybinė sąmonė buvo taip gyva, ir į "koroniarų" (lenkų) tokias užuomačias nepalankiai žiūrėta. Juk tai buvo tik šeštieji metai po Liublino unijos! Patriotiškai — valstybinė sąmonė buvo palietusi ir aukštuosius bažnytinius Lietuvos Kunigaikštystės sluogsnius.

7. *Mokėjimas lietuviškai — svarus įrodymas tinkamumui į vyskupus.* Trijuose raštuose, kurie, atrodo, maždaug vienos redakcinės rankos darbas, vis figūruoja tas pats posakis, kad kandidatas į Žemaičių vyskupus moka "žemaitiškai". Vykusiai buvo sugalvota, kai "Varnių katedros Žemaičiuose prelatai ir kanauninkai" 1575 m. liepos 19 d. surašė laišką pačiam popiežiui Grigaliui XIII. Pranešę, kad M. Giedraitį esą *išrinkę* savo diecezijos ganytoju, jie kreipė dėmesį į jo pavyzdingą gyvenimą, religinį uolumą ir pa-

žymėjo kilmę iš labai senos bei garbingos giminės ir t. t. Pagrindinę laiško dalį tačiau užima akcentavimas, kad jis *moka lietuviškai*. Tad ir tarp *vietinių* gyventojų geriau atliksiąs pastoraciją. Jis turįs ir karaliaus nominaciją, tačiau tik labai *nepatinkąs* aniems, kurie *nemoka* žmonių kalbos. Visų argumentų išvadoje kapitula prašė Giedraitį tuoj tvirtinti, nes vyskupo sosto vakavimas nešąs didelius *nuostolius* (Nunz. Pol. t. 8, f. 281 rv.; A. Theiner: Eccl. II, 106 p.).

Šitie išvedžiojimai, ypač apie lietuvių kalbos mokėjimą, nusipelno dėmesio, nes anais laikais negalėjo Žemaičių kapitulos sudaryti vien lietuviai. Iš 1575-jų metų, prieš Giedraičiui užimant Medininkų vyskupiją, nėra žinoma kapitulos narių sudėtis. Tačiau ir po 33-jų Giedraičio veiklos metų kapituloje dar buvo lenkų. Kai 1609. V. 11 Varniuose buvo laidojamas Giedraitis, šeši ten buvę vyskupijos kapitulos nariai kreipėsi į popiežių ir nuncijų. Tarp pasirašiusiųjų, pav., buvo mozūras Jonas Wyszemiersky (A. Theiner: Veter. Mon. III p. 329 klaidingai "Toyszemierski"). Jis tapo vėliau Medininkų koadjutoriumi (Vat. Arch. Proc. Consist. t. 25, f. 835). Pozityviai žinome, kad aiškūs lietuviai ten buvo du kanauninkai: pirmoje vietoje pasirašęs vyskupijos administratoriumi "Nicolaus Daugša" ir mums pažįstamas žemaitis iš Daustarų dvaro kun. J. Kazakevičius. (Proc. Consist. t. 43—364). Iš pavardžių atrodytų, kad dar ir kiti trys ("Christophorus Dirwoniskijs", "Josephus Gardiski(s)", "Petrus Petconius"), ypač pirmieji du, gali būti kildinami iš tos pat vyskupijos ar Lietuvos. Bet kapitulos sąstatas dar negalėjo būti pilnas. Buvo ir tokių kapitulos narių, kurie retai rodydavosi savo vyskupijoje, arba joje ir visai negyvendavo. Ir štai tuoj po Giedraičio mirties kaip tik (1610 m.) paaiškėjo, kad kapitulos archidijakonu buvo dar kitas lenkas — Motiejus Klodzinskis, paskirtas į kapitulą 1575 metais. Jis turėjo "daug kitų beneficijų Lenkijoje, Lietuvoje, Mozūruose ir Žemaičiuose", skundėsi Romai Giedraičio įpėdinis vysk. Mikalojus Pacas. M. Klodzinskis "per visą 20-ties metų laikotarpį, kada naudojosi archidijakonato vaisiais, niekuomet vyskupijoje negyveno, niekada vyskupijos neaplankė, net neatvyko nė vienu reikalu į kapitulą..." (Nunz. Pol. t. 174, f. 123). Ir kai Žemaičių vyskupas tokį netinkamą bei apsileidusį kapitulos narį atstatė, Klodzinskis kėlė daug triukšmo, atsirado platus susirašinėjimas su Roma (Vat. Arch. Fondo Borghese Ser. II 227, f. 111r.; ten pat Scr. II 427, 53 v., 72 rv.).

Visa tai mums, berods, užtenkamai parodo, kad Žemaičių kapitulos sudėtis negalėjo būti geresnė prieš Giedraitį. Ji buvo, be abejonės, *mišri* ir, tur būt, ne vietinės kilmės kanauninkų joje buvo daugiau. Tad juo labiau mus stebina visos kapitulos prelatų ir kanauninkų vardu raštas, kuriame *lietuvių kalbos* mokėjimas pastatomas *svarbiu įrodymu* nominato tinkamumui į vyskupus. Dar daugiau: ten yra aštrus posakis konkurentų atžvilgiu. Iš vienos pusės sakoma, kad "sklandžiai mokėdamas kalbėti gimtąja žemaičių kalba, (Giedraitis) nuoširdžiau ir našiau galės darbuotis čiabuvių gyventojų tarpe", o iš kitos pusės primenama, kad tas "tarsi Dievo įkvėptas, toks naudingas šiai vyskupijai, kuris, tačiau, taip *nepatinka tiems, kurie nemoka žemaičių kalbos*" (Nunz. Pol. t. 8, f. 281 rv).

Štai toks raštas ėjo popiežiui vardu ir tų kapitulos prelatų ir kanauninkų, kurie buvo kilę iš Lenkijos ir, žinoma, nemokėjo lietuviškai. Tad ar galėjo šis raštas atsirasti vien pačios kapitulos iniciatyva? Apie užsitęsusį ginčą ir vilkinamą vyskupo paskyrimą kapitula, be abejo, žinojo. Su 1575 m. vasara iš Paryžiaus sugrįžusiu Vilniaus kapitulos kustošu ji, be abejo, turėjo tiesioginį ryšį. Tad lengva prileisti, kad Žemaičių kapitulos raštas popiežiui buvo *padiktuotas* iš Vilniaus. Tai parodo ne tik gana apdairus turinys, kurio įrodymus vienu ar kitu būdu primena už trijų ir devynių dienų rašyti Vilniaus vyskupo raštai ir nuncijui Laureo. Tai patvirtina ir panašūs posakiai apie lietuvių kalbos mokėjimą dviejuose tų raštų.

Žemaičių kapitula liepos 19 d. apie Giedraitį rašė: "... *linguae Samogiticae*, cum qua *inter indigenas majore cum* commmendatione atque *fractu versari possit*, peritum..." (Nunz. Pol. 8, f. 289 rv.).

Už 9 dienų (VII. 28) vyskupas nuncijui parašė: "... *linguam Samogiticam* novit, cum qua *inter oviculas* suas majore cum *fructu versari possit.*" (Nunz. Pol. t. 8, f. 298).

Suprantama, kad šitoks formulavimų panašumas nebuvo atsitiktinis daugelio žodžių sutapimas laiškuose dviejų redaktorių, kurie būtų sėdėję skirtingose vietose (Varniai ir Vilnius). Įdomus panašumas vėl posakiuose aptinkamas net tarp visų trijų raštų, kai eina kalba apie Giedraičio charakterio įvertinimą. Abu laiškai popiežiui (iš Varnių ir Vilniaus), keldami aukštai jo asmenį, rašo tame pačiame linksnyje, susižavėję jo "integritate vitae" — t. y. "gyvenimo tobulumu". Nuncijui rašydamas vysk. Valerijonas sako, kad jam (vyskupui) yra pažįstamas kustošo "virtus et integritas vitae". Vadinasi, ir trečiame laiške charakteristikai pasirinkti tie *patys* žodžiai. Iš čia aišku, kad Varnių kanauninkų raštas buvo sustatytas Vilniuje. Tad suprantama, kodėl jame buvo tokie įdomūs posakiai apie lietuvių kalbą ir tas nedraugiškas atsiliepimas apie tuos, kurie jos nemoka.

Nepereidami į platesnę laiškų tekstų analizę, turime padaryti išvadą: jeigu Medininkų kapitula sutiko su *parinkimu* kandidato į vyskupus, jeigu ji motyvavo, kad Giedraitį "didžiai vertina *visi* šios kunigaikštystės luomai", tai ji *turėjo* sutikti ir su visais įrodymais tai kandidatūrai pravesti. Tad ir autoriai to Varnių rašto turėjo būti tie patys, kurie ir Protasevičiaus laiškuose kalbėjo, kad kandidatas moka *lietuviškai*. Iš pirmo žvilgsnio gal dar toks pažymėjimas apie lietuvių kalbos mokėjimą neturėtų būti nuostabus. Juk tokių pažymėjimų, kad būsimasis ganytojas moka lietuviškai, jau sutinkame net apie pirmuosius du Medininkų vyskupus. Apie pirmąjį, t. y.

ARNOLD J. TOYNBEE IR JO KULTŪROS TEORIJOS

B. STOČKUS

Šiame krašte ir Anglijoj Arnold J. Toynbee laikomas tikrai žymiu rašytoju bei filosofu, o jo knyga — "Istorijos studija" — dar ir šiandien priklauso prie plačiausiai diskutuojamų veikalų. Kažin kas net išdrįso gretinti Arnold J. Toynbee vardą su Biblija, Homeru, Dante, Goethe, vadinti jį vienu iš didžiųjų šiandieninio žmogaus idėjinių vadų. Po susižavėjimo, kurį prieš kelerius metus sukėlė šio Oksfordo profesoriaus istorijos bei kultūros kilmės teorijos, po gyvų diskusijų, pradedant anglų studentais, baigiant visų kraštų mokslo žmonėmis, šiandien jis sutinkamas su daug didesne kritika negu pradžioj. Tačiau daugelis jo idėjų laikomos reikšmingomis ir dabar. Jo vardas liekasi vienas iš žymiųjų mokslo pasauly. Jo kultūros kilimo ir smukimo analizė, paremta išsamiais pavyzdžiais (jie pilnai dėstomi jo 6 tomų veikale, daug siauriau jo sutrumpintoj versijoj), yra labai originali ir daug ką nušviečianti. Jo idėjos turi reikšmės ir dabarties istorijos vyksmui nagrinėti. Jis kalba, sakytume, mūsų dienų gyvenimui. Tame glūdi jo populiarumas.

Arnold J. Toynbee yra gimęs 1889 m. Londone. Mokėsi garsioj Winchesterio mokykloj, skiriamoj turtingiesiems, paskui Balliol College Oksforde, kur mokslas buvo "pagal seną madą" — pirmoj vietoj lotynų ir graikų klasikai. Jaunas būdamas, jis jau pasižymėjo graikiškai rašytomis eilutėmis. Metus laiko praleido, studijuodamas Britų Archeologinėj mokykloj Atėnuose ir gerai apsipažindamas su politiniais klausimais. 1912 m. grįžo į Balliol College ir 3 metus dėstė istoriją. Paskui perėjo dirbti į Foreign Office kaip Turkijos reikalų žinovas, o po karo dalyvavo Paryžiaus konferencijose. 1919-24 m. jis buvo profesorium Londono universiteto Kings College naujajai graikų kalbai ir Bizantijos istorijai. Po 1925 m. jis buvo studijų direktorius Tarptautinių Santykių institute, o 1939-46 m., antro pasaulinio karo metu, buvo Foreign Office tyrinėjimų skyriaus direktorius, visą laiką skirdamas šiai valdžios tarnybai. Kelerius paskutinius metus jis daug kartų lankėsi Amerikoj ir Kanadoj, skaitydamas universitetines ir bendras paskaitas, kai kur praleisdamas po metus laiko. Jo klausytis turėjo progos Princetono, Harvardo, Yale, New Yorko, Toronto, Montrealio, Ottawos, paskutiniu metu Californijos universitetų studentai. Studijavusieji Oksforde pasakoja, kad jo paskaitos būdavo lankomos didžiausio klausytojų skaičiaus. Parašė jis labai daug. Svarbiausia jo 6 tomų (viso apie 3500 pusl.) "Study of History", kuri, kai bus baigta, turės iš viso 9 tomus. Istorikas Somervell padarė gerą tų šešių tomų autoriaus pripažintą santrauką, kurios dėka Arnold J. Toynbee mokslinis darbas prieinamas ir ne istorikams. Be to, jis išleido senųjų graikų istorikų raštus. Jo leisti ir dažniausiai jo paties prirašyti užsienių politikos metraščiai. Naujausias jo darbas yra 1939-45 m. tarptautinių santykių istorija.

Kultūra kaip istorinio pažinimo vienetas

Per dažnai įprasta istoriją laikyti datų ir įvykių, ypač karų nepabaigiama eile, kuri kvaršina mokinių galvas ir ne vienam suaugusių palieka blogų atsiminimų. Daug prasmingesnė yra istorija kaip sintezė, kuri studijuoja bendrą žmonijos ar tautos gyvenimo vyksmą, jo evoliuciją ir pagal jį vertina atskirus įvykius. Taip daro kultūros istorikai. Tačiau Arnold J. Toynbee nėra tik kultūros istorikas; jis ieško aukštesnės sintezės, spręsdamas bendriausius klausimus apie kultūros kilmę, jos augimo sąlygas, jos griuvimo priežastis. Jis yra istorijos ir kultūros filosofas, kuris plačiai remiasi kultūros istorija.

Bet kurios tautos gyvenimas negali būti suprantamas, izoliuotai, nes visų žinomų Europos tautų praeitis įvairiausiai surizgusi vienos su kita. Tie ryšiai nebūtinai yra tiesioginė įtaka. Jie gali būti sąlygos, kurias aplink mus kiti sukuria. Svarbu susekti tas sąlygas, kurios formuoja bendrą tautų gyvenimą, ekonominį, politinį ir dvasinį, o taip pat jas išskiria vieną nuo kitos. Pav., senovės Graikijos valstybėlių gyvenimui dominuojanti sąlyga buvo ekonominė — aprūpinti maisto šaltiniais daugėjančius gyventojus. Bet į šitą sąlygą kiekviena iš jų reagavo kiek skirtingai. Iš čia kilo graikų kultūra su kai kuriais vietiniais skirtumais. Ryškiai individuali yra Vakarų krikščioniškoji kultūra, šiandien apimanti vakarų, vidurinę ir pietų Europą, šiaurės ir pietų Ameriką. Jos branduolys buvo Karolio Didžiojo imperija, bet geografinė apimtis vėliau keitėsi. Tad tikras ir pilnai suprantamas istorijos

---

buvusį Vilniaus kleboną Motiejų, pav., 1417 m. buvo pasakyta, kaip apie užtenkamai Žemaičių tarmę mokantį: "de ydiomate Samagitico sufficientissime institutum . . ." (Mon. med. aevi t. 12, Cod. ep. saec. XV, t. 2, Nr. 78, 94 p.; plg. Ciolek: I, 1871, 106 (424). Tačiau *niekada* iki tol kalbos veiksniui nebuvo suteikta tokios *sprendžiamos* reikšmės. Juk ir pats Giedraitis, rašydamas jėzuitų generolui į Romą ir prašydamas paremti savo kandidatūrą, priminė savo kukliame prašyme, kad jam lietuvių kalba yra *įgimta*. (Jez. Arch. Ep. Germ. t. 136; II, f. 357).

Nustačius, kad anie trys įdomūs raštai Giedraičiui į vyskupus pravesti bus buvę apjungti vienos minties ir išėję iš *vienų* rankų Vilniuje, kyla klausimas, kas galėjo prie šito reikalo taip aktyviai ir lemiamai prisidėti?

(Bus daugiau)

svarstymų objektas yra ištisa Vakarų kultūra kaip vienas vienetas, nuo kurio nė viena Europos tauta negali jaustis nepriklausoma. Tačiau bandydami susekti jos atsiradimą, lengvai nustatome jos ryšį su graikų-romėnų, arba helenų kultūra, su kuria ji arčiausiai gimininga. Yra trys veiksniai, kurių dėka Vakarų kultūra kilo iš helenų: universali romėnų valstybė, Bažnyčia, susikūrusi jos viduj, ir barbarų antplūdis iš lauko.

Be Vakarų kultūros, istorijai žinomos dar šios civilizuotos bendruomenės: 1. ortodoksų, arba rytų krikščionių, 2. Irano — arabų ir Sirijos, 3. Indijos, 4. Kinijos, 5. Mino (Kretoj prieš 1400 m. pr. Kr.), 6. sumerų, 7. hititų ir Babilonijos, 8. Egipto, 9. Andų, Jukatano, aztekų ir Maya kultūros Amerikoj. Nors Vakarų kultūra beveik visuotinai išsiplatinusi žemėj, kai kurios iš anų ir šiandien dar egzistuoja. Taip pat yra žinoma ir daug primityvių bendruomenių, kurios beveik nekinta. Viena plačiai pasklidusi iliuzija yra, kad Vakarų kultūra yra vienintelė reikšminga istorijoj, kad šalia jos visa tik barbarija; antra iliuzija, kad žmonijos istorija yra nepaliaujama ir netrūkstama progreso tėkmė. Jei šiandien daugelis civilizacijos reikmenų, ypač technikos metodų, yra paplitę visoj žemėj, tai dar nereiškia, kad visa yra išėję iš vieno centro. Tikrai nustatyta, kad tokių centrų yra buvę keli.

Kultūros kilmė

Kai kurios kultūros gavo pradžią iš kitų ankstesnių, pav., Vakarų kultūra iš helenų. Bet kitos prasidėjo tiesiog iš nieko, tikriau — atsirado iš primityvios bendruomenės, kaip Egipto, sumerų, Mino, Maya. Tai koks skirtumas tarp civilizuotos ir primityvios bendruomenės, kuri juk irgi turi savo organizaciją, savotišką techniką, religiją, papročius? Skirtumas susidaro pagal tai, į kur nukreipta mimesis, arba veikimo imitacija: primityvi bendruomenė seka protėvius ir yra valdoma praeities tradicijų, o civilizuota bendruomenė seka kūrybines asmenybes, kurios ją veda pirmyn. Pirmoji — statiška, antroji — dinamiška. (Dinamiškumas yra svarbiausia kultūros žymė. Pagal tai vertinant, Lietuvos kultūra turėjo būti statoma aukštai, nors faktinis stovis ir nebuvo visai patenkinamas). Taigi, primityvios bendruomenės perėjimas į kultūros arba civilizacijos stovį pasireiškia statikos (stovėjimas vietoj ir buvimas nuolatinėj pusiausvyroj) pakeitimu dinamika (stūmimu bei traukimu arba judėjimu).

Kas pačioj pradžioj pajudina, kad pusiausvyra suyra, bendruomenė ima išsipančioti iš pradinio stovio tradicijų ir judėti pirmyn kultūros arba civilizacijos keliu? Pažiūros čia įvairios. Žinoma, pav., rasės teorija, pagal kurią kultūra gauna pradžią, kai į bendruomenę įsimaišo svetimos rasės elementai, ypač nordiškos. Net Romos kultūra atsiradusi dėka germanų infiltracijos seniausiais laikais. O Dantės Alighieri net vardo kilmė esanti vokiška. Tikrumoj visos rasės, išskiriant juodąją, prisidėjo prie kultūrų sukūrimo. Taip pat Vakarų kultūroj lygiai dalyvauja trys baltosios rasės: šiaurinė, dinarinė ir mediteraninė. Panašiai ir geografinės bei gamtinės aplinkos veikimas nėra aiškus nė lemiamas kultūros pradžiai, — juk panašiose sąlygose susiformavo skirtingos tautos su savo kultūromis. Iš to aišku, kad kultūros kilo ne rasės ar aplinkumos veikimo dėka. Pagal Arnold J. Toynbee, jos kilo veikiant žmogiškam ir gamtiniam faktoriui kartu, iš šių faktorių santykio. Būtent, kultūros pradžią nulemia iššauka ir atsakymas, arba reakcija į ją (challenge and response). Iššauka — tai naujos gamtinės arba socialinės sąlygos, kuriose atsiduria primityvi bendruomenė ir į kurias ji turi reaguoti, atitinkamai prisitaikydama savo būviui išlaikyti. Tos pačios gamtinės sąlygos gali sukelti skirtingas reakcijas, todėl panašiose gamtinėse sąlygose vienos bendruomenės pasilieka primityvumo stovyje, kitos sukuria kultūrą ir techniką. Ta reakcija iš dalies priklauso nuo rasės, bet daugiausia ji yra psichologinio pobūdžio ir laisva, todėl nenumatoma ir neatspėjama. Tokiu būdu kultūros atsiradime ir išaugime turi vietos gamtinės ir socialinės sąlygos, o taip pat rasės ir laisvo asmens veikimas.

Pavyzdys čia yra Egipto kultūros kilimas. Ledyno laikotarpy šiaurinę Afrikos kontinento pusę sudarė derlingi ganyklų plotai, gyvenami primityvių medžioklės bendruomenių. Ledynų juostai traukiantis į šiaurę, lietaus drėkinama juosta nuslinko prie Vidužemio pajūrio, Afrikos kontinento šiaurinę dalį užleisdama sausrai. Vietinės medžiotojų giminės į šią gamtinę katastrofą reagavo gana įvairiai. Vienos pasiliko vietoj tęsti savo skurdaus būvio, kitos pajudėjo į pietus ar šiaurę nuo sausros juostos, nepakeisdamos gyvenimo būdo. Dar kitos pakeitė gyvenamą vietą ir gyvenimo būdą: iš beišdžiūstančios Libijos dykumos jos metėsi į Nilo žemupio slėnį, medžioklę ir vaisių rinkimą pakeisdamos gyvulių auginimu ir žemės darbu. Atsakymas į naujas Nilo džiunglių sąlygas davė pradžią gana sudėtingai sausinimo ir irigacijos sistemai ir visai Egipto kultūrai. Tuo tarpu senovės egiptiečiams artimos klajoklių giminės dar ir šiandien aukštutinio Nilo slėny tebegyvena tą patį gyvenimą, kaip ir tada, prieš 6 tūkstančius metų.

Vakarų civilizacija, būdama kaip ir tęsinys helenų, yra pavyzdys, kaip žmogiškos arba socialinės sąlygos veikė naujų kultūrų kilimą. Civilizuotoj bendruomenėj prasideda diferenciacija, arba skilimas, kai atitinkama kultūra netenka savo kūrybinės jėgos ir įtakos masėms viduj ir iš lauko. Tos masės jaučiasi tada atitrūkusios ir sudaro vadinamąjį vidaus ir išorės proletariatą. Iš kitos pusės, valdanti mažuma (dominant minority), atstovaujanti tą kultūrą, savo įtaką stengiasi išlaikyti jėga, kuri pasireiškia vidujine priespauda ir kaimynų užkariavimu, pasibaigiančiu visuotinės valstybės sukūrimu. Vidaus proletariato diferenciacija iš kultūrinės bendruomenės pasibaigia jo visišku dvasiniu atskilimu, duodančiu net atskirą religiją. Šitaip kilusi ir nauja krikščionių religija visuotinėj he-

lenų valstybėj — Imperium Romanum. Čia iššauka yra ne gamtinio, bet socialinio pobūdžio — skilimas civilizuotoj bendruomenėj, o atsakymas arba reakcija yra dvasinė diferenciacija sava kryptimi. Gal panaši eiga matoma ir moderninio proletariato atskilime nuo krikščioniškos Vakarų kultūros, kur to skilimo išraiška yra materialistinė, prieš Vakarus nukreipta Sovietų valstybė.

Iššaukos ir atsakymo teorijos pritaikymas

Yra visai atvirkščiai, negu paviršutiniškai žiūrint atrodo, esą, civilizacijos geriausiai išaugančios malonioj, lengvoj aplinkumoj ir švelniam klimate. Nei Egiptas nei Graikija savo primityviam stovy nebuvo lengva aplinkuma; o kai šiandien pažiūri į didingos Maya kultūros liekanas Jukatano provincijoj Meksikoj, kur milžiniški senovės indėnų pastatai visai apsupti aplink kerojančios tropikų girios, matai, kokių didžiulių pastangų ten būta prieš šimtus metų, tuo tarpu kai dabartiniai meksikiečiai daug lengvesnėse sąlygose gyvena nuskurdę ir tamsūs. Kad kieta aplinkuma iššaukia dideles ir sėkmingas žmonių pastangas, Arnold J. Toynbee turi pririnkęs daug istorijos ir šiandieninės geografijos pavyzdžių. Graikijos Atika, šiurkšti ir neturtinga žemė, pasidarė "Helados Helada" ir Atėnai tapo helenų kultūros širdis. Brandenburgo ir Prūsijos klimatas yra šiurkštus, žemė — nederlinga. Bet Brandenburgas ir Prūsija sujungė vokiečių tautą į galingą Reichą, įvedė socialines reformas, kuriomis Vokietija visus pralenkė Europoj. Jungtinių Valstybių skurdžiausia rytinė dalis Naujoji Anglija, pradžioj gyvenama anglų ir skotų kolonistų, nematė jokios galimybės laimėti lenktynes su Louisianos prancūzais arba New Yorko olandais. Praslinkus pusantro šimto metų, ta Naujoji Anglija, galima sakyti, užkariavo visą Ameriką, ir tik jos dėka čia įsigalėjo anglų kultūra ir kalba, o Jungtinės Valstybės virto pirmuoju industrijos kraštu pasauly.

Kuriamasis veiklumas prasideda reakcija į sąlygų arba iššaukos spaudimą ir jis trunka, apskritai imant, tol, kol pasikartoja nauji impulsai veikti. Tie impulsai gali būti labai įvairūs. Mums aktualesnės kai kurios jų rūšys: persodinimo arba naujos žemės impulsas. — Senojo Testamento du pasakojimai apie išvarymą iš rojaus ir bėgimą iš Egipto vaizduoja žmonių bendruomenių perkėlimą į visai naujas geografines ir ekonomines sąlygas, kurios sužadina naują veiklumą. Iš rojaus išvarytųjų ainiai ėmėsi žemės darbo ir gyvulių auginimo, atsisakydami pirminės ūkio formos — vaisių rinkimo. Palikę Egiptą, Izraelio vaikai naujose žemėse davė pagrindą žydų tautos istorijai, kuri randa geriausią savo pateisinimą Kristaus laukime ir paskui krikščionybės paskleidime. Visos naujesnių laikų kultūros geriausiai klestėjo naujose dirvose, kur jos buvo persodintos. Viena iš tokių buvo Japonija, kuri 7 amžiuje priėmė Kinijos kultūrą ir vėliau toli ją pralenkė. Techninės civilizacijos atžvilgiu ne išimtis yra Šiaurės Amerika. Ypatingai didelės reikšmės turėdavo jūrinė ištisų tautų migracija, kaip anglų ir saksų kėlimasis į Britaniją. Joje įvairios giminės susimaišydavo, būdavo apsikeičiama bendru turtu ir nukratomos varžančios tradicijos, o kelionė ir staigiai užklumpą nauji reikalavimai prikeldavo iš neveiklumo snaudulio. Tokios migracijos palikimas yra pasauliniai epai — graikų Homeras, anglų ir saksų — Beowulfas, skandinavų — Edda.

Toliau eina *likimo smūgiai kaip veikimo impulsas*. Naujo veiklumo akstinas gali būti ne tik permaina gamtinėse sąlygose, bet ir naujos žmonių arba socialinės aplinkumos sąlygos: aplink gyvenančios tautos su savo grėsme arba nuolatiniu spaudimu, arba skirtingos socialinės ar tautinės grupės tame pačiame plote. Taisyklė— juo stipresnė iššauka, juo stipresnė reakcija, apskritai imant, pirmiausia galioja išviršiniams smūgiams, kuriuos civilizuota bendruomenė patiria per karą. Praeities pavyzdžiai sako, kad karinė pajėga, gavusi smūgį ir nugalėta stipresnio kaimyno, laikui bėgant prisikelia su padvigubinta galia. Ryškiausias senovės pavyzdys buvo Atėnų reakcija į Persijos puolimus 480-79 m. pr. Kr., o mums artimiausias — Vokietijos reakcija į 1918 m. pralaimėjimą. Tai pritaikoma ne tik kariniams smūgiams bei katastrofoms, bet ir psichologiniams smūgiams idėjų kovoj.

Veikimo akstinas gali būti nuolatinis ir ilgalaikis spaudimas į civilizuotą bendruomenę arba jos dalis. Pakraščių provincijos, kurioms tekdavo atlaikyti karinę grėsmę arba svetimą kultūrinę įtaką, parodydavo žymiai didesnį veiklumą, negu krašto vidus. Tai buvo žymu ir Lietuvos gyvenime ligi paskutinių laisvės laikų. Toki buvo Dniepro ir Dono kazokai pietų Rusijoj, mums blogo atsiminimo vokiečių kryžiuočiai, o dar seniau — kitos rytinės buv. Karolingų imperijos provincijos, atlaikiusios slavų, avarų ir magiarų spaudimą. Ir Lietuva pirmiausia išėjo į istorijos sceną, kaip atrodo, dėl kaimynų grėsmės, kuri ją privertė organizuotis į pastovią bendruomenę.

Galop eina *padidinto veiklumo akstinas*. Tam tikras socialinis sluogsnis arba tautinė grupė kartais esti spaudžiama ar persekiojama likusios bendruomenės dalies. Gamtos nuskriausti arba varžomi, individai parodo didesnį veiklumą toj srity, kur jie pajėgia. Štai kodėl seniausiose kultūrose kalviai būdavo luošieji, o dainiai aklieji. Bendruomenės dalis, kuriai atimtos kai kurios galimybės ekonominiam ir socialiniam gyvenime, pasuka į jai prieinamas sritis ir čia parodo padidinto veiklumo, vis geriau prisitaikydama iš kartos į kartą. Net fizinės laisvės varžymas vergams kėlė didesnį jų veiklumą, iš kurio gavosi daug kultūros vertybių. Suprantama, kad ir krikščionių religijos pirmi sekėjai ir skelbėjai buvo iš vargšų ir vergų tarpo. Naujesniais laikais tokia spaudžiama grupė buvo žydai, ypatingai veiklūs savose srityse ir susiformavę savo-

G. ROUAULT

SENAS KARALIUS

tišką charakterį. Kitų nepasitikėjimas, pavydas dėl komercinių gabumų ir dėl didesnio turto padėjo jiems išlaikyti žydiškumą ir būdingą jiems komercinį veiklumą.

Suprantama, kad gamtinis arba socialinis akstinas turi tam tikro stiprumo, kad galėtų išjudinti bendruomenę, tačiau jos nesugniuždytų. Yra per kietų gamtinių sąlygų, kaip šiaurės gamta eskimams. Ir kai kurios socialinės arba istorinės sąlygos, kai kurie likimo smūgiai, karai ir kita gali būti per sunkūs, ir bendruomenė vietoj laukiamo didesnio veiklumo gali būti visai sugniuždyta. (Per pirmą pasaulinį karą mūsų tautos patirti nuostoliai veikiau prisidėjo prie kūrybinio veiklumo skatinimo negu jį traukdė, ypač atsiradus naujam veikimo akstinui — laisvės gyvenimui. Yra daug pagrindo bijoti, jeigu bolševikų okupacija artimesnėj ateity ir pasibaigtų, ar padaryti nuostoliai nebus neatitaisomai dideli ir leis išvystyti pakankamą veiklumą lietuviškai kultūrai atstatyti.)

Kultūros augimas ir palūžimas

Iššauka turi būti tam tikro laipsnio: nei per silpna, kad pajėgtų bendruomenę išjudinti pirmus kelis žingsnius, nei per stipri, kad judėjimas neišeikvotų energijos, susidūręs su kieta uola. Civilizacijos keliu pajudėjusi, bendruomenė gauna spręsti vis naujų problemų, nugalėti vis naujų kliūčių. Tų problemų nepatiria primityvus žmogus. Nemokėjimas su jomis susidoroti pusiaukelėj reiškia stagnaciją ir kartais mirtį.

Kultūros augimo pavyzdį Arnold J. Toynbee ima iš graikų istorijos: pirmoji iššauka, pirmas akstinas kultūrai atsirasti buvo chaosas ir priešantikinė naktis. Chaosas kilo, sugriuvus Mino civilizuotai bendruomenei ir Graikiją užplūdus barbarams achajams ir dorėnams. Apsigynimas ir tvarka buvo pirmas reikalas. Jį įvykdžius, ėjo žemės ūkio kėlimas. Vėliau prireikė rūpintis, kaip išmaitinti labai išaugusį gyventojų skaičių; šitą sunkumą įvairios graikų valstybės stengėsi nugalėti skirtingais būdais: Atėnai kėlė amatus ir prekybą ,kiti kolonizavosi. Vienų veiklumas buvo ekonomiškai intensyvus, kitų geografiškai ekstensyvus. Abiejuose siekiama nukariauti aplinkumą; siekiant užvaldyti žmonių aplinkumą, gaunasi geografinė ekspansija, o siekiant užvaldyti fizinę aplinkumą, arba gamtą, gaunasi technikos pažanga. Ar iš tikrųjų geografinė ekspansija ir technikos pažanga parodo kultūros augimą? Kai kurie istorijos faktai tai patvirtina, pav., graikų senovės pradžioj. Tačiau dažniausiai geografinė ekspansija yra smukimo žymė; ji sutampa su kūrimu vadinamosios universalinės valstybės, įjungiančios daugelį tautų, ją lydi vis augąs militarizmas, kuris yra jos įrankis. Sakytume, intensyvinis kultūrinis veiklumas pakeičiamas ekstensyviniu, eikvojančiu gyvą bendruomenės jėgą. Militarizmas buvo dažniausia civilizacijų sunykimo priežastis per penkis tūkstančius metų. Iš militarizmo klestėjimo pasinaudoja tik karo menas, kuris šiandien maždaug tas pat, kaip ir karo technika, o kiti mokslai ir menai sunyksta. Beveik visos kultūros turi pavyzdžių, kad geografinė ekspansija reiškia kokybinį smukimą, — suprantama ekspansija, paremta karine jėga. Tačiau kad Vakarų kultūra išplatinta karine jėga, to negalima patvirtinti.

Ankstyvesnių amžių archeologinės liekanos ir antikinės istorijos pavyzdžiai rodo, kad gamtos apvaldymas ir technikos pažanga nebūtinai reiškia kultūros pažangą, kad tarpais kultūra galėjo stovėti vietoj, technikai žengiant pirmyn, ir atvirkščiai. Paleolitinio arba urvinio žmogaus žinomi piešiniai ant urvų sienų toli pralenkia savo sumanumu jo menkučius akmens įrankius. Senojoj Amerikoj aukščiausiai stovėjo Maya kultūra, bet ji niekada nebuvo peraugusi akmens amžiaus įrankių. Ir taip buvo ligi naujausių laikų, kai neįsivaizduojama technikos pažanga privertė užmiršti daug vertingų menų. Aišku, čia priklauso nuo vertinimo: mūsų laikais aukščiau statoma technika, tuo tarpu ankstesniais amžiais — menas, religija ir dar kiti dalykai. Iš kitos pusės, technika gali išsilaikyti tam pačiam aukšty ar net žengti pirmyn, bendrai kultūrai smunkant, kai bendruomenė pergyvena socialinius kataklizmus ir net grįžta atgal į barbariją. Pav., geležies gavimo būdas, Vakarų paveldėtas iš romėnų, jau buvo žinomas Mino kultūroj, kuriai sugriuvus, perėjo į graikus. Taip pat ir lotynų alfabetas išliko ligi mūsų pro barbarijos antplūdį, užliejusį Imperium Romanum.

Dabartinė kultūra įvairiuose aspektuose pastebimai linkusi į suprastinimą: mokslinės teorijos iš komplikuotų virsta paprastesnėmis (paskui jos iš naujo komplikuojasi, bet pagilintai), technikos įrenginiai iš materialiai komplikuotų pereina į materialiai paprastus, bet principuose komplikuotus. Pati kalba paprastėja galūnėse, nors komplikuojasi sąvokose ir ryšiuose. Suprastinimu sutaupoma energija pagilinant, atrandant naujus principus ir pritaikymus. Šitą reiškinį Arnold J. Toynbee vadina etherialization. Iš to seka, kad šiandien žmogus lyg mažiau palieka savo buvimo pėdsakų negu kitados, jis nesustingsta vienam savo laimėjime, bet žengia iš veiksmo į veiksmą. Todėl jo darbai lyg mažiau patvarūs, mažiau monumentalūs, negu kitados. "Titnagas išlieka amžinai, varis per visą kultūros laikotarpį, geležis per vieną generaciją, o plienas tik per vieno žmogaus amžių", sako G. Heard (Ascent of Humanity).

Nei ekspansija nei technika nėra tikroji kultūros augimo žymė, o kaip tik šitas reiškinys, kur laimėjimas duoda naują uždavinį jam patobulinti, arba sudaro naujas sąlygas veikti ir siekti toliau. Tai, kas būdingiausia beaugančiai kultūrai, yra ne vien gamtos užvaldymas, bet sukūrimas vis naujų sąlygų ir naujų reikalavimų. Tada vis daugiau tolstama nuo grynai gamtinių sąlygų ir reikalų, atitrūkstama nuo gamtinės tikrovės, jos vietoj siekiama vis gilesnio ir gilesnio savęs apsprendimo ir formavimo. Todėl visos teorijos, kultūrą laikančios grynai gamtinių sąlygų padaru, gali daugių daugiausia išaiš-

kinti primityvių bendruomenių gyvenimą, kuris nekinta, bet ne bendruomenių, pasiekusių aukštesnį evoliucijos laipsnį. Šalia gamtinių-techninių uždavinių kultūroj vis daugėja socialiniai, taip kad šiandieniniam gyvenime visuomeninio bei valstybinio gyvenimo aparatas gaunasi net svarbesnis už pačią techniką.

Vakarų padėtis

Su Vakarų kultūra buvo tas pat: nuo išviršinių uždavinių, kilusių daugiausia iš santykių su skirtingų kultūrų bendruomenėmis, veiklumas atsisuko į išvidinius. Praėjusiais amžiais svarbiausio rūpesčio būta, kaip apsiginti nuo arabų, vikingų, turkų, totorių, o pasibaigus apsigynimo karams, pereita prie ekspansijos, kuri pasiekė tolimiausias žemės rutulio vietas ir, rodos, bet kurį pavojų iš lauko visai pašalino (Kad čia apsirikta, šiandien jau matyti). Tada didžiausios pastangos nukreiptos intensyvumo linkme, į techninę ir socialinę diferenciaciją. Tačiau Vakarų kultūros kelias tikrai pasirodė be pavyzdžio istorijoj. Ant jo griūva ne tik Spenglerio (Untergang des Abendlandes) organinio augimo teorija, bet ir Arnold J. Toynbee kitose kultūrose įžvelgti augimo ir palūžimo reiškiniai pasirodė čia nesusekami; todėl jis negalėjo čia galutino savo žodžio tarti, nes daina toli gražu nėra baigta. Bet dėl Vakarų kultūros tikriausiai suklydo dar vienas — komunistinio ar proletarinio mesianizmo pranašas Karl Marx.

Jeigu Arnold J. Toynbee būtų rašęs savo knygą kelis metus vėliau, jis, be abejo, būtų atsižvelgęs į tai, kad vėl atgyja pavojus prieš Vakarų kultūrą iš lauko. Didžioji grėsmė yra Azijos kontinento masė, arba tikriau marksizmo įkvėpti ir Vakarų technika ginkluoti tie šimtai milijonų aziatų (neišskiriant nė rusų, kurie dažniausiai laikomi pusiau aziatais). Kaip iš toliau dedamos ištraukos matyti, jis per mažai įvertino, koks svetimas ir priešingas Vakarų kultūrai bolševizmas, nors jo idėjinį pagrindą padėjo tas Vakaruose išaugęs žydas. Jis rašo: "Didelė grėsmė iš lauko mūsų bendruomenei po antro otomanų nepasisekimo užimti Vieną buvo bolševizmo iššauka prieš Vakarų pasaulį, kai Leninas ir jo bendrai užvaldė Rusiją 1917 m. Tačiau bolševizmas dar negrėsė mūsų kultūros įtakai toli už Rusijos ribų (kas šiandien irgi jau vyksta), ir jeigu kada Rusijos komunistų viltys išsipildytų, komunizmui paplintant po visą mūsų planetą, tai pasaulinis komunizmo triumfas prieš kapitalizmą nereikštų laimėjimą svetimos kultūros, kadangi komunizmas, ne kaip islamas, yra kilęs iš Vakarų kultūros šaltinio, kaip reakcija ir kritika kapitalizmui ...

"Yra gilus dviprasmiškumas bolševizmo prigimty, pasireiškęs jau Lenino gyvenimo darbe. Ar Leninas atėjo užbaigti ar sunaikinti Petro Didžiojo darbų? Perkeldamas sostinę iš Petro tvirtovės į centrinę padėtį, Leninas pasiskelbė sekąs slavofilais. Jame jaučiame Šventosios Rusijos pranašą, įkūnijantį rusų sielos reakciją prieš Vakarų kultūrą. Tačiau Leninas, ieškodamas credo, skolinasi iš Vakarų kultūroj išaugusio žydo Karl Marx. Tiesa, marksistinis credo artimesnis visiškam Vakarų socialinės tvarkos atmetimui, negu bet kuris kitas credo, kuris būtų Leninui tikęs. Marxo credo negatyvūs, o ne pozityvūs elementai jį padarė artimą rusų revoliucinei minčiai ... Marxo filosofija pergyveno metamorfozę Rusijos atmosferoj: marksizmas čia pavirto jausminiu ir protiniu ortodoksinės krikščionybės pakaitu, kur Marxas yra jos Mozė, Leninas — mesijas, o jų rinktiniai raštai — šios naujos ateistinės kovojančios bažnyčios šventieji raštai. Bet visa atrodo kitaip, kai pažiūrime į darbus, kuriuos Leninas ir jo sekėjai padarė rusų tautai.

"Stalino penkerių metų planai buvo pastanga mechanizuoti žemės ūkį, pramonę ir transportą, ūkininkų tautą paversti mechanikų tauta, senąją Rusiją perdirbti į naują Ameriką. Kitais žodžiais, tai buvo pavėluotas bandymas primesti Vakarų kultūrą, toks ambicingas, radikalus ir žiaurus, kad Petro Didžiojo darbai atrodo tik šešėlis. Dabartiniai Rusijos vadai dirba su demoniška energija laimėti tai kultūrai, kurią jie likusiam pasauly smerkia. Be abejo, jie svajoja sukurti naują visuomenę, kuri bus amerikoniška techniniu apginklavimu, bet rusiška sieloj, nors tai keista svajonė tokiems politikams, kurie tiki materialistiniu istorijos aiškinimu. Pagal marksistinius principus reikia laukti, kad jeigu Rusijos kaimietis mokomas gyventi Amerikos mechaniko gyvenimo, tai jis pradės mąstyti ir jausti, ką tas mechanikas mąsto ir jaučia, norėti to, ko tas nori. Šitam tampymesi tarp Lenino idealų ir Fordo metodų, kokį Rusijoj matome, gali kaip paradoksas pasirodyti Vakarų kultūra viršesnė už rusišką." (Study of History 205).

Mes manome, kad jeigu rusiškas bolševizmas su karščiausiu užsispyrimu siekia perkelti pas save Vakarų techniką ir gamybos organizaciją, kuriai pavyzdžiu Rusijoj buvo laikomos Amerikos Jungtinės Valstybės, tai dar visai nereiškia Vakarų kultūros pasisavinimo. Istorinis Vakarų kultūros pamatas, kaip visi sutinka, buvo krikščionybė su savomis pažiūromis į pasaulį, žmogų ir visuomenę, o šių laikų technologija, paremta visuotiniu gamtos mokslu, nėra tokia tipiška Vakarams ir gali būti be vargo persodinta visur. Gi bolševizmo ideologinį pagrindą sudaro K. Marxo dialektinis materializmas, atmieštas žydo ir ruso (Marx—Lenin) revoliuciniu mesianizmu: tai ideologija, kuri Vakarų bendruomenėj niekur neprigijo.

Priimdamas tik Vakarų techniką, bet sprogdindamas visa kita, pradedant nuo socialinės organizacijos aukštyn ligi religijos, kuri bent Vakarų kultūros sukūrime atliko lemiamą vaidmenį, bolševizmas sudaro vieną iš didžiausių Vakarų kultūrai pavojų iš lauko, koks tik kada buvęs. To pavojaus intesyvumas matyti iš Lenino posakio, kad "kelias į Paryžių eina per Pekiną", kas reiškia ankstyvą bolševizmo sąjungą su aziatais, nukreiptą prieš Vakarus. Sykiu tai yra stipriausia iššauka, kuri, jeigu sutiks tinka-

mą reakciją, gali sukelti naują kūrybinį šuolį Vakarų istorijoj ir pabudinti iš paskesnių laikų snaudulio. Savaime aišku, ta reakcija negali likti tik techninė ir karinė.

Vakarų kultūros stumiamoji jėga dabar yra ne tiek išviršinė, kiek išvidinė iššauka. Taip yra nuo to laiko, kai sunkiausia kova su gamtine ir žmonių aplinkuma pasirodė laimėta. Užtat vadinamoji industrinė revoliucija technikoj sukūrė daugybę naujų problemų, ekonominio ir socialinio pobūdžio. Pavaizduoti tai permainai palyginkim senovinį kelią, kuriuo važiuodavo arklių ir jaučių traukiami vežimai, jodavo raitieji ir praeidavo vienas kitas pėsčias. Didžiausias sunkumas tada buvo — kaip greitai nugalėti nuotolius. Bet judėjimas tokiu keliu buvo saugus ir be nelaimių. Šiandien, automobilių amžiuj, greičiai dideli ir nuotoliai daug lengviau nugalimi, užtat susidūrimų ir katastrofų pavojus taip pat daug kartų didesnis. Dabar pasidarė reikalingi visoki nuostatai ir taisyklės, įvesta tvarkos palaikymo policija. Palyginimas vaizduoja, kaip techniniai sunkumai virto ekonominiais, socialiniais ir psichologiniais. Ši permaina įvyko industrializacijos ir demokratijos dėka (= masių įtakos padidėjimas valdžioj). Techniniai atradimai atidarė naujus, beveik neišsemiamus fizinės energijos šaltinius, o socialiniai laimėjimai sujungė mases žmonių gamybos veiksme, todėl visa, kas šiandien Vakaruose vykdoma, atliekama didžiausiu mastu, jėga ir greitumu. Todėl materialinės tų veiksmų pasėkos yra labai didelės, o moralinė vadovaujančių atsakomybė labai svarbi. Todėl ateityje mūsų kultūrai lemiamos reikšmės turės ne materialinės ar techninės, bet moralinės problemos. Šiandien juo reikšmingesni žodžiai, prieš kelerius metus pasakyti Britų mokslo pažangos draugijos pirmininko sir Alfred Ewing: "Šių dienų mintytojo nusistatyme dėl vadinamosios technikos pažangos pastebime didelį pasikeitimą. Pasigėrėjimą ja nuslopino kritika, pasitenkinimas užleido vietą abejonėms, abejonės matomai virsta išgąsčiu. Kyla sumišimo ir nusivylimo jausmas, lyg kad nuėjus ilgą kelią ir pamačius, kad jis klaidingas. Grįžti atgal negalima, bet kaip eisi pirmyn? ... Kur šita baisi pažanga veda? Kas yra pagaliau jos tikslas? Kokią ji gali turėti įtaką žmonijos ateičiai?"

Taigi, ar nauja socialinė industrijos ir demokratijos varomoji jėga bus panaudota konstruktyviniam uždaviniui — Vakarų kultūrą priėmusį pasaulį suorganizuoti į visuotinę bendruomenę, ar savo naują galią panaudosime sau susinaikinti? Ta pati dilema, tik gal paprastesnėj formoj, iškilo prieš senovinio Egipto valdovus. "... Buvo klausimas, kaip Egipto ir egiptiečių viešpats ir valdovas panaudos šitą nuostabią žmonių organizaciją, visai priklausomą nuo jo rankos ir valios ... Lyg nemesis už jo klaidingą pasirinkimą, mirtis uždėjo savo ledinę ranką ant šios beaugančios kultūros tuo momentu, kada iššauka — jos augimo akstinas — buvo perkelta iš išlaukinės srities į vidujinę. Šiek tiek panašioj šiandieninio mūsų pasaulio situacijoj, kai industrializmo iššauka persikelia iš technikos į moralinę sritį, nėra žinomos galutinos pasėkos, nes nėra aišku, kaip mes reaguosime į naują padėtį ...

"Taigi, darome išvadą, kad duota eilė sėkmingų atsakymų į visą eilę iššaukų yra kultūros augimo žymė, jeigu tai eilei einant prie galo, veikimas turi tendencijos pereiti iš išviršinės — gamtinės ar žmogiškos srities — prie augančios asmenybės ar išvidinės kultūros... Augimas reiškia, kad auganti asmenybė ar kultūra linksta tapti savo pačios aplinkuma ir savo pačios skatintoja ir savo pačios veikimo lauku. Kitais žodžiais, augimas yra artėjimas į savęs apsisprendimą; o artėjimas į savęs apsisprendimą yra prozinė formulė išreikšti stebuklui, kuriuo gyvenimas įeina į savo Karalystę." (Study of History 208).

Bendruomenė ir individas

Bendruomenė yra sudaryta iš individų, todėl ir klausiame, kaip individas priklauso nuo bendruomenės ir atvirkščiai. Tai yra senas klausimas, į kurį žinomiausi yra šie du atsakymai: kad individas yra visiškai savyje atbaigta realybė arba būtis, o visuomenė tik individų, lyg kokių smėlio grūdų, krūva; kad tikroji būtis yra bendruomenė, nepriklausoma ir atskirai suvokiama, o individas yra tik atskelta jos dalis, todėl ir negali gyventi be jos — individo tikslas yra bendruomenė. Tai kraštutinės pažiūros, kurių pastaroji dažniau pareiškiama sakant, kad visuomenė tai organizmas, o individas — atskira jo ląstelė. Taip galvojo Herbertas Spenceris 19 amžiuje, o mūsų amžiuj, tarp dviejų pasaulinių karų, kultūros filosofas pesimistas O. Spengleris. Jam ir kultūra yra viena tos visuomenės — organizmo atauga, kuri, laikui praėjus, nudžiūsta ir nutrupa.

Atmesdamas šias kraštutines pažiūras kaip klaidingas, Arnold J. Toynbee duoda šį priimtiną formulavimą: bendruomenė yra visuma santykių tarp žmonių, kurie yra ne tik individai, bet ir socialūs padarai, negalį apsieiti be santykių su vienas kitu. Galima sakyti, bendruomenė yra sandauga santykių tarp individų, o tie santykiai yra galimi todėl, kad individų veikimo laukas yra bendras. Arba bendruomenė yra tas bendras individų veikimo laukas, tačiau pats veikimo šaltinis yra individuose. Bendruomenė yra inerti ir pati negali pajudėti iš to kelio, kuriame ji yra, todėl reikia, kad kas išjudintų, įtikintų pasukti nauju keliu ir daryti naują bandymą. Individai, kurie pajėgia išsilaužti iš uždaro primityvios bendruomenės rato, yra ne eiliniai žmonės, bet asmenybės: savo skirtingu vidiniu išsivystymu jie įvykdo ar bent paruošia kuriamąjį bendruomenės veiksmą. Bergsonas (Les deux sources de la morale et de la religion, 246) aukščiausiu kuriamosios asmenybės laipsniu laiko mistikus todėl, kad giliausi vidiniai pergyvenimai yra kartu stipriausias sielos paruošimas aplinkumos perkeitimo bei atnaujinimo darbui. Jei kuriamajai asmenybei nepavyksta patraukti su savimi bent

V. K. JONYNAS —
MEDŽIO RAIŽINYS

dalies bendruomenės, perkeisti ją pagal save, tai tas nepasisekimas jai yra fatalus, nes ji netenka savo veikimo lauko ir buvimo pagrindo. Ir pirmuoju atveju, kai ji atranda bendruomenėj palankų atsakymą, tas atsakymas yra iš nedaugelio individų, o masė pasiliks inerti. Juk net civilizuotose bendruomenėse visai maža dalis individų yra naujų kelių ieškotojai, tuo tarpu kai 90% ar daugiau gyvena ramią biologinę būtį. Taigi, tik atskiri individai arba kartais vadinamosios kuriančios mažumos yra socialinės pažangos vykdytojai, o masės yra tik jos naudotojai. Taip yra ir religijose, kur didesnioji sekėjų dalis tik velkasi paskui. Ir mūsų techninė civilizacija yra ne geresnėj padėtyj, kur "duonos valgytojų daug, o darbininkų maža". "Naujos didžiosios socialinės jėgos — demokratija ir industrializmas — buvo sukeltos nežymios kuriančios mažumos, o didžioji žmonių masė likosi daugiausia tam pačiam intelektualiam ir moraliam lygy, kuriam ji buvo, prieš toms titaniškoms jėgoms iškylant. Iš tikro, pagrindinė priežastis, kodėl šita turinti būti Vakarų žemės druska yra pavojuj netekti savo skonio, yra ta, kad didžioji bendruomenės dalis yra nesūdyta" (p. 214). Jei sakome, kad civilizuota bendruomenė skiriasi nuo primityvios savo dinamika arba augimu, tai tą dinamiką arba augimą reikia suprasti, kaip kuriančios mažumos arba dalies individų dinamiką, o masė savo inercija prilygsta primityvios bendruomenės masei. Todėl civilizuotos aplinkumos masė turi visus primityvaus žmogaus polinkius ir aistras. O aukštesnės asmenybės, genijai, mistikai arba antžmogiai, yra tik gabalas mielių statinėj raugo.

Labiausiai pageidaujama galimybė būtų, jeigu iniciatoriai ir novatoriai galėtų paveikti socialinę aplinkumą įtikinėjimu ir proto palenkimu, bet tai atsitinka retai. Dažniausiai jie remiasi mimesis arba pamėgdžiojimo galia, glūdinčia žmonėse. Tokia galia lygiai pastebima civilizuotose, kaip ir primityviose bendruomenėse, tačiau primityviose ji nukreipta į protėvių sekimą ir yra pažangos stabdys. (Kas stebėjo nors ir Lietuvos kaimo gyvenimą, galėjo matyti, kaip daugeliu atvejų nepajėgumas atsiskirti nuo tėvų ir protėvių papročių bei palikimo buvo ūkinio ir kultūrinio atsilikimo priežastis, ir dažnai tie, kurie to palikimo neturėjo, būdavo patys pažangiausi, pav., daugelis žemės reformos naujakurių). Atvirkščiai, civilizuotoj bendruomenėj vadovauja ne praeitis, bet kuriančios asmenybės, ir mimesis nukreipta į jas.

Kuriančių asmenybių, kurios eina mistikų keliu, gyvenimo ritmas susidaro iš pasitraukimo ir grįžimo. Tai reiškia pirmiausia pasitraukimą arba pasišalinimą iš veikimo arba išorinės akcijos gyvenimo į ekstazės arba intensyvų dvasinį gyvenimą, paskui naujas grįžimas į akcijos gyvenimą aukštesniam lygy. Pasitraukimo tikslas yra realizuoti asmenybės dvasines pajėgas, kurios negalėtų iškilti nuolatiniam socialinės akcijos sunkume ir varguose. Jis įvyksta laisvu asmens noru arba aplinkybių prievartoj. Pasitraukimas nėra ir neturi būti nuolatinė ir galutinė padėtis, nes jis suprantamas ir pateisinamas tik tuo, kad nuskaidrina akis ir sukaupia jėgas naujam veikimui. Natūrali žmogaus aplinkuma yra sociali, nuo kurios jis negali nutolti be nuostolių savo giliausiai esmei, nes, kaip sako Aristotelis, toks žmogus pavirs "arba gyvuliu arba dievu".

Taigi, akcijos žmonės turi atsiminti šitą reiškinį, kurio psichologinės ir moralinės priežastys nesunkiai numatomos. Kai gryniems mistikams, atitrūkusiems nuo socialinės aplinkumos ir savo paskirties jai, taikomi graikų išminčiaus žodžiai, tai atvirkščiai, veiklos žmonėms, norintiems apsieiti be vidinio atsinaujinimo, gresia pavojus pakliūti į socialinio gyvenimo srovę, kurios jie nekontroliuoja, bet patys esti jos nešami. Toki veikėjai visados yra paviršutiniškos asmenybės, kurioms trūksta pilno tikslų ir priemonių supratimo.

Kai graikų filosofams-mistikams pasitraukimo arba ekstazės arba atsiskyrimo nuo pasaulio būsena yra tikslas savyje, nes jie nejautė reikalo nešti tiesą žmonių išlaisvinimui, tai krikščio-

nių išminčiai, kuriems meilė yra kardinalinė dorybė, esti įkvėpti iš dvasinio bendravimo su tiesa aukštumų grįžti į materialinio ir moralinio skurdo užkampius, į neatpirktą kasdieninį pasaulį (Study of History 220). Pati gamta teikia daug pasitraukimo ir grįžimo pavyzdžių, kuriems giliausia mistinė paralelė yra kūno mirtis ir jo pomirtinė transfigūracija, o taip pat Kristus, palikęs šį pasaulį ir grįšiąs istorijos laiko pabaigoj. Šitoks dvigubas vyksmas pastebimas ne tik daugelio pasaulinės istorijos kuriančių asmenybių, bet ir visuomenės grupių ir tautų gyvenime, kur susitelkimo laikotarpis būdavo pasiruošimas vėlesnei naujai veiklai, daugiau ar mažiau pakeitusiai žemės pavidalą. Taip kad gerai W. Bagehot pastebėjo: "Visos didžiosios valstybės kūrimui buvo paruoštos atsiskyrime ir paslaptyje — jos buvo sukurtos toli nuo visokio išsiblaškymo". (Physics and Politics). Artima ateitis turi parodyti, ar išspręsti mūsų laiko didiesiems uždaviniams, kurie yra pasaulinės tvarkos sukūrimas ir karo panaikinimas, bus taip pat imtasi ruoštis susitelkimu.

Kultūros griuvimas

Yra aiškus faktas, kad daugelis istorijoj žinomų kultūrų priklauso praeičiai ir palikę tik jų archeologiniai pėdsakai. Arnold J. Toynbee plačiai svarsto įvairius griuvimo atžvilgius, apimančius visuotinį kultūros pasireiškimą ir jos psichologines ir moralines sąlygas asmenyse. Tikru jau toli pažengusio kultūros irimo pažymiu jis laiko jėga įvykdytą suvienijimą ir universalinę valstybę, kurios ryškiausias pavyzdys buvo romėnų imperija griūvančiai helenų kultūrai. Žinoma, šitą irimo momentą kai kuriais atvejais labai sunku nustatyti, ypač artėjant į mūsų laikus. Ar Vakarų kultūros istorijoj buvo ar bus kada prieita prie universalinės valstybės sudarymo, yra kontroversinės reikšmės klausimas, bet galimybė, rodos, lieka atvira. Gal to siekė Napoleono, Hitlerio bandymai, nors ir priklausę skirtingoms epochoms. Plačiau apie Vakarų kultūros krizę kalbėta ypač nuo O. Spenglerio laikų. Po antro pasaulinio karo, ypač, šiandien, tas klausimas gauna naujos šviesos. Arnold J. Toynbee teigimu, svetimųjų invazijos ištikdavo senovės kultūras dažniausiai tada, kai jos iš vidaus jau būdavo palūžusios. Taip buvę ir su graikais universalinės romėnų valstybės sukūrimo metu. Ar šiandien, kada Europa atsiduria prieš daug didesnį pavojų negu hunų invazijos metu, tai taip pat neįvyksta todėl, kad palūžo jos kultūros pagrindai ir tuo pat atsparumo jėga? Kas į tai galėtų atsakyti? Ar bus sukurta pasaulinė bolševizmo valstybė, paremta daugiausia militarine jėga, ar daugiau demokratinė, USA vadovaujama valstybių sąjunga, vienas ir kitas atvejis bus panašus į kalbamus praeities faktus. Vadinamasis neramumų laikotarpis, kuris pagal A. J. Toynbee eina prie universalinės valstybės sudarymo ir yra viena iš pirmutinių kultūros palūžimo žymių, Vakarams, galimas dalykas, jau yra prasidėjęs. Iš kitos pusės, jeigu militarizmas yra viena iš fatalių klaidų, privedusių tautas ir civilizacijas prie greito susmukimo, tai ar bolševizmo išvirtimas į militaristinį imperializmą nereiškia to didžiojo Vakarų kultūros antagonisto artimo susmukimo? Tai vis klausimai, paliekami atsakyti netolimai ateičiai.

Senosiose kultūrose skiriami trys palūžimo etapai: 1. kūrybinės jėgos išsekimas kuriančioj mažumoj, 2. masių atitrūkimas nuo mažumos kultūrinės įtakos, atsisakant ja sekti, 3. socialinės vienybės suirimas bendruomenėj (kai kurių analogijų dabarties gyvenime jau galime rasti). Giliausią smukimo priežastį kultūros deterministai su Osw. Spengleriu randa kultūrinės jėgos išsisėmime dėl senatvės: lygiai kaip medis, atgyvenęs savo šimtą ar daugiau metų, papūva ir lūžta, panašaus galo sulaukia ir bendruomenės kultūra. Šitas istorinis determinizmas čia atmetamas. Gausūs istorijos pavyzdžiai parodo, kad nė vadinama rasinė degeneracija nėra kultūros smukimo arba griuvimo priežastis. Išvadoj mes neturime jaustis esą gamtinio būtinumo pasmerkti neišvengiamai mirčiai. "Tai padrąsinanti žinia mums, Vakarų vaikams, kurie šiandien nešami vis tolyn, vien tarp griuvėsių anksčiau sudužusių civilizacijų. Gal mirtis lygintoja uždės savo ledinę ranką ir ant mūsų. Bet mes nepažįstame Saeva necessitas ... Kūrybinės jėgos dieviška liepsna dar gyva mumyse." (p. 254) Kultūros likimas gali būti nulemtas laisvu žmonių veikimu, nes kultūrinis veiksmas savo esmėje yra laisvas. Nė kalba apie kultūros palūžimą neturi vesti į nevilti, nes tas palūžimas dar nereiškia visišką kultūros sugriuvimą, tik nustojimą galios savaimingai augti ir vystytis. Antikės kultūra po savo vadinamojo palūžimo laikotarpio (apie 4 amž. pr. Kr.) sugebėjo atlikti daug vertingų žmonijai darbų. Jeigu ir dabar lūžis pasiektas, tai visai nereiškia nuspręsto likimo.

Kartais manyta, kad nustojimas galios valdyti fizinę aplinkumą, kitais žodžiais, techninių priemonių bei gabumų išsekimas būdavo civilizacijų palūžimo priežastis. Bet gausūs istorijos pavyzdžiai rodo, kad visa tai veikiau buvo ne priežastis,bet pažymys, nes tikroji kaltė atitenka išsekusiai bendruomenės dvasiai. Daugumoj atsitikimų galia valdyti gamtą išnykdavo, gamtai leidžiant laisvai keroti, kai ypač po naikinančių karų palūždavo socialinė tvarka. Kad Pontinų pelkės netolimoj Romos apylinkėj paglemžė žydinčius volskų ir lotynų laukus ir miestus, buvo karų pasėka, ypač karų su Hanibalu, kurie palaužė socialinę tvarką ir sustabdė ramų gyventojų darbą. Praeitas karas parodė, ypač rytinėse Vokietijos provincijose, kad ir labiausiai civilizuota bendruomenė, suirus socialinei tvarkai, gali pasinerti į nešvarumą ir skurdą. Šių dienų socialinė tvarka daug komplikuotesnė, todėl ir lengviau pažeidžiama. Todėl karas ir Vakarų civilizacijai neša labai didelių pavojų.

Taip pat ir meninė technika bei stilius yra ne priežastis, bet greičiau žmogaus dvasios nuotaikos išraiška. "Vyraujanti tendencija atsižadėti mūsų meninių tradicijų nėra techninio nesugebėjimo pasėka; tai apgalvotas atsisakymas sti-

liaus, kuris jau nedomina augančios kartos, nes ta jau neugdo savo estetinių jausmų pagal tradicines Vakarų linijas. Mes išdidžiai išmetėm iš savo sielų didžiuosius meistrus, kurie mūsų protėviams buvo kasdieniniai dvasios draugai. Ir kai mus apėmė pasitenkinimas pačiais savim ir ta dvasios tuštuma, kurią susikūrėm aplink save, tropikų Afrikos dvasia muzikoj, šokiuose ir skulptūroj sudarė nelemtą sąjungą su pseudobizantine dvasia tapyboj ir bareljefe, ir įėjo gyventi į namus, kuriuos ji rado iššluotus ir išpuoštus. Smukimo pradžia yra ne techninio, bet dvasinio pobūdžio. Atsižadėdami savo Vakarų meno tradicijų ir tuo savo galias atvesdami į nuskurdimą ir nevaisingumą, kuriame jos griebiasi egzotiško ir primityvaus Dahomey ir Benino meno (Afrikos negrų provincijos), lyg tai būtų kokia manna dykumoj, mes prieš visus žmones prisipažistame nustoję savo dvasinių prigimtų teisių. Atsižadėjimas tradicinės meno technikos aiškiai yra pasėka tam tikro Vakarų kultūros palūžimo..." (p. 259)

Panašiai ir suklupimas prieš žmonių aplinkumą dažniausiai reiškia bendruomenės kultūros vidinį palūžimą. Tiesa, tautų istorijoj būdavo įvykių, kad svetimos invazijos pakirsdavo galią augti ir vystytis. Tačiau ir tada sugniužimas ivykdavęs dėl išvidinių priežasčių, nes, normaliai, smūgiai turi skatinančios reikšmės.

Demokratijos ir industrializmo įtaka kultūrai

Iš demokratijos atneštų socialinių permainų pati didžiausia buvo švietimo išplitimas. Kiekviena valstybė, siekianti garbingos vietos pasaulio šeimoj, stengiasi įsivesti priverstinio visuotinio nemokamo švietimo sistemą, o priešdemokratiniais laikais švietimas buvo prieinamas tik privilegijuotai mažumai.

Pradžioj liberalinė opinija sutiko visuotinį švietimą kaip didžiausią teisingumo laimėjimą ir kaip priemonę, duosiančią pradžią naujai gerovės ir laimės erai. Bet šitos viltys matė kai kurių kliūčių kelyje į tą laimę ir kai kurių naujai iškylančių reiškinių. Viena iš tų kliūčių buvo neišvengiamas švietimo rezultatų nuskurdimas, bandant jį perteikti masėms ir atsiskyrus nuo bendro kultūrinio pagrindo. "Gerieji demokratijos siekimai neturi magiškos jėgos ivykdyti duonos ir žuvies stebuklui. Mūsų masėms pagamintame protiniame maiste trūksta gero skonio ir vitaminų." Kita kliūtis yra utilitarinė dvasia, kuria priimami visiems paruošti bendro švietimo vaisiai. Jie virsta paviršutinių siekimų arba lengvabūdiško pasismaginimo priemone. Tik naujaisiais laikais iškilo galimybė panaudoti švietimą priemone masių pramogai, o taip pat pasismaginimo šaltiniu pramogų teikėjams." Vos tik visuotinio švietimo duona metama ant vandens, kai iš gelmių iškyla gaujos ryklių ir praryja vaikų duoną, patiems švietėjams bematant." Tai reiškia štai ką: galutinas visuotinio švietimo istatymas buvo įvestas Anglijoj 1870 m., o vadinamoji geltonoji spauda atsirado apie 20 metų vėliau, kai pirmi lankusieji mokyklas buvo pajėgūs ją pirkti; ji atrasta kažin kokio neatsakingo genijaus, kuris greitai atspėjo, kad iš auklėjimo filantropų darbo galima sau gauti karališką pelną. Ta pati galimybė patraukė būsimų totalitarinių valstybių dėmesį. "Jeigu spaudos magnatai mokėjo uždirbti milijonus, tiekdami tuščią pasismaginimą pusmoksliams, tai politikai iš to paties šaltinio tikėjosi ne pinigų, bet valdžios. Modernūs diktatoriai nusodino spaudos magnatus, šiurkštų ir žemą privatų pasismaginimą pakeitė lygiai šiurkščia ir žema valstybės propagandos sistema. Sudėtingas ir sumanus mechanizmas pusmokslių masėms pavergti, išrastas privačiam pelnui Britų ir Amerikos liberalistiniuos režimuos, buvo tiesiog perimtas valstybių valdovų, kurie naudojo šituos mokslinius išradimus, kartu su kinu ir radiju, savo pražūtingiems tikslams". (p. 293)

Kitas naujausių laikų padarinys — smulkus darbo pasidalinimas. Jis nebuvo nežinomas net primityviose bendruomenėse, tačiau šiais laikais susmulkėjimas toks didelis, kad visas reiškinys darosi antisocialus. Kūrybines asmenybes jis veda į izoliaciją, o minios žmonės darosi vienašališki. Vakarų bendruomenėj dalis vadovaujančių iš homo sapiens virto į homo oeconomicus.

Kultūros kūrėjų pastanga pakelti mases į aukštesnį lygį kaip ir susiduria su kliūtimi, kad daugumas jose arba nepajėgia pakilti, arba neįstengia tam aukštesniam lygy visa širdimi ir siela gyventi. Tuo atveju ima pagunda pasitenkinti tik kai kurių žmogaus galių iškėlimu, aplenkiant visą asmenybę. Šitoks vienašališkas ugdymas lengviausiai realizuojamas technikos srity, nes iš visos kultūros techniniai sugebėjimai lengviausiai izoliuojami ir perteikiami. Nesunku padaryti gerą techniką ir iš tokio žmogaus, kurio siela visur kitur liks primityvi ir barbariška.

Matome, kokią socialinę paskirtį turi sekmadienio šventimas: profesinės specializacijos sukraipytas žmogus, šešias dienas dirbęs dėl savo pragyvenimo, septintąją gali prisiminti savo Kūrėją ir pagyventi pilnutinį sielos gyvenimą. Industrializmo amžiuj didelės reikšmės įgijęs sportas yra sąmoningas bandymas atsverti sielą žudančią specializaciją, kylančią iš darbo pasidalinimo. Tik nelaimei, industrializmo dvasia ir ritmas įsiveržė į patį sportą, kur profesiniai atletai dar siauriau specializuoti ir brangiau apmokami, negu pramonės technikai. A. J. Toynbee sakosi radęs Amerikos aukšt. mokyklų sportinių įrengimų, primenančių fabrikus, o futbolo žaidėjai sudarę visai nežymią visų studentų dalelę, bet rungtynės jiems atrodžiusios lygiai įtemptas ir gąsdinantis dalykas, kaip jų vyresniems broliams apkasai 1918 m.

Minėti Vakarų kultūros reiškiniai yra keletas pavyzdžių to vyksmo, kai savęs apsisprendimo arba determinacijos (arba formavimo) galia ima išsekti. Tai įvyksta, kai mimesis, arba sekimo galia, darosi mechanizuota, o bendruo-

menėj tai pasireiškia institucijomis, kurios ima neatitikti laiko reikalavimų, nes yra pasenusios. Kultūros vyksmo ankstesnė arba vėlesnė mechanizacija arba sustingimas atrodo lyg koks neišvengiamas likimas. Toks likimas gali ištikti atskiras bendruomenės dalis arba atskiras veikimo sritis, pav., ir techniką. Jo pasėka ir yra tai, kas vadinta kultūros palūžimu: netekimas galios augti, po kurio seka arba laikinas atbudimas, arba galutinas suirimas.

Vertinimas

Arnold J. Toynbee yra ne tik mokslo žmogus, bet ir didelis rašytojas; jo raštai nėra sausas dėstymas. Jie paspalvinti vaizdinga kalba, konkrečiais pavyzdžiais, poezijos ištraukomis; jo stilius lengvas. Jo žinių gausumas, vartojimas maža kam žinomų istorijos faktų stebina ne vieną istoriką. Rašytojo gabumai, nepaprastas medžiagos gausumas, dažnas svarstymas aktualių Vakarų kultūros klausimų sužavėjo skaitytojus. Bet pradinį susižavėjimą turėjo sekti kritika. Skaitant pirmiausia kyla abejonės dėl jo vartojamų pagrindinių sąvokų ir schemų, kurios visą istorijos vyksmą daro iš dalies vienodu ir nuobodžiu pasikartojimu: visur buvę vadovaujančios mažumos, vidaus ir išorės proletariatai, universalios valstybės. Mažai tikslios ir gal mažai reikalingos tokios sąvokos, kaip pasitraukimas ir grįžimas. Tiesa, jomis naudodamasis, jis duoda daug įdomių ir priimtinų aiškinimų, bet kai kuriais atsitikimais tas sąvokas iš viso sunku pritaikyti. Kažin ar šitos bendros schemos gali apimti nepaprastą istorijos vyksmo įvairumą ir visus individualius faktus.

Jis, atrodo, bandė jungti įvairias pažiūras ir metodus. Jis yra evoliucionistas: ne tik primityvus žmogus išsivystė iš žemesnės už jį būtybės, bet panašiu būdu, sąlygoms veikiant (iššauka ir atsakymas), kultūra išsivystė iš primityvios bendruomenės. Jis, rodosi, mano, kad kultūra ir toliau turi neribotų vystymosi galimybių. Tačiau vėlesniuose tomuose, kur vis labiau iškyla metafizinis ir religinis vertinimas, jis atmeta ir kritikuoja šitą pigų optimizmą. Tegul, esą, žmogui ir leista tapti antžmogiu po ilgos kultūros evoliucijos, bet tai nėra įmanoma paprastu gamtiniu būdu, — tai įvyks tik antgamtiniame atsimainyme. Tačiau, kaip pastebi sociologas ir istorikas Waldemar Gurian (Hochland, October 1950, p. 76), kartu su tikėjimu į antgamtinį pasaulį pasilieka prigimties ir proto nevertinimas. Tad savo istorijoj jis plačiai apžvelgia įvairias religijas, bet abejingai praeina pro filosofijos sistemas. Tačiau kultūros pozityvizmas, istorijos bei kultūros vyksmo determinacija gamtos empiriniais dėsniais jam yra svetimi: skaudžios mūsų amžiaus problemos perdaug nesiderina su pozityvistų tikėjimu į neribotą pažangą. Dėl visa to W. Gurian pasigenda jo veikale pažiūrų vieningumo ir vienos vedamosios linijos.

Iš tikrųjų jis sąmoningai vengia kraštutinių pažiūrų ir bando duoti jų sintezę. Iššaukos ir atsakymo teorija apima ir gamtinį arba deterministinį faktorių, ir laisvos valios arba dvasios faktorių. Turėjo būti jungiamos pažiūros, kurių vienos iškelia bendruomenės, kitos asmens reikšmę istorijoj. Vis dėlto daugiau reikšmės jis skyrė asmeniui.

Šiame krašte, kur metafizika ir filosofija mažiau mėgstamos, buvo prikišta, kad čia esama perdaug metafizinių spekuliacijų. Bet, iš kitos pusės, jis kiek galima vengė šito priekaišto, stengdamasis visa paremti krūva faktų. Tačiau ar šito vadinamojo empirinio metodo užtenka gerai išreikšti svarbiausiam istorijos vyksmui? — klausia W. Gurian (t. p. 77). Ar būtinai jo pagrindinės idėjos atitinka pagrindinių istorijos struktūrų ir tapsmo principus? Lygindamas su didžiuoju šveicarų kultūros istoriku ir filosofu Jakob Burckhardtu (plg. jo Weltgeschichtliche Betrachtungen), minėtas W. Gurian šiam atiduoda pirmenybę, kadangi jo pasaulio istorijos svarstymai gilesni ir prieina arčiau daiktų esmės.

Rašydamas apie atskirų senovės religijų atsiradimą (visos aukštesniosios religijos atsiradę vadinamajame vidaus proletariate), krikščionybę taip pat jis kildina iš siriškos kultūros, apimančios ir žydus, proletariato (vergai ir kiti žemo socialinio lygio žmonės), susidariusio romėnų imperijoj. Krikščionių religija atsiradusi tuo pačiu natūraliu būdu, susidarius tinkamoms istorinėms sąlygoms. Tuo būdu ji sulyginta su kitais Rytų kultūrų mitais. Bet vėliau jis daugely vietų skiria krikščionių religijai jau visai kitos reikšmės. Kaip tvirtina W. Gurian, vienoj paskaitoj jis aiškiai teigė, kad už kintančias bei praeinančias kultūras daug daugiau svarbos istorijoj turėjes absoliutinės religijos atsiradimas, todėl katalikų Bažnyčia pergyvensianti visas institucijas, ir jeigu Vakarų kultūra kada suirs, jokiai kitai aukštesnei religijai kilti nėra galimybės (Christianity and Civilization knygoj "Civilization on Trial." Oxford University Press. New York 1948). Jeigu jau kiekvienas bandymas permatyti dabarties istorijos klaikią marmalynę negalės apsieiti, neieškodamas istorijai religinės prasmės ir tikslo, tai juo sunkiau be jų suvokti visą pasaulinės istorijos eigą. Kam ir kodėl visa tai? Ir kodėl žmonija amžinai braidžioja po tamsą, kruvinus karus ir kitas klampynes, o žadėta pažanga tokia lėta, jeigu iš viso ji galima? Ar žmonijos istorija veda į aukso amžių, ar gal viskas turi tragišką ir baisią pabaigą? Ir kokia prasmė ir tikslas visų tų neišmatuojamų žmonijos kančių ir apviltų siekimų? Turint tuos klausimus galvoj, suprantama, kad ir Arnold J. Toynbee bent vėlesnėj mokslinėj veikloj ieškojo religijos šviesos didžiosioms istorijos problemoms, o šv. Augustino "De civitate Dei" ir šiaip visados jis laikė didelėj pagarboj. Vienoj iš naujausių savo paskaitų Californijos universitete jis tvirtino, kad asmenybės formavimas pagal krikščionių religijos principus ir krikščioniškoji veikla yra tikriausias atsakymas ieškantiems priemonių prieš Vakarų kultūros pavojus, kurių dabar didžiausias — bolševizmas.

J. AUGUSTAITYTĖ - VAIČIŪNIENĖ

KETURI ŽINGSNIAI

NAKTIS

Iš krašto fioletinio žvaigždėto
Blakstienoms kvepiančioms užleidusi akis,
Ateina kaimo vieškeliu iš lėto
Mirtingo veido moteris.

Sugriūva žemė po jos kojų,
Nejunta šunes ir nepastebi vaikai...
Nuskendę dienos bokštais stoja,
Nuvytusių svajonių nekelia laukai.

Nieks jos paklausti neišdrįsta,
Kur šviesą paslėpė, kančių gylius.
Kai rytas, aukso kamanoms žvangėdams grįžta,
Įsiauna į jos paliktus sidabro batelius.

RYTAS

Guli tu vienas nuogutėlis
Laukinių rožių lopšyje;
Krykšti, kad slankioja šešėlis
Ties tavo kūdikiška galvele.

Dievaitė motina nuėjo
Padžiauti vystyklus kalnuos,
Pro kraštą palšo debesėlio
Iš tolo tau dainas dainuos,

Greičiau nušokti žemė šaukia
Ties mėlynuojančia giria...
Minios sutikdamos priklaupia,
Kad tu su tėvo kepure.

DIENA

Baltoje nišoje ji stovi...
Aplinkui galvą spinduliai.
Mažyčių amūriukų choras
Į ausį kužda subtiliai.

Patvinusios padangės žalios
Atplukdo burinius laivus.
Visiems nesuklastotos valios
Atneš po akinius rausvus.

Praeinančių keleivių pėdas, —
Lyg žibanti jauna šalna, —
Suskaito takas, obelų žiedais nusėtas —
Gale jo rožė kruvina...

VAKARAS

Klusnios gretos kareivių pilkų,
Išrikiuotos paradui, sustingo...
Jas pasveikins, atjojęs lauku,
Valdovas ant juodbėrio žirgo.

Graudžiai leidžias plati vėliava
Nuo žemynų, nuo miestų, nuo raistų;
O ranka kažkieno vos gyva
Rūpestingai ugnelę apžarsto.

Išrikiuoti pilkieji kariai
Nusiima šalmus ir miršta...
Jų krūtinės šarvuos susiūbuoja giliai
Pro svyrančią prieblandą tirštą.

P. STELINGIS

PAUKŠČIŲ SUGRĮŽIMAS

Grįžta paukščiai į namus,
Grįžta iš visų šalių:
Virš Italijos ir Adrijos bangų,
Nuo Vidužemio ir Afrikos kraštų,
Karšto Nilo degančių krantų
Plūsta naktį dienomis —
Skamba žemė jųjų dainomis.

Grįžta paukščiai, paukščiai grįžta į namus!
Nuo sparnų užtemsta net dangus.
Suka, sveikina ratu gandrai,
Žarsto nuo dangaus žvaigždes sparnais
Ir linksmi klegena
Virš gimtinės žemės.

Grįžta paukščiai, grįžta į namus.
Tartum ugniasparniai ten žaibai
Nardo miestų erdvėje čiurliai —
Gervės, pempės —
Kregždės!..—
Paukščiai!..
Paukščiai grįžta į namus!..

PAVASARIS

Diena kaip skambantis varpelis.
Pritvinus saulės ir žiedų.
Pilni laukai margų drugelių
Ir mėlynas dangus pilkųjų vyturių.

Pavasaris, pavasaris!..
Ant Viešpaties laukų ir menko žiedo.
Ir aš jaučiu, kaip saulė
Virš žemės ir planetų rieda...

Diena kaip skambantis varpelis,
Ir saulė rieda mano krašto vieškeliais,
Plačiaisiais kloniais ir mažais takeliais,
Žaliosiom pievom ir skaidriais upeliais...
Diena kaip skambantis varpelis.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

PRIEŠVAKARIETINĖ DVASIA DABARTINĖJE SOVIETŲ LITERATŪROJE

Sovietų literatūroje visados būta stipraus nusistatymo prieš Vakarus. Jau 1934 m. pirmajame sovietų rašytojų kongrese Ždanovas ir Radekas įspėjo atstovus neflirtuoti su Proustu ir Joyce. Tačiau Radeko žodžiai atrodo bemaž švelnūs, kai šiandien juos perskaitai. Jis net tiek nusileido ir sutiko, kad Joyce gal esąs didelis rašytojas, o rusų beletristų jis nekaltino "vergavimu Vakarams" ir "batų laižymu". Šie išsireiškimai nūn kasdien skamba sovietų spaudoje.

Tiesiog pamišimas prieš Vakarus sovietų literatūroje itin įsigalėjo nuo 1946 m. rugsėjo mėnesio, kada A. Ždanovas "išvalė" rašytojus. Tai šiandien atrodo kaip svarbiausias sovietinės literatūros bruožas 1947—1948 m. Vargiai berasi sovietuose kurį literatūros laikraštį ar oficiozo "Literaturnaja Gazeta" numerį, kuraime nebūtų straipsnio, nukreipto prieš Vakarus. Beveik neįmanomas sovietinis romanas iš 1947—1948 m., jeigu jis nebus pasūdytas priešvakarietiškumu. Kai kurie šios akcijos įvykiai, liečią apskritai visą kultūrinį gyvenimą, yra atkreipę ir platesnio pasaulio dėmesį, pav., garsių kompozitorių "valymas" ar biologų ginčai, betgi esama ir kitų faktų, svetur bemaž negirdėtų.

Kaip Ždanovas 1946 m. "valė" menininkus, tur būt, kiekvienas gerai atsimena. Iš literatūrinės scenos buvo tada nušluoti Zoščenko ir poetė Achmatova, apulbyti keli mažesni rašytojai, panaikintas vienas literatūros laikraštis Leningrade, o kitas skubomis pertvarkytas. Tada pirmą kartą buvo pritaikytas "vergavimas Vakarams" ir po to vis dažniau vartojamas. 1947 m. A. Fadejevas, kuris šiandien yra generalinis Sov. Sąjungos rašytojų sekretorius, rašytojų susirinkime pasakė kalbą, puldamas vieną knygą apie Puškiną ir pasaulinę literatūrą. Tą knygą buvo parašęs kritikas Nusinovas, kuris prieš karą aukštai stovėjo komunistų akyse. Tame veikale, pasirodžiusiame 1941 m., Nusinovas drįso nagrinėti užsienines įtakas Puškinui, o tos įtakos gana ryškios ypač "mažosiose tragedijose" — "Mozartas ir Solieri", "Akmeninis svečias" ir "Šykštusis riteris". Taip pat jis drįso pastebėti, kad Puškinas turėjo mažiau įtakos Vakarų Europos literatūrai, kaip Tolstojus ir Dostojevskis, ir metė mintį, jog taip esama todėl, kad pats Puškinas buvo išauklėtas Europos literatūros tradicijose, ir tai atsiliepė jo kūryboje. Toli gražu Nusinovas nebandė mažinti rusų poeto originalumo ir didybės. Vienok Fadejevui ir jo pakalikams Nusinovo nuomonė atrodė tiesiog kriminalas: Puškinui, didžiajam Rusijos genijui, negalėjo daryti įtakos Byronas, Coleridge, Walter Scott, Goethe ar kas nors kitas. Ištisas pulkas sovietinių kritikų, kurie 1941 m. nepastebėjo Nusinovo "Kaltės", dabar apspito vargšą Nusinovą.

Fadejevas toje pačioje kalboje puolė Aleksandrą Veselovskį, žymųjį pereito amžiaus literatūros mokslininką, į kurio darbus apie rusų ir Vakarų literatūras, ypač į tų literatūrų santykiavimą, ligi to laiko sovietuose buvo žiūrėta su žymia pagarba. Dabar jis buvo apkaltintas "kosmopolitizmu", "komparatyvizmu" (lyginamuoju metodu) ir "buržuaziniu liberalizmu". Fadejevas apkaltino eilę vadovaujančių sovietinių mokslininkų, kad jie laikosi Veselovskio. Vėl pasipylė eilė straipsnių, puolančių Veselovskį ir jo pasekėjus. Jo vardas buvo tol valkiojamas po sovietinę spaudą, kol "veselovskizmas" virto paniekos žodžiu. 1947 m. žurnalas "Oktiabr" paskelbė ilgą žinomo komunistų kritiko Kirpotino straipsnį, kuriame buvo sutraukti visi kaltinimai, mesti Veselovskiui. Prie jo prisidėjo ir keletas menkesnių kritikų. Vis dėlto du vyrai — mokslininkas Šišmarevas ir kritikas Sklovskis — išdrįso pakelti silpną balsą. Pirmasis jų priminė, bene bus kritikai sumaišę didįjį Aleksandrą Veselovskį su jo broliu Aleksiejum, kuris parašė gana žinomą knygą — "Vakarų įtaka rusų literatūrai", kur tos įtakos iš tikrųjų truputį perdėtos.

Vienok kitame ano žurnalo numeryje (1948 m. sausio mėn.) su griausmais atsiliepė Kirpotinas tokia ilga antrašte: "Apie vergavimą kapitalistiniams Vakarams, apie Aleksandrą Veselovskį, apie jo pasekėjus ir apie reikšmingiausius dalykus". Veselovskis dabar buvo pavaizduotas kaip vienas prieš revoliuciją valdžiusios klasės ideologų, kuris rusų inteligentams įkalė mintį apie žemesni Rusijos laipsnį ir apie tai, kad rusai turi vaidinti "mokinių" rolę prieš svetimus "mokytojus". Pasak Kirpotino, nuo Veselovskio eina tiesi linija į "istorinį fatalizmą su visomis jo ligomis: pasyvizmu, kontempliacija, skepticizmu, "grynu mokslu". Kaip liberalas, Veselovskis "blogai suprato savo laiko ir literatūros uždavinius."

Dar smarkesnis straipsnis prieš Veselovskio pasekėjus pasirodė kitą mėnesį "Novy Mir". Jį parašė A. Tarasenkovas, kurio garbei tenka atradimas, kad Nusinovo koncepcijoje visai nesama marksizmo. Jei dar ir būta silpnų balsų, kurie gynė Veselovskį, tai galutinai juos nutildė

1948 m. kovo mėnesį "Kultūroj ir gyvenime" paskelbta Veselovskio ir jo "įpėdinių" ekskomunika. Kaip žinia, tas laikraštis atstovauja komunistų partijos centrinį komitetą, ir jo sprendimas palietė tokius literatūros mokslo vyrus kaip Žirmunskį, Eichenbaumą, Tomaševskį, Azadovskį ir kitus. Visi jie turėjo atlikti išpažintį, kad nusidėjo kosmopolitizmu, komparatyvizmu ir buržuaziniu liberalizmu. Tie urmu varomi prisipažinimai gal ir yra liūdniausias minties kontrolės reiškinys šiandieninėje Rusijoje. Nieko panašaus nerandame 1929—1932 metų laikotarpyje, kuris laikomas vienu iš blogiausių sovietų literatūros istorijoje.

Tuo tarpu priešveselovskinė medžioklė siautė per visus 1948 metus. Menkesnieji sovietų kritikai ir žurnalistai nėrėsi iš kailio, iškeldami visokias "komparatyvizmo" apraiškas. Ypač tuo pasižymėjo "Literaturnaja Gazeta".

Štai keletas tokių kaltinimų. "Prancūzų literatūros istorijos" pirmo tomo autoriai puolami už tai, kad dažnai pabrėžia prancūzų Boileau, Moliere ir La Fontaine įtaką aštuonioliktojo amžiaus rusų literatūrai. Tas pat pasmerkimas krenta naujos "Anglų literatūros istorijos autoriams": jie drįsta kalbėti apie Swifto, Richardsono, Sterne'o ir Fieldingo įtaką rusų literatūrai, ir net užsimeną apie Gorkio skolą Fieldingui! Eichenbaumas, vienas iš geriausių Tolstojaus žinovų sovietuose, kaltinamas nedovanotina nuodėme, kam jis svarbiausiu Tolstojaus mokytoju filosofijoje laiko "reakcionierių obskurantą" Schopenhauerį, o vienu "Onos Kareninos" šaltiniu išveda palaidą prancūzų literatūrą. Programose, skirtose dramos institutams, buvo drįsta užsiminti, kad žymusis rusų dramaturgas Ostrovskis naudojosi kai kuriomis priemonėmis ("atpažinimu"), kurias Moliere ir kiti Europos dramaturgai paveldėjo iš graikų! Profesoriaus Proppo veikalas apie tautosaką, 1946 m. išleistas Leningrado universiteto, buvo palygintas su Londono ir Berlyno telefonų knygomis, kadangi Proppas bemaž kiekviename puslapyje citavo tokius tarptautinius autoritetus, kaip Frazeris, Levy-Bruhl, Boas, Kraeber, Frobenius ir kiti. Jo pasakymas, kad folkloras yra tarptautinis reiškinys, buvo apšauktas nemarksistišku, "veselovskizmo" liekana .

Neseniai dėl "komparatyvizmo" buvo užsipulta bene geriausia rusų teatro istorija, parašyta Vsevolodskio-Gerngroso ir išleista 1929 m. 1949 m. sausio 24 d. kažkokia Veronika Motylevskaja autorių apibūdino "idealistu ir formalistu, nepataisomu "komparatyvinės" mokyklos atstovu, savo buvusioj literatūrinėj veikloj tikru Aleksiejaus Veselovskio ir akademiko Pereco mokiniu ir pasekėju, kovojančiu užsieninių, ypač vokiečių įtakų rusų teatrui čempijonu". Tikrai užgaulus esąs jo teigimas, kad 17 amžiuj rusų dvaro teatras prasidėjo su vokiečių trupe, nors apie tai galima rasti kiekvienoje rusų teatro ir apskritai Rusijos istorijoje.

Tokių pavyzdžių būtų galima pririnkti be galo, be krašto. 1948 ir 1949 metais panašūs puolimai buvo pradėti prieš literatūros ir teatro kritikus. Galop "Sovietų menas" užsisėdo ir ant cirko, kur vyraująs "buržuazinis kosmopolitizmas" ir "formalizmas".

Šiandien "kompartyvinis" (lyginamasis) metodas teleidžiamas tik tada, kai jis parodo rusų, ypač gi sovietų literatūros įtakas Europos ir Amerikos rašytojams. Sovietų kritikai raginami daugiau rašyti apie Tolstojaus ir itin Gorkio įtaką Dreiseriui, Upton Sinclairui ir Jack Londonui, arba Majakovskio Aragonui.

Priešvakarietinė dvasia užima pirmą vietą visose paskutinėse dramose ir beletristikoje. Tokios dramos yra K. Simonovo "Rusiškasai klausimas" arba šie mažiau žinomų dramaturgų veikalai — Romašovo "Didžioji jėga" ir Šteino "Garbės ženklas". Abu paskutinius kūrinius sovietų kritikai išgyrė už tai, kad juose parodomas akademinių sluogsnių "vergavimas Vakarams". Kontrastas tarp Amerikos ir Rusijos gyvgenimo vaizduojamas Simonovo romane "Namų ugnies dūmai". Net ir tie veikalai, kuriuose regime kitoniškus siužetus, būtinai primaišo šios priešvakarietiškos agitacijos. Toksai yra, pavyzdžiui, Pavlenko romanas "Laimė", gavęs vieną iš Stalino premijų. Pagrindinis šios knygos veiksmas eina Krymę, kur 1945 metais apsigyvena vyriausias veikėjas Voropajevas, tikras partietis ir praėjusio karo herojus. Jis dabar yra nutaręs pasitraukti iš viešumos ir atsidėti savo paties gyvenimui ir laimei. Tačiau, ligi kaulų smegenų būdamas komunistas, netrukus jis įsitraukai į pokario atsistatymo darbus, kolektyvinius ūkius ir t. t. Pavlenko išvada — asmens laimė gali būti pasiekta, vien tik nepalaužiamai atsidavus krašto ir partijos gerovei. Mums čia svarbu kitas dalykas: Jaltos konferencijos proga Voropajevas turi progos susieiti su amerikiečiais ir anglais. Tai autoriui leidžia pasirodyti su savo priešvakarietiškumu. Pavlenko romane maišosi visos pamazgos prieš Vakarus, kurias pilti buvo įsakyta 1946 metais. Kitas priešvakarietinis romanas yra Gr. Konovalovo "Universitetas". Šios knygos vyriausias personažas yra pašauktas įrodyti, kad rusų filosofija yra originali ir pranoksta Vakarų pasaulio mintį. Vienas veikėjas taip samprotauja: "Jei kalbėti apie filosofiją — tai kurgi filosofai? Vien tik Stalinas, bet jisai jukgi yra visa apimantis genijus".

Prieš karą ir vėliau buvo įėję į madą garbinti priešsovietinę Rusijos praeitį. Dabar taip jau nėra. Nors pasirodo istorinių romanų ir dramų, bet ir juose prasimuša toji pati tendencija prieš Vakarus. Drauge aštriai kritikuojamas rašytojų ir mokslininkų linkimas leistis į tolimą praeitį ir vengti dabartinių sovietiškų temų. Ta kritika palietė ir istorikus. Šioj srity žymusis rusų istorikas Kliučevskis susilaukė tokios pat dalies kaip Veselevskis.

Ta pati nuotaika persimetė ir į poeziją. Prieš Ameriką nukreipti Dolmatovskio ir kitų eilėraščiai. Vienąme savo eilėraštyje Dolmatovskis vaizduoja naują Niurnbergo teismą, kada "Amerikos darbo klasė stovės su mumis", o kaltininkams bus paskelbtas mirties sprendimas.

Paskutinis priešvakarietiškumo bruožas yra nuolatiniai užsipuolimai ant Europos ir Amerikos literatūros. Prousto ir Joyce vietą, kaip dekadanso įsikūnijimo, užėmė Sartre ir Henry Miller, prieš kuriuos jokis plūdimas nėra per lengvas. Tenka ir kitiems. Juo rašytojas kritiškiau nusistatęs Sovietų Rusijos atžvilgiu, juo labiau jis maišomas su dumblais. Apie A. Koestlerį neseniai buvo išsireikšta, kad jis "dvokia", kad jo verslas — "literatūrinis provokatorius". George Orwell esąs "šarlatanas", buvęs šnipas, "įtartinas individas", kuris Anglijoje laikomas rašytoju, kadangi tenai "šlamštas turi didelį pareikalavimą". Vis tai citatos iš vieno straipsnio, pasirodžiusio "Oktiabr" (1948 m. spalių mėn.).

Priešvakarietiškos tendencijos ir seniau pasitaikydavo rusų literatūroje. Antai, 1880 m. Tolstojaus ir Dostojevskio bičiulis N. Strachovas parašė knygą "Kova prieš Vakarus mūsų literatūroje". Tam medžiagos buvo apsčiai. Juk žinome ne tik slavofilus ir Dostojevskį, bet ir kai kurių to meto revoliucionierių nepalankų nusistatymą Vakarams. Vienok paskutinių amžių Rusijos istorijoje niekas nė iš tolo negali lygintis su ta kova prieš Vakarus, kuri yra apėmusi visas sovietinio gyvenimo sritis. Gal tik šešioliktame amžiuje rastume ką nors panašaus. Tuo būdu su Stalino iškilimu visame nuogume išryškėjo šisai atžagareiviškas pobūdis, ypač kultūrinėje srityje (santrauka iš "Anti-Westernism in Recent Soviet Literature", by Gleb Struve, "The Yale Revier", Winter 1950).

A. R.

PASTABOS LITERATŪRINĖS POLEMIKOS KLAUSIMU

Labai dažnai mūsų spaudoje linksniuojama vadinamoji "grafomanijos problema" ryškiau iškilo tik Vokietijoje, vadinasi, tremty. Normaliais laikais ši problema nebuvo tokia aktuali, nors grafomanų tikrai nebuvo mažiau. Tik emigracijoje, išnaudodami viešojo kultūrinio gyvenimo organizmo sutrikimą, grafomanai iškilo į paviršių, ypač periodinėje spaudoje. Rašytojų Draugijos visuotinio suvažiavimo metu Augsburge nemažas šio rango "rašytojų" skaičius mėgino savo padėtį legalizuoti, įstodami į minėtą Draugiją. Deja, jiems ten nevisai pavyko. Padavusiems prašymus kandidatams, balsavimo procedūros metu išėjus iš salės, vienas žinomas mūsų humoristas su šypsena siūlė balsuoti "už", nes priešingu atveju pakilsiančios visuotinio vartojimo reikmenų (spekuliacijos objektų) kainos, tuo netiesiogine forma raginadamas neįsileisti šios rūšies "kūrėjų" savo tarpan. Tačiau buvo ir kitokių nuomonių.

Amerikoje ši problema iškilo dar ryškiau. Spauda dar labiau negu Vokietijoje užversta grafomanų gaminiais. Keletas blaivesnių pasisakymų prieš buvo nustelbti ištiso orkestro grasinimų ir plūdimosi. Reikia pabrėžti liūdną tiesą, kad bent spaudoje pirmu smuiku groja jų šalininkai. Todėl nenuostabu, kad vienas iš jų kanadiškėje "Nepriklausomoje Lietuvoje" drįso išdidžiai sušukti, kad, esą, per vėlu ką nors kalbėti, nes visos vietos esančios grafomanų jau užimtos.

Profesinis šarlatanizmas visose srityse ir visomis priemonėmis naikinamas. Tik mūsų literatūroje gyvuoja nepajudinama išimtis. Tik mūsų spauda ir literatūra pakenčia profesinį šarlatanizmą ir yra tikras nepavykėlių pays de Cocage. Nesugebėjęs atlaikyti griežtų kurios nors profesijos reikalavimų, tūlas x ar y ramiausiai pasidaro rašytoju, nes čia jis tikrai nebus iššifruotas. Legenda, kad rašyti gali kiekvienas, jam leidžia "sėkmingai turtinti mūsų tremties literatūrą".

Kodėl taip yra? Pirmiausia todėl, kad mūsų plačioje visuomenėje ir rašytojų sluogsniuose yra stipriai įsigalėjusi oficialiai nepasirašyta **tylos konvencija**, savo autoritetu draudžianti viešą ir atvirą pasisakymą tokiu atveju, jeigu jis būtų griežtai neigiamas. Šios konvencijos nesilaikantis "revoliucijonierius", kaip nusižengęs žaidimo taisyklėms, turi laukti sankcijų. Egzistuojant šiai neoficialiai institucijai, visi ginčijami klausimai perkeliami į užkulisį, kojos mindomos tik po stalu, o šiaip matai išieškotai maloniomis šypsenomis spindinčius veidus ir spaudoje skaitai tik malonybinius straipsnius.

Sankcijų taikymo procedūra būna sekanti: kritikos paliestas autorius rašo valdžios atstovams ir šiaip įtakingesniems asmenims laiškus, suminėdamas savo nuopelnus krašto gerovei kelti, suregistruoja žaizdas, gautas kovose, ir atsargiai insinuoja, ar tik jo veikalo kritika nebūsianti už svetimus pinigus parašyta, ir ar ji kartais neturinti tikslo šviesių asmenybių juodinimu, t. y. objektyvia kritika, mažinti moralinį tautos atsparumą. (Ir jam beveik visuomet pavyksta sugraudinti oficialias širdis.) Šalia to, autorius organizuoja spaudoje kritiko likvidavimą, kuriame šis puolamas pačiomis tamsiausiomis priemonėmis.

Taigi, tylos konvencijos šalininkai norėtų iš kritiko padaryti tik klusnią, už siūlų tampomą iškamšą, dostojevskinio Lebedevo tipo garbintoją ir autorių nuopelnų, amžiaus bei šeimos padėties žinovą. (Vienas "garsios" knygos autorius skundėsi aukštiems autoritetams, kad recenzijos sukompromitavusios jo šeimos laimę ir pasidarę nebeaišku, ar žmona ir toliau jį pakęsianti). Vadinasi, kritikui siūloma ir moralisto kėdė. Jų manymu, išėjus naujai knygai, recenzentas turėtų ne tik nuodugniai išstudijuoti autoriaus žygius, amžių, fizinį stovį, bet, priedo, samdytis ir privatų detektyvą jo **šeimos tvirtumo laipsniui nustatyti.** Komiškai skamba, bet taip yra. Tik kas gi ims visas tas šalutines pareigas?

Galima, aišku, sutikti, kad nepalanki kritika gali turėti nemalonių, o kartais ir tragiškų pasekmių autoriaus asmeniniame gyvenime. Vadinasi, tam tikra moralinė problema čia egzistuoja. Ir pastebėtina, kad šią problemą ypač paaštrina vadinamoji atlaidi kritika, nemėgstanti sakyti tiesos į akis, nes be reikalo palieka iliuzijų, kurios vieną dieną, atsitrenkusios į objektyvią kritiką, vistiek sudūžta.

Grafomanų įsigalėjimo problemos rimtumą paremia ir tas faktas, kad kiekvienas normalios kritikos mato taikymo bandymas, jų kūrybą vertinant, susilaukia "keršto" įvairaus plūdimo forma!

Štai neseniai Henrikas Nagys Kanados savaitraštyje "Nepriklausomoj Lietuvoj" paskelbė "1950 metų lietuvių grožinės literatūros knygų apžvalgą", kurioje viena kita knyga buvo silpnai įvertinta. Ką gi geresnio Nagys galėjo pasakyti, pavyzdžiui, apie Gliaudos "Ave America!"? Kuo gi jis kaltas, jei iš debiutavusių 1950 metais poetų tik **Balys Rukša** ir **Pranas Kozulis** verti rimtesnio dėmesio? Apžvalgos pradžioje Henrikas Nagys išdėsto savo pažiūras, kurios, be abejo, savo pagrinde yra teisingos, nes remiasi pagrindiniais literatūros kritikos dėsniais, ir tik smulkmenose galėtų būti ginčijamos. Ten Nagys pabrėžia, kad literatūros kritikai neįdomu, "nei kiek nemigo naktų, nei kiek sveikatos, nei kiek pinigo ar popieriaus sunaudota rašant šį ar aną kūrinį. Ji klausia tiktai ir **tiktai** vieno: **kokia yra atspausdintojo kūrinio meninė vertė?"** ("Nepriklausoma Lietuva" 1951 m. 1 (195) nr.). Šio principo jis ir laikosi savo apžvalgoje. Savaime suprantama, kad meninės vertės ieškojimas silpnų kūrinių autoriams yra nepriimtinas. Dėl to, neilgai trukus, buvo paskelbta visuotinė mobilizacija, ir "Naujienų" skiltyse pradėta generalinė ofensyva prieš Nagį. Šitos ofensyvos plūdimosi formų detalus pavaizdavimas, manau, čia nereikalingas, nes kiekvienas gali susipažinti tiesiog pačiose "Naujienose". Tik norisi pastebėti, kad "Naujienų" polemistai visiškai iškrypo iš vėžių ir savo replikas pavertė asmens plūdimu, ir dėl to jų skelbiamos "mintys" negali būti rimtų diskusijų objektu. Tam tikra dalis kaltės tenka ir pačioms "Naujienoms", kurios, **gerbdamos laisvo žodžio principą** ir duodamos išsitarti **visiems,** leido nukrypti nuo pagrindinės temos (literatūrinės kritikos klausimo) į asmeniškumus. Nė viename iš "Naujienose" paskelbtų ir prieš H. Nagį nukreiptų straipsnių nebuvo iš esmės ir rimtai nagrinėjami Henriko Nagio "1950 metų lietuvių grožinės literatūros knygų apžvalgos" **teigimai, nekalbant apie motyvuotą jų sugriovimą.** Visi naiviai kabinasi prie asmeninio įvardžio "mes", vartojamo vietoje "aš", argumentuodami nuvalkiotais anekdotais; vadina Nagį vieninteliu išminčiumi ir t. t., žodžiu, naudojasi visa primityviausia argumentacija, vengdami rimto, dalykiško tono ir dėmesio centrą į techniškas klaidas sukoncentruodami. Kokia iš to nauda? Jokios. Tik perskaičius jų straipsnius aiškiai matosi, kad visas šitas plūdimasis yra ne kas kita, kaip tik slapyvardėmis prisidengusių, Nagio apžvalgoje nepalankiai įvertintų, autorių kerštas.

Francois de la Rochefoucauld, kalbėdamas apie polemikas, teigia, kad visuomet abi pusės turinčios tiesos. Aiškus dalykas, kad nepalankiai vertinami autoriai turi tam tikros teisės įsižeisti asmeniškai, nes šį reikalą taip arba kitaip nusprendžia kiekvienas individas pats, tačiau viešas nepasitenkinimo reiškimas dėl

KNYGOS ir ŽURNALAI

METRAŠTIS "LITERATŪRA"

"Literatūros" metraštis, paruoštas ir išleistas **Chicagos Lietuvių Literatūros Draugijos,** iš kitų šios rūšies leidinių išsiskiria pirmiausia tuo, kad jis neturi specialios paskirties, ryškiai neatstovauja jokios pasaulėžiūros ir neskelbia kokių nors aiškiai apibrėžtų literatūrinių ar socialinių idėjų. Tatai geriausiai patvirtina ir autorių sąrašas, kuriame matome įvairių pasaulėžiūrų atstovus. Nuo to, žinoma, savotiškai nukenčia leidinio vieningumas, ir atrodo, lyg tai būtų visiškai atsitiktinai sujungtų vienon knygon straipsnių rinkinys. Tačiau, antra vertus, iš to metraštis nemaža ir laimi, nes uniformizmas spėjo visiems įgristi.

Metraštis skirstytinas į dvi dalis: literatūrinę ir mokslinę. Literatūrinėje dalyje poezijos duoda S. Pipiraitė, Kastytis Gliauda, Vytautas Mačernis ir K. Jakūbėnas. Prozininkus čia atstovauja: Mikas Šileikis, J. Jazminas ir Aloyzas Baronas. Poezija, išskyrus **Vytautą Mačernį,** kurio čia dedami dalykai irgi nestiprūs, yra laikraštinio lygio. Trumpai tariant, visa "Literatūros" poezija silpnoka. Pro tradicines banalybes labai retai kur prasimuša autentiškos poezijos kibirkštis.

Stambiausias beletristikos dalykas metraštyje yra konkursą laimėjusioji Aloyzo Barono **"Srovė".** Tiesiog sunku baime ilni skaityti šio paskutiniu metu spaudoje smarkiai pagarsėjusio autoriaus dalyką, tikėdamas rasti ką nors pritrenkiančiai naujo ir originalaus. Bet čia tenka mums nusivilti. Viltys buvo perdėtos — Baronas nesurado **savo** kelio ir jisai tebesiblaško kitų sudilintos problematikos, temų ir lyrinių sentimentų rate. Nors Aloyzas Baronas ir turi lyriško pasakotojo talentą, daug šilumos ir širdies, tačiau iš šios novelės atlikimo matosi, kad jis savo įgimtus gabumus gerokai piktnaudoja. Šalia gražių buities vaizdavimo gabalų, melancholiškų atsiminimų, jis staiga persimeta į melodraminę deklamaciją, kaip, pvz., "Srovės" pabaigoje, kur tėvas, matydamas nušautos mergaitės smilkiniu tekančią kraujo srovę, deklamuoja: "— Srovė, srovė, vaikine. Tėvynės meilės srovė". Nors gyvenimiška tikrovė nėra joks matas menineje kūryboje, tačiau šį kartą ir ji galėtų paliudyti šios scenos melodraminį falšyvumą. Nepakankamas medžiagos pervirškinimas, stiliaus ir atskirai formos originalumo stoka, nesusivaldymas žodžiuose ir gailėjimasis parašytą sakinį išbraukti gali pražudyti ir didelį talentą. Ir atvirkščiai, teoretinių galimybių išnaudojimas ir vidutinį talentą gali aukštai iškelti. Mūsų literatūros trumpoje istorijoje yra nemaža pavyzdžių, rodančių pasitikėjimo talentu ir įkvėpimu pavojingumą beletristui. Dėl to ir Baronui primintina, kad originalus stilius, originalus tematinių modelių matymo kampas ir sugebėjimas atsisakyti veikalo konstrukcijai nereikalingų lyrinių digresijų yra dalykai, be kurių beletristas negali žengti nė iš vietos. Turint pakankamai talento ir kūriniui pribrendusios medžiagos, neišvengiamai tenka viską tiesiog su matematine precizija apskaičiuoti ir pasverti. Tiesa, šitas skaičiavimas gerokai apgriauna įkvėpimo ekstazėje beveik automatiškai rašančio genijaus mitą, bet taip pat garantuoja ir ilgesnį kūrinio išsilaikymą. J. Jazmino "Rožės" gerokai banalios, sentimentalios, tačiau pats autorius turi kai kurių novelisto savybių: taupo žodžius ir pasakoja kondensuotai. Apie M. Šileikio "Svajonę" neįmanoma kalbėti, kaip apie literatūros kūrinį.

Didesnę metraščio dalį užima straipsniai, kuriuos čia trumpai iš eilės aptarsime.

Pirmasis straipsnis — Igno Šlapelio **"Estetinis jausmas ir jo reikšmė žmogaus gyvenime"** — vertintinas kaip gryna populiarizacija, taikyta pačio menkiausio išsilavinimo skaitytojui. Tuo pateisintini ir perdaug jau populiarūs teigimai apie gamtos grožį ir t. t. Vaclovo Biržiškos **"Tariamasis lietuvių senovės raštas ir jo ieškojimas"** gali būti įdomus ir specialistui, nes straipsnyje nurodomi ir svarbiausi šaltiniai šiai problemai nušviesti. Vlado Stankos **"Pikto šaltinis"** įdomiai parašytas ir aktualus, bet jo pagrindinės tezės ne visur pakankamai stipriai pagrįstos. Petras Jonikas savo str. **"Nuo Mažvydo iki Jablonskio"** supažindina su lietuvių kalbos raida, tuo tarpu Jonas Puzinas, Vilniaus Universiteto archeologijos katedros profesorius, supažindina su **"Lietuvių kilmės teorijomis amžių bėgyje".** Domo Veličkos straipsnis **"Pagrindiniai žmogaus kūrybos charakterio bruožai"** įdomus savo tematika, bet silpnai parašytas. Autorius niekur nepakyla iki savarankiško sprendimo, bet operuoja vadovėlinėmis tiesomis ir klasifikacijomis, kurias vokiečiai vadina Binsenwahrheiten. Neturime pakankamai vietos papunkčiui įvertinti visų autoriaus svarstymų, ir nebūtų prasmės, nes tai yra, kaip sakėme, visiems žinomos tiesos, tačiau negalime nenurodyti aiškių klaidų. Pvz., Putino **Liudą Vasarį** laikyti Miltono

---

nepalankios kritikos yra daugiau negu brutalus nusikaltimas viešojo gyvenimo dėsniams. Henrikas Nagys jų darbus vertino ne iš privataus stalčiaus paėmęs, bet paskaitęs juos **viešai paskelbtose** ir už pinigus pardavinėjamose knygose. Viešas paskelbimas gi reiškia autoriaus sutikimą, kad jo kūriniai gali būti kiekvieno viešai vertinami. Ir savaime aišku, kad autoriai neturi teisės nurodyti, **kaip** jų kūryba turėtų būti vertinama.

Daugumas skaitytojų, matydami aukščiau apibūdintą polemikos išsigimimą, kategoriškai pasisako prieš polemiką apskritai. Nepriimtinas tik plūdimasis, bet ne polemika. Priešingai, literatūrinė polemika yra viena iš pačių normaliausių literatūrinės kasdienybės formų. Literatūrinis gyvenimas yra viešas dalykas, todėl ir visos bendresnio pobūdžio problemos, nebetelpančios kiekvieno šios srities darbuotojo asmeninės kompetencijos ribose, ne tik **gali,** bet ir **turi būti** diskutuojamos viešai. Teigimas, kad ginčais literatūros nesukursi, laikytinas viešojo literatūrinio gyvenimo paneigimu apskritai. Tyla šiuo atveju yra savotiškas sąmokslas ir netiesioginis grafomanijos aprobavimas. Palaimintos izoliacijos politika yra naudingesnė. Tai kiekvienam aišku. Bet turi gi kas nors kovoti su dulkėmis. Ir Nagiui jį puolėsiųjų autorių kūrinių pastatymas viename lygyje, pav., su Vincu Krėve būtų buvęs naudingesnis, ir, vietoje nuolatinio plūdimo, jis būtų sulaukęs tiek pat pagyrimų. Tačiau jis pasisakė už atvirumą ir objektyvumą, ir čia yra didžiausias jo polemikos nuopelnas.

Daug kas mano, kad grafomanai "literatūros nesugriaus" ir "išnyks savaime". Tai yra tiesa "sub specie aeternitatis". Bet negalime pamiršti šios dienos. Negalime tingiai laukti istorijos patarnavimo, nes šitokis inertiškumas taip pat **savaime** bus tos pačios istorijos nubaustas.

Julius Banaitis

šėtono ar Byrono Kaino tipo maištininku prieš Dievą yra gryna nesąmonė. Vasario nukunigėjimo ir pasitraukimo iš kunigystės motyvai yra visai kiti. Ne Vasaris maištauja prieš Dievą, bet poetas kovoja su disciplinos varžtais ir, neturėdamas pašaukimo būti kunigu, o tai yra du visiškai skirtingi dalykai, siekią išsivadavimo. Jis atsižada ne Dievo, bet kunigystės. Jeigu autorius būtų perskaitęs tik "Altorių Šešėly" įžangą, šios klaidos būtų išvengęs, nes ten yra suformuluotos pagrindinės romano problemos, kurias Putinas sprendžia Liudo Vasario vidinės evoliucijos bei psichologinių konfliktų sferoje.

Be aukščiau apibūdintų straipsnių, metraštyje randame Kazio Griniaus **"Apie gyvačių deivaitį Atžingį"** ir Pio Baroja **"Marichu"** (tekste "Mariču").

Knyga išleista neblogai, o lyginant su daugeliu vietos leidinių, net labai gerai. Tekste yra iliustracijų, tačiau ne visos jų pateisina savo atsiradimą šioje knygoje. **Alg. M.**

M. Gudelis, LIETUVIAI GYNĖ SAVO MIŠKUS. 1905-6 m. kovų vaizdai. 302 pusl. Lithuanian Books, Chicago, Ill. 1950 m. leidinys, spausdintas Meksikos Mieste.

Šioj knygoje autorius pasakoja ūkininko senio Gegužio atsiminimus apie Marijampolės girias. Pradžioje randame, kaip autorius Gegužio pasakojimus 1923 m. užrašė ir kaip šie atsiminimai dabar spausdinami. Stilių ir kalbos dalykus autorius palikęs kaip jam buvo papasakota ir jo užrašyta, — vadinasi, prisilaikyta originalios kaimiečio kalbos bei jo vaizdavimo būdo. Toliau eina pats pasakojimas, apimąs gana trumpą laikotarpį 1905 metų įvykių šviesoje. Čia susipažįstam su girių grožiu, jų gyvenimu ir balsais, kurie nesiliauja net tyliausią dieną. Miškas yra tapęs pagiriuose gyvenantiems ūkininkams kasdienine būtinybe. Dėl to, kai rusų administracija skyrė daugiausia rusus eigulius ir aukštesniuosius girių tarnautojus ir kai šie pradėjo ūkininkus persekioti už norą pasimalkauti, prasidėjo ūkininko kova su miškų sargais. Stengdamiesi palaikyti gerus santykius su eiguliais, ūkininkai keršijo piktesniems, o ypač jų vyresniesiems (obješčikams). Užgauta Suvalkijos ūkininko ambicija, priešinimasis rusų administracijai ir noras turėti lietuvius administratorius žmones paskatino griebtis ginklo. To pasėkoje pašautas obješčikas Biegliukas, nužudytas jo įpėdinis išgama Šiugžda ir sunkiai sužeistas piktas revizorius Andrejevas. Visa tai suorganizuota labai sumaniai, o kaltė suversta revoliucionieriams.

Kas nori kiek apsipažinti su anų metų laikotarpiu ir Suvalkijos ūkininku, kas turėtų noro pajusti lietuvio prisirišimą prie miško, tas tikrai galės daug šių dalykų rasti M. Gudelio knygoje. Graži ir vaizdinga, gausiais palyginimais ir sąmojum išdabinta kalba skaitymą daro malonų ir patrauklų. Mes su autorium tarsi drauge stebim tuos miškus:

"Kartas nuo karto sustodavom ir paspoksodavom į gražesnius miško medžius. O pasigėrėti buvo kuo! Eglės buvo tiesios kaip stygos, ilgos kaip dzūko užuoganos. Prie kamieno atsistojęs, viršūnės beveik negali įžiūrėti. Keturių ar penkių sieksnių kamienas atrodydavo lyg nutašytas, jokios šakutės nesimatė. Aukščiau styrojo kelios sausos šakelės, kurias pati eglė kasmet laužė ir metė žemėn. Žalios šakos būdavo tiktai pačioje viršūnėje. Prie tokios eglės atsistojęs žmogus jausdavaisi kaip nykštukas." (24 p.).

"Jūs manėte, kad girioje visą laiką viešpatauja beveik mirtina tyla, o šiandien įsitikinote, kad giria visą laiką kalba. Ji kalba net ir tuo atveju, kai vėjas viršūnių nejudina. Vasarą upeliai ir paukščiai joje šneka, žiemą sproginėjąs ledas ir krintančios šakos tylą ardo, o aidas visą laiką, jei ne kranklio, tai būgo balsą nešioja..." (35 p.).

A. K.

S. Sužiedėlis: JĖZAUS NUKRYŽIUOTOJO SESERŲ KONGREGACIJA, So. Boston 1950, psl. 303.

Praeitų metų gale negausių lietuviškų leidinių vitrinoje pasirodė Simo Sužiedėlio parašyta Nukryžiuototojo Jėzaus Seserų Kongregacijos istorija. Išleista ji dvidešimt penkerių metų vienuolijos sukakčiai paminėti. Joje gausu iliustracijų. Viršelis piešta dailininko Jono Steponavičiaus, o tekstas papuoštas vienuolijos geradarių ir seselių veiklos paveikslais. **Be pačios istorijos, rimtai su šilta** meile vienuolijai parašytos, gausu, kaip paprastai populiariniuose jubiliejiniuose leidiniuose, sveikinimų ir linkėjimų. Mums, lietuviams, ypatingai į akis krenta prelato M. Krupavičiaus laiškas, kuriame jis išdėsto svetur gimusiems tėvynės meilės sampratą ir iškelia seselių lietuviškumą.

Šią knygą paskaičius, darosi džiugu, kad mūsų lietuviškos vienuolijos Amerikoje daugiau supranta savo istorijos reikšmę, negu jos ją suprato Lietuvoje. Juk Lietuvoje per , kelis šimtmečius veikė daugybė įvairių vyrų ir moterų vienuolijų, kurios išvarė didelius darbo barus kultūros ir religijos srityje, bet rašytos istorijos nė viena nepaliko. Priešams sunaikinus jų vienuolynus, archyvus ir bibliotekas, maža težinome apie jų darbus. Dėl to rašančiam Lietuvos Bažnyčios ar kurios nors vienuolijos istoriją reikia tenkintis vien trupiniais, iš kurių neįmanoma atkurti pilno vienuolių gyvenimo ir veikimo. Taip neatsitiks su Amerikoje veikiančiomis mūsų vienuolijomis, kurios nepraleidžia nė vieno jubiliejaus, neatžymėjusios istoriniais leidiniais. Ši gi "Jėzaus Nukryžiuotojo Seserų Kongregacijos" istorija yra dar ir tuo vertingesnė, kad ją parašė žymus Lietuvos istorikas Simas Sužiedėlis, naudodamasis pirmaeiliais vienuolijos šaltiniais. Kitas geras šios knygos požymis, tai tas, kad ji parašyta lietuviškai, o angliškai teduota tik trumpa istorijos santrauka, kai tuo tarpu kitos vienuolijos dažniausiai savo jubiliejines brošiūras teleidžia tik angliškai.

Kiekvienas žmogaus darbas turi ir netikslumų. Jų yra ir šiame leidinyje. Aišku, ne dėl autoriaus kaltės pats knygos pavadinimas mums neįprastai skamba: "Jėzaus Nukryžiuotojo Seserų Kongregacija". Niekam Kongregacijos vadovybė nebūtų nusidėjusi, jei, autoriaus patarta, pirmuosius savo pavadinimo žodžius būtų sukeitusi ir šitaip pasivadinusi: "Nukryžiuotojo Jėzaus Seserų Kongregacija".

Šiaip ši knyga daro gerą įspūdį. Ir labai patartina, kad ir kitos vienuolijos savo jubiliejų progomis išleistų panašias istorijas, kur būtų iškelti vienuolių darbai Dievo ir tėvynės meilės srityje.

Viktoras Gidžiūnas, O.F.M.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Petronėlė Orintaitė: ŠULINYS SODYBOJ. Lyrika, Chicago 1950. 96 p.

Genevieve-Irene Židonis: O. V. DE L. MILOSZ. Olivier Perrin Editeur. Paris. 293 p.

J. Daumantas: PARTIZANAI UŽ GELEŽINĖS UŽDANGOS. Išleido Lietuvių Katalikų Spaudos Draugija Nr. 5. Chicago, 1950. 398 p.

Adam Mickiewicz: THE BOOKS OF OUR PILGRIMAGE. Translation by J. K. Tautmyla. Chicago, 1950. 63 p.

ATEITIS Nr. 2. 1911—1951, 40 metų sukaktuvinis leidinys. 25—96 p. Redaguoja: **Kazys Ambrozaitis, Antanas Pocius.**

Petras Babickas: BRAZILIJA (Vaizdai, žmonės, nuotykiai). Rio de Janeiro—Sao Paulo, 1951. 140 p.

Juozas Kruminas: NAKTITS VIRŠUM ŠIRDIES. Vieno susitikimo istorija. Gabija, 1950, 141 p. Kaina $1.50.

KIŠENINIS KALENDORIUS 1951 METAMS. Redagavo **Dr. A. Šešplaukis.** Išleido "Sūduva", Chicago.

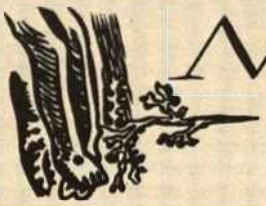

MENAS

MUZIKINIO AUKLĖJIMO REIKŠMĖ

Ne visi vienodai domisi muzikos menu plačia to žodžio prasme: daina, opera, simfonija, instrumentalinė muzika. Tik nedidelis žmonių skaičius lanko rimtus koncertus ir mielai klausosi rimtos muzikos. Muzika nėra vienodai suprantama: jei paprasta ir nesudėtinga dainos forma daugumo yra mielai išgyvenama, tai sudėtingesnės muzikinės formos ne visiems yra aiškios ir malonios ausiai. Daugumas mūsų inteligentų, kuriems prieinama rimta knyga, rodo lyg savotišką atrofiją muzikinės kultūros atžvilgiu. Dažnai į muziką žiūrima, kaip į pramogą. Tik vadinamoji lengvoji muzika toleruojama. Bacho, Haendelio, Beethoveno, Musorgskio ir kitų genialių kompozitorių vardai sukelia nuobodulį. Atrodo, kad tam tikra kultūrinio gyvenimo sritis yra išbraukiama iš dvasinio horizonto.

Ši problema yra gilesnė ir nėra lengvai sprendžiama. Atbukimas muzikos atžvilgiu, savotiška atrofija turi gilias šaknis, remiasi muzikiniu auklėjimu, o tiksliau — to auklėjimo netikslumu. Vaikystės periode, kai vystosi vaiko fizinės ypatybės ir psichinės galios, auga ir klausa, muzikos supratimas ir skonis.

Muzikinis ugdymas prasideda ankstyvoje vaikystėje. Mažas kūdikis suvokia ir reaguoja į linksmą ar liūdną motyvą, taip kaip jis reaguoja į šypsnį ar rūstų veidą. Staigūs trenksmai, bildesys pravirkdo net visai mažus kūdikius. Tyli, švelni melodija veikia juos raminamai. Iki pirmųjų metų pabaigos, tame intensyviausiame žmogaus brendimo laikotarpyje, beveik visi kūdikiai gauna "muzikinį auklėjimą". Beveik visos motinos, gal su labai maža išimtimi, dainuoja arba niūniuoja, kūdikiui užmiegant, linksmina jį daina, sujungta su ritmu ar judesiu. Pirmieji gyvenimo metai — tai kiekvieno žmogaus "muzikos mokykla", kuri praktiškai yra motinai reikalinga. Vaikų psichologijos tyrinėtojai (Buhler, Stern, Preyer) tvirtina, kad pirmame vaikystės periode, iki 7 metų amžiaus, žmogaus psichikoj yra sudaromi pagrindai tolimesniam dvasiniam gyvenimui. Pirmoje vaikystėje patirti įspūdžiai nepraeina be žymės, bet lieka giliai psichikoje. Žymi italų pedagogė Montessori kreipia didelį dėmesį į pirmosios vaikystės periodą, kaip į labai svarbų tarpą žmogaus gyvenime, kada išsivysto pojūčiai, susidaro pirmieji vaidiniai ir bręsta protinės žmogaus funkcijos. Montessori skirsto vaiko brendimą į tam tikrus jautrinius laikotarpius, kada susidomėjimas vaike padidėja tam tikrai sričiai. Atsiranda savotiškas didesnis vienos kurios funkcijos paimlumas, kada ši funkcija ypatingu spartumu bręsta ir vystosi. Kūdikio girdėtos melodijos, kurių jis niekad neprisimins, sudaro muzikinių įspūdžių klodą, kuris, tūnodamas pasąmonyje, vėliau darys įtakos muzikiniam brendimui.

Kūdikio "muzikinis auklėjimas" nesibaigia vien pirmais jo gyvenimo metais. Jis spontaniškai eina toliau, kada kūdikis pradeda vaikščioti. Dabar svarbų vaidmenį turi ritmas, kaip natūralus judesių pakartojimas tam tikrame aprėžtame laiko tarpe. Nuo pirmųjų iki trečiųjų amžiaus metų natūralus muzikinis auklėjimas vis tęsiamas, nors jau silpnėjančiu tempu. Praktiškai daina nustoja savo reikšmės, kaip migdymo priemonė, ir vaikas užmiega pats be dainos. Bet šio laikotarpio vaikas, mėgsta ritmą ir melodiją, surištą su judesiu, kaip tam tikrų pojūčių ir funkcijų lavinimą. Vaikas sugeba pakartoti paprastus surištus tonus, ypač jei juos lydi judesys. Ritmas ir melodija dar vis tebeteikia vaikui nusiraminimo ir džiaugsmo.

Tarp 3 ir 7 metų vaiko interesų pasaulis komplikuojasi, atsiranda užsispyrimo laikotarpis, valios daigų pabudimas ir išorinių pasaulio įvykių bei veikimo susidomėjimas. Tuo laikotarpiu vaikai yra užsispyrę, viską gadina ir laužo, suaugusiojo mąstymo kategorijomis sprendžiant. Vaikas tampa judrus ir nebelaukia, kada jam bus dainuojama, jis pats mėgsta dainuoti, dainuojant kitiems, į taktą vaikščioti arba žaisti. Susidomėjimas garsu didėja, kaip ir susidomėjimas visu tuo, kas prieinama vaidybai. Gal nė vienam savo gyvenimo laikotarpyje žmogus nėra taip palinkęs vispusiškai į meną, kaip pirmosios vaikystės metais. Tas palinkimas reiškiasi aktyviąja forma: vaikas pats mėgsta šokti, dainuoti, piešti, vaidinti, bet ne tiek klausytis ar žiūrėti. 3-7 metai, tai aktyvumo laikotarpis, pagrįstas noru pamėgdžioti kitą. Šio laikotarpio vaikai noriai ir daug dainuoja, jei kur dainą girdi. Darželiai savo programose turi įvairių ir gražių, vaikams pritaikytų dainų. Nežiūrint sistemų skirtumo, tiek Froebelio, tiek Montessori, tiek eklektinės sistemos šalininkai pripažįsta, kad muzikinis auklėjimas priešmokyklinio amžiaus vaikams yra būtinas. Montessori vartoja specialius skambučius, atskirus gamos tonus, kuriais vaikas tam tikru metodu lavina savo klausą. Bet nė vienos sistemos šalininkai neišbraukia muzikos iš savo programų, kaip būtinos lavinimosi priemonės.

7—12, 13, 14 gyvenimo metai — tai susidomėjimas išoriniu pasauliu, palinkimas sportuoti, atsidavimas išorei, veržimasis kažkur už namų, nuotykių ieškojimas. Muzika, kuri reikalauja susikaupimo ir rimties, nebevilioja vaiko savaime. Jis pakartos girdėtą motyvą, dainuos per muzikos pamokas, bet vaiko interesai bus kitur nukreipę jo sąmonę. Lauke, sporto aikštėje, kelionių aprašymuose, kino salėje, kur kaujasi indėnai, bus vaiko mintys ir susidomėjimas. Pirmykštis susidomėjimas garsu, ritmu, melodija užleidžia vietą kitos rūšies pomėgiams. Dažnai to amžiaus vaikai, jei jie nėra prižiūrimi tėvų ir auklėtojų, užmiršta net anksčiau išmoktas dainas. Taigi muzikinis auklėjimas šiame laikotarpyje turi užimti labai svarbią vietą, kaip kalbų ar matematikos mokymas. 7—12, 13 metų vaikai nėra linkę į mokslą, nes jis reikalauja ramybės ir susikaupimo. Neprižiūrimi vaikai tikriausiai patys nesimokytų, jei tėvai ir mokykla stropiai jų nesektų ir nesistengtų sudaryti palankių sąlygų mokslui. Jei palyginsime muzikos mokslo reikalavimus mūsų mokyklose su kitų dalykų, pav., kalbų ar matematikos reikalavimais, tai pamatysime, kad į muzikos ir paišybos pamokas buvo žiūrėta kaip į poilsio dalykus, neturinčius jokios svarbos. Ar intelektualinių funkcijų lavinimas yra svarbesnis už estetinių jausmų lavinimą? Ar visuotinės literatūros pažinimas turi didesnės reikšmės už vaizdinio meno veikalų ir muzikinių kūrinių pažinimą? Pradinė mokykla, vėliau gimnazija palikdavo muzikinį lavinimą, kaip ne taip svarbų, paskutinėje vietoje. Jei baigęs gimnaziją mokinys orientavosi Lietuvos ir visuotinosios literatūros srityje, jei tiek buvo paruoštas matematikoje, kad galėjo įstoti į matematikos

RELIGINIS GYVENIMAS

VATIKANO SANTARYBĄ PRISIMINUS

Vatikano Santarybos pagrindinis klausimas buvo šis: ar popiežius, be Bažnyčios pritarimo, t. y., be visuotinio susirinkimo, yra neklaidingas? Ši mintis jau buvo teigiamai besiplėtojanti 12-13 šimtmety, bet dėl iškilusių konciliarinių idėjų ir bažnytinio nacionalizmo, kurs ypatingai pasireiškė galikanizme, klausimas buvo atidėtas į šalį ir dėl panašių priežasčių jis nebuvo atnaujintas net Tridento Santaryboj. Bet teologijos mokslas jau seniai buvo palankus popiežiaus neklaidingumo idėjai; o bažnytinių teisių kodeksas irgi turėjo šią išraišką.

Vatikano Santaryba buvo pradėta 1869 m. gruodžio 8 d., bet popiežiaus neklaidingumo dogma buvo priimta tik 1870 m. liepos 18 d. iškilmingame posėdyje, dalyvaujant pačiam popiežiui. Iš 535 susirinkimo dalyvių, turinčių teisę balsuoti, visi pasisakė "taip", išskyrus 2, bet ir pastarieji po nutarimo priėmė šią tiesą.

Vatikano Santaryba suteikia popiežiui du dalyku: 1) jurisdikcijos pilnybę, t. y. popiežius turi visišką, aukščiausią, ordinarinę ir tiesioginę galią visai Bažnyčiai ir visoms bažnyčioms, visiems ganytojams, ir ne tik galią tikėjimo ir doros dalykuose, bet taip pat disciplinoje ir valdyme; 2) laiduoja neklaidingumą, kai popiežius kalba ex cathedra, t. y. kai popiežius, pasinaudodamas Bažnyčios tikėjimo šaltiniais ir turėdamas pilną aukščiausią valdžią

---

fakultetą, tai muzikoje, išskyrus elementarinės muzikos teoriją, vargu ką daugiau ir bežinojo. Šiandieną ne laikas ką nors kaltinti, bet pats faktas lieka geriausiu liudininku.

14—15—16 gyvenimo metai — persilaužimo amžius, kada jaunuolio sieloje bunda jo paties "aš", išsiskirdamas iš išorinio pasaulio, kada atsiranda griežta riba tarp "aš" ir aplinkos. Aplinka išgyvenama kaip kažkas svetima, niekad negalinti suprasti ir atjausti "aš". Persilaužimo amžius kiekvieno jaunuolio išgyvenamas kaip audringos, pilnos nusivylimo ir kančių epopėjos laikotarpis. Atsiranda vėl palinkimas į meną ir grožį, kuris dabar išgyvenamas kaip visatos ir viso kosmo grožis. Jaunuolis išsiilgsta viso to, kas yra nepaprasta, gražu, didinga. Laimingi tie jaunuoliai, kurie turėjo progos susipažinti su muzikos menu, kuriems prieinamos Beethoveno simfonijos, Wagnerio operos, Čaikovskio veikalai. Dabar muzikoje siela randa tokias aukštybes, kad vargu kuri kita mūsų gyvenimo apraiška (išskyrus religiją) gali suteikti tiek nusiraminimo. Daugumas jaunuolių, kurių muzikinis auklėjimas prasidėjo mamos lopšine ir pasibaigė nelemta 7 tonų gama, deja, nieko nesupranta nei simfonijose nei koncertuose. Jiems toji sritis yra "terra incognita" ir visą gyvenimą ja pasiliks. Siela reikalauja grožio, muzikos. Reikia patenkinti tą reikalavimą, ypač tame spontaniškame persilaužimo periode. Čia su

---

savo patarnavimais ateina vadinamoji lengvoji muzika, lengvai rašoma dažnai nepasiruošusių žmonių, lengvai atliekama. Ji lengva ne todėl, kad jos lengva klausytis, bet kad jos turinys toks lengvas. Kartais jo ten ir iš viso nėra. Jaunuolis, kuris savo vidiniu pasauliu norėtų pasiekti dausas, kuris norėtų išgyventi ką nors didinga, kas yra aukščiau šios žemės dulkių, gauna prastą didmiesčio programą. Priima jis tą "maistą" mielai, nes niekas jam nepadėjo susiorientuoti, laiku gauti tinkamą auklėjimą. Laimingi jaunuoliai, kurių ausyse yra įdainuotos liaudies dainos, o dar laimingesni kaimiečiai, kurie negavo menkos didmiesčio programos skonio.

Ateina 20—21 metai. Suaugęs žmogus, įgavęs ar susidaręs savo pasaulėžiūrą, žengia gyvenimo kovon. Gal pasikeis jo pasaulėžvalga, gyvenimo sąlygos, profesija. Muzikos supratimas ir pamėgimas vargu bepasikeis. Žmogus išeina į praktiško gyvenimo srovę, jos yra nešamas ir neturi laiko nė noro pakreipti savo gyvenimo vairo kitur. Ateina gyvenimo bėdos, vargai. Ieškoma pramogos ir išsiblaškymo kitur. Viena psichinio gyvenimo funkcija — garsinio grožio pamėgimas, muzikos meilė visai atrofuojasi. Net į galvą neateina, kad gyvenime yra vertybė, sudėtinė žmogaus sukurtų kultūrinių vertybių dalis, kur jo dieviškoji kilmė gal labiausiai spindi — muzika.

El. Vasyliūnienė

žemėje, kaip Bažnyčios galva ir šv. Petro įpėdinis, paskelbia visą Bažnyčią apimantį ir įpareigojantį sprendimą tikėjimo bei doros srityje.

To pasėka yra Bažnyčios valdžios centralizacija popiežiuje ir galutinis kelio užkirtimas įvairioms tendencijoms ir antipopiežiškiems judėjimams, kurie vis iškildavo per paskutiniuosius septynis šimtmečius.

Žinoma, čia, kaip ir kiekvieną objektyvią tiesą priėmus, gali kilti tam tikri pavojai, kurie gali nuvesti, sakysim, šiuo atsitikimu į per didelius griežtumus ir į vertingų individualinių jėgų bei pasireiškimų praradimą. Bet modernaus reliatyvizmo chaose dar reikalingesnė koordinacija ir saugumas amžinų tiesų atžvilgiu.

Baigiant tenka pabrėžti, kad per šiuos 80 metų nei vienas popiežius nėra ex cathedra paskelbęs jokios dogmos, o vien tik didele enciklikų ir popiežiškų pareiškimų srove išryškinę Bažnyčios mokslą, ir tai ne vien tik religinėje srityje, bet ir socialiniuose bei tarptautiniuose klausimuose. Dabar paskelbtoji dogma apie Švč. Panelės Dangun paėmimą yra pirmutinė per visą šį laikotarpį.

M. Matukas

Gilinamos šv. Rašto studijos. Šv. Sosto oficijozas "Acta Apostolicae Sedis" 42 (1950) paskelbė Popiežiškosios šv. Rašto Studijų Komisijos instrukciją apie gilesnį ir nuodugnesnį šv. Rašto dėstymą ir studijas teologijos mokslų įstaigose. Instrukcija, nurodžiusi įkvėptojo Dievo žodžio svarbą ir reikšmę tikinčiųjų gyvenime, nustato aiškias gaires šv. Rašto studijų plane, ypač iškelia reikalą kruopščiai paruošti specialistų įkvėptajam žodžiui išaiškinti, perteikti kitiems jo tikrąją prasmę, atskleidžiančią visiems jo gilią mintį, knygų autorių siekiamas idėjas.

Ši instrukcija, siekianti pagyvinti šv. Rašto studijas ir žadinti pagarbą ir meilę šventosioms knygoms, netiesiogiai primena J. E. Arkiv. Metropolito Juozapo Skviriecko, garbingojo šv. Rašto vertėjo į lietuvių kalbą, didį troškimą visiems pamilti ir skaityti Dievo m e i l ė s žodį: "Skaityti šiandien jis reikia gal labiau kaip kitados suvargusiems žemės vaikams, į kurių apkartusias širdis taip daug iš visur pilama neapykantos nuodų" (Naujasis Testamentas, IV laida, Stuttgart 1947, XXII).

* * *

Lietuvių Kat. Spaudos Draugija Chicagoje išleido kan. Dr. P. Aleksos knygą "Marijos Žodis Fatimoje", kurios kaina 1 dol.

VISUOMENINIS GYVENIMAS

PASKUTINIS AUŠRININKAS IR JO VAIDMUO MŪSŲ TAUTOJE

Kai giedame mūsų tautos himno žodžius "iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia", dažnai galvojame apie tą praeitį, kuri yra toli nuo mūsų šimtmečių glūdumoje likusi. Tuo atveju mokytis ir stiprybės sau semtis esame linkę iš laikų, kada turėjome galingą, valdovų-dinastų sukurtą valstybę ir buvome, Silvestro Valiūno žodžiais tariant, "ponais ir gudų ir prūsų". Vertinant iš esmės šitokį mūsų linkimą į tolimosios praeities garbinimą, tenka jį psichologiškai pateisinti, tačiau ir griežtai patiems sau apriekaištauti. Gėrėtis didžiųjų Lietuvos kunigaikščių kovų ir politikos vaisiumi — XIV—XV šimtmečių Lietuva ir jos praeities romantika — ir manyti, kad vėlesnioji Lietuva, palaipsniui neteksdama savarankiškumo, neteko ir istorinės reikšmės palikuonims, yra klaidinga ir netgi žalinga. Klaidinga yra dėl to, kad mūsų tautos istorija be jokio pagrindo trumpinama, nors ji niekuomet nebuvo nutrūkusi su bet kuria "juodąja" mūsų praeities data; žalinga yra dėl to, kad labiausiai pamokomi reiškiniai, vykę tamsiausiais ir sunkiausiais mūsų tautos gyvenimo laikotarpiais, lieka už mūsų dėmesio ribų, o anie testamentiniai Kudirkos žodžiai tautos himne lieka be praktiško pritaikymo.

Niekad neužmirština, kad naujausieji tautos istorijos puslapiai tiek pat turtingi pamokomais pavyzdžiais, kaip ir senieji. Skirtumas naujausios praeities naudai yra tas, kad iš jos mes turime žymiai ryškesnį kovų, vargų bei nesėkmės ir džiaugsmo bei garbės vaizdą, iš kurio jau beveik betarpiškai galime semtis sau stiprybės sunkiai dabarčiai ir gerokai tamsiai ateičiai. Šitoksai tvirtinimas pasirodo teisingas ypač tokiais momentais, kai, bekovodami su mūsų kasdieninės būties nepritekliais ir sekdami visais prieinamais būdais pasaulinių įvykių raidą, kad joje susivoktume ir susirastume sau paguodos, gauname patirti apie žymiųjų mūsų tautos asmenybių pasitraukimą iš mūsų tarpo anapus regimojo pasaulio. Tais atvejais mes gauname pajausti, kad iš mūsų eilių iškrenta nebe eiliniai tautos nariai, kurių mes galime ir turime ateičiai prisiauginti, bet tie, kurie savo asmens svoriu ir viso gyvenimo veikla praeityje yra lėmę vienokį ar kitokį garbingą mūsų tautos istorijos puslapį. Tokių asmenybių išauginti jokia tauta negali, nors ir planingiausiai veikdama. Ryškiosios asmenybės, teikiančios tautai savo moralinį antspaudą, išauga savaimingai, bet joms išaugti reikalinga sveika tautos fizinės substancijos dirva ir dvasinės kovos atmosfera.

Tokios mintys kyla apmąstant liūdną neišvengiamybę, išraunančią iš mūsų tarpo tuos žmones, kurių gyvenimo veikla vienu ar kitu būdu yra sukūrusi pagrindus, ant kurių stovėjo atgimusi mūsų tautos nepriklausomybė ir laikosi tas didelis kultūrinis kraitis, kuriuo savyje nešini pergyvename mūsų tautos tragediją ir einame mums likimo skirtuoju kryžiaus keliu.

Prieš penkerius metus, gegužės mėn. 23 d., Flensburge mirė paskutinis aušrininkas **Martynas Jankus.** Gyveno, paseno ir mirė, kaip visi kiti, kuriuos fizinė nebūtis jau skiria nuo mūsų. Tačiau jeigu mes šią žemiškąją būtį vertiname aukštesniais kriterijais, negu vien mūsų fizinės egzistencijos apimtis reikalauja, tai kiekvieną mirusįjį palydime į amžinybę su skausmo ar liūdesio jausmu širdyje ir beveik visuomet su klausimu patiems sau: ko, būtent, netekome mirusiojo asmenyje?

Šitoks, tik dar labiau mums visiems privalomas klausimas iškyla mūsų sąmonėje, pagerbiant ir paminint didįjį velionį, atblokštą tautos ištikusios nelaimės į šiaurės vakarų Vokietijos užkampį ir čia gyvenusį vargingą, gilioje ir liguistoje senatvėje dar vargingesnį, tremtinio gyvenimą.

Šios liūdnos sukakties proga pamėginsime duoti trumpai sutrauktą vaizdą tų laikų, kuriais velioniui Martynui Jankui teko būti stambia figūra tautiniame Mažosios Lietuvos atgimime, veikti jungiančiuoju asmeniu tarp didžiosios ir mažosios Lietuvos patriotų ir savo darbais pelnyti Mažosios Lietuvos patriarcho vardą. Nemažiau betgi mums rūpi ir labai sutrauktais bruožais nusakyti jo gyvenimo kelius ir drįsti vienakita mintimi įvertinti jo asmenį.

XIX šimtmetis lietuvių tautai buvo toks pat reikšmingas, kaip ir visoms kitoms, anksčiau suverenumą ir laisvę praradusioms, Europos tautoms. Prancūzų revoliucijos ir Napoleono karų poveikyje daugelis šitų tautų (flamandai ir valonai Belgijoje, italai, graikai, Balkanų slavai) suskato kovoti dėl savo tautinių teisių ne tik visomis kultūrinėmis ir politinėmis priemonėmis, bet ir ginklu. Ta kova ne visoms tautos buvo vienodai sėkminga, tačiau ji pamažu judino Vienos kongreso uždėtus Europai varžtus ir davė jau pirmoje XIX šimtmečio pusėje kai kurioms mažoms tautoms laisvę (Belgijos ir Graikijos nepriklausomybės atgavimo pavyzdys.) Atgautoji vienų tautų laisvė buvo kovos akstinu kitoms to paties likimo ištiktoms tautoms.

Lietuvių tauta, praradusi XVIII šimtmečio pabaigoje politinę nepriklausomybę, išlaikė savyje visas potencines kultūrą kuriamąsias galias net ir pačiu tamsiausiu ir liūdniausiu svetimos priespaudos laikotarpiu, būtent antroje XIX šimtmečio pusėje. Netekusi beveik ištisai nutautusio bajorų luomo, tauta buvo atstovaujama vienos pačios liaudies, išlaikiusios savyje ir visą tūkstantmetinį savitos kultūros lobį. Likusi be vadų, tauta svetimųjų buvo laikoma mirštančia tauta, nes, iš tikrųjų, milžiniškas slavų ir vokiečių spaudimas tirpdyte tirpdė tautos kūną ir sparčiai siaurino jos etnografines rytų ir vakarų sienas. Vakarų etnografiniame pasienyje vyko mirštančiosios tautos kultūrinių palaikų garbstymas, kartais pietistinis jų rankiojimas ir skelbimas (Litauische Literarische Gesellschaft Tilžėje) ir kartu beatodairinis tautos gyvybės marinimas. Vis dėlto XIX šimtmečio tautinio atgimimo idėjos ir šūkiai pamažu įsižiebė ir lietuvių tautoje. Tautų atgimimas, ėjęs, Maironio žodžiais tariant, kaip pavasaris Karpatų kalnais, nesustojo ties Vltava ar Vysla, bet pasiekė ir Nemuną. Tik tos idėjos Lietuvoj, kaip ir kaimyninėj Lenkijoj, nevienodai buvo žmonių protų priimtos ir taip pat nevienodai įkūnijamos. Lietuvos bajorija matė savo tautinės laisvės laidą ir simbolį tradicinėje sąjungoje su bajoriškąja Lenkija, todėl tik beveik išimtinai tuo šūkiu kovojo prieš rusus 1830-31 metais ir 1863 metais sukilimų metu. Toje kovoje liaudis beveik nedalyvavo, su labai nedidelėmis išimtimis, kurios ir toje pačioje kovoje turėjo skirtingų nuo bajorų siekimų.

Ir tik tada, kai tautų prisikėlimo idėja labai negausiame pačios liaudies sūnų-inteligentų būryje iškėlė didžias tautos vadų ir organizatorių asmenybes, tada tiktai lietuvių liaudyje ėmė žiebtis tikrojo tautinio susipratimo kibirkštys, vėliau suliepsnojusios skaistaus patriotizmo ugnimi. Valančiaus, Daukanto, Basanavičiaus, Kudirkos, Maironio, Šliūpo ir eilės kitų vadų pastangos iš bevardės, tik lietuviškai kalbančios, galvojančios ir kasdieninę būtį formuojančios liaudies vėl atkūrė lietuvių tautą, mokėjusią išnaudoti patogias politines progas išeiti į pasaulio viešumą su aiškia politine programa ir su ginklu rankoje jai paremti.

Kaip tik šis tautos sąmonės budimo ir brendimo laikotarpis Mažojoje arba Prūsų Lietuvoje iškėlė eilę kovotojų dėl tautos savitumo ir laisvės. Viena ryškiausių tų kovotojų figūrų, be abejonės, yra buvęs ir velionis Martynas Jankus.

Gimęs 1858 m. rugpiūčio 7 d. panemunės ūkininko šeimoje Bitėnuose, jis visą gyvenimą nepaliovė buvęs gimtosios žemės budėtoju, nors pasaulinės audros du kartu buvo išplėšusios jį iš tėviškės. Vokiečių valdžios pareigūnų kėsinimasis į šventas lietuvių teises bažnyčioje ir mokykloje uždega dar jauną Martyną Jankų kovai dėl tų pačių teisių. Ta kova nusitęsė beveik per visą netrumpą jo gyvenimą. Kova dėl lietuvių kalbos teisių mokyklose pagarsėjo ir toliau už Mažosios Lietuvos ribų, tikrojoje Vokietijoje. Hanoverietis Dr. Jurgis Sauerveinas, įžymus anuo metu daugelio pasaulio kalbų, jų tarpe ir lietuvių, mokovas, paskubėjo lietuviams į talką kovoje su neteisinga vokiečių valdžios politika tautinių mažumų atžvilgiu. Pirmoji pažintis su šiuo vokiečiu filantropu 1878 m. paskatino M. Jankų įsitraukti į platesnio pobūdžio politinę veiklą. 1886 metais įkurtoji tautiškai susipratusių lietuvių draugija "Birutė" buvo pirmas stambesnis politiškai organizacinis Martyno Jankaus ir kelių jo artimesnių bendradarbių žygis. Kaip sunkūs buvo pirmieji šios draugijos veiklos žingsniai, galima spręsti jau ir iš to, kad steigiamajam jos susirinkimui ilgai niekas nenorėjo duoti salės ne tik Tilžėje, bet ir kitose krašto vietovėse.

Antras stambus Mažosios Lietuvos lietuvių politinis žygis buvo dalyvavimas Vokietijos reichstago rinkimuose su savo atskirais kandidatais. Martyno Jankaus vadovaujami, drąsesni ir labiau tautiškai susipratę lietuviai 1890 m. pirmą kartą išeina į rinkimus su savo atskiru kandidatų sąrašu. Deja, tuomet dar teko jiems skaudžiai nusivilti: jų sąrašas tegavo vos 37 balsus. Nepaisydami vokiečių patyčių, lietuviai nenusimena ir rengiasi naujiems rinkimams. Kaip tik už metų įvyko vėl nauji rinkimai. Šį kartą M. Jankaus kandidatų sąrašas gauna jau 127 balsus. Vokiečiai įsitikina, kad lietuviai ne juokais palengva, bet ir pastoviai siekia savų politinių tikslų, būtent — turėti reichstage savą žmogų, lietuvių reikalų gynėją Vokietijos viešumoje. Kai lietuviai rengėsi tolimesniems rinkimams, vokiečiai panoro klasta jiems pakenkti: tris dienas prieš rinkimus papirko lietuvių kandidatą, kad šis staiga atšauktų savo kandidatūrą ir tuo būdu pražūtų lietuvių balsai be naudos. Tačiau ir tuo atveju lietuviai suskubo išstatyti naują kandidatą Smalakį, kuris vis dėlto surinko 2,800 balsų. Toks lietuvių balsų skaičius jų kandidato į reichstagą neišrinko, bet aiškiai visiems parodė, ką gali organizuotumas ir ryžtingumas. Lietuviai įsidrąsino: vėliau vykusiuose rinkimuose jie išstatė savo kandidatus visame Mažosios Lietuvos krašte. Sauerveinas, buvęs lietuvių kandidatu nuo Tilžės ir Pakalnės apylinkių, surinko 3.020 balsų, Zaunius, kandidavęs nuo Pilkalnės ir Ragainės, — 800 balsų, Juška — nuo Labguvos ir Vėlavos apylinkių — 600 balsų ir Smalakys, Klaipėdos bei Šilutės apylinkių kandidatas, per 6.000 balsų. Kadangi Smalakys buvo gavęs tiek pat balsų, kiek ir tų pačių apylinkių vokiečių liberalų vadas, reikėjo juodu perbalsuoti. Buvo susitarta, kad lietuviai Tilžės ir Ragainės apylinkėse paremsią minėtą vokietį, o jo rinkikai Šilutės ir Klaipėdos apylinkėse balsuosią už Smalakį. Tokiu būdu abudu kandidatai, lietuvis ir vokietis, kiekvienas nuo skirtingų apylinkių, pateko į Vokietijos reichstagą. Nuo paminėtų rinkimų lietuviai jau visuomet turėjo savo atstovus Vokietijos reichstage. Šis pirmasis politinis Mažosios Lietuvos lietuvių žygis yra vienas pačių pirmųjų ir įžymiųjų M. Jankaus asmeninės energijos nuopelnų.

Kitas stambus, jau kultūrinio pobūdžio, Martyno Jankaus darbas yra lietuviškosios spaudos organizavimas. Iš pat jaunystės pamėgęs rinkti medžiagą lietuvių praeičiai tirti, gerai susipažinęs su Lietuvos istorija, Martynas Jankus matė, kad be spausdinto žodžio lietuvybė tiek Mažojoje Lietuvoje, tiek ir anapus Rusijos sienos — Didžiojoje Lietuvoje — beveik neįmanoma žadinti bei organizuoti bet kuriems kultūriniams ar politiniams žygiams.

Emigravusių, ar tik laikinai iš Rusijos ribų pasitraukusių lietuvių inteligentų atlankytas Bitėnuose, M. Jankus pasiryžta dėtis į spaudos darbuotojų talką ir visu įkarščiu imasi organizuoti laikraščio leidimą ir platinimą. Kai 1883 metais Dr. Jonas Basanavičius suredaguoja pirmąjį "Aušros" numerį ir šis numeris, M. Jankaus paramos dėka, išvysta pasaulį, tada lietuvių tauta įsigyja pirmąjį labiausiai patikimą ginklą kovai su svetima kultūrine penetracija ir galingųjų okupantų daromomis skriaudomis. Nuo to momento Martynas Jankus tampa ne tik "Aušros" ir jos priedais leidžiamų kalendorių bei kitų knygelių finansuotoju, bet ir aktingu platintoju-organizatoriumi. Tais pačiais 1883 metais jis atvyksta į Didžiąją Lietuvą susipažinti su jos padėtimi ir tais žmonėmis, kurie galėtų imtis toliau platinti iš Prūsų gabenamus čia, Rusijos imperijos ribose, draudžiamus raštus.

Tačiau Martynui Jankui rūpėjo ne vien tiktai ta spauda, kuri buvo daugiausiai skiriama Didžiajai Lietuvai. Jis suprato svarbų reikalą rūpinti kiek skirtingo turinio, bet tos pačios dvasios literatūrą Mažosios Lietuvos broliams. Daug pinigų įdėjęs "Aušros" leidimui ir ne visus juos atgavęs, Jankus 1889 metais ryžtasi nupirkti spaustuvę, įrengti ją pas save Bitėnuose, kad čia galėtų betarpiškai paremti lietuviškųjų raštų gamybą. Pigiau, o kartais ir nemokamai, atlikdamas spaudos darbus, M. Jankus du kartu susilaukia finansinės krizės, neišgalėdamas išlyginti susidariusių skolų. Abu kartu aprašomas jo ūkis, abu kartu šiaip taip išsigelbsti nuo varžytynių, tik antruoju kartu tėvo pagelbimas, gauna perrašyti ūkį nebe savo, bet vaikų vardu.

Martyno Jankaus asmenyje būta ne tik ryžtingo spaudos organizatoriaus, leidėjo, išleidusio apie 20 įvairių knygų, skirtų Mažosios Lietuvos skaitytojams, bet ir autoriaus, mėginusio savo paties plunksną panaudoti tiems patiems uždaviniams, kurių siekė, talkinėdamas kitiems (yra parašęs "Žiemos vakaro adynėlę" ir sudaręs kai kuriuos tautosakos rinkinius).

1910 m. persikėlęs gyventi į Klaipėdą, M. Jankus čia dar spausdina "Apžvalgą" ir išleidžia keletą kitų leidinių. 1913 metais miršta jo žmona, o kitais metais įsiliepsnojęs pirmasis pasaulinis karas sunaikina jo turtą ir visą Jankų šeimą kartu su tūkstančiais Mažosios Lietuvos tautiečių nubloškia į Rusijos gilumą, į Pavolgį. Tos tremtinių kelionės metu M. Jankus netenka tėvo, kiek vėliau ir sūnaus. Antrasis sūnus žūva vokiečių prancūzų fronte, trečias sūnus, Kristupas, mokydamasis spaustuvininko darbo, buvo

sužeistas į vieną akį ir po to visiškai neteko regėjimo.

Lietuvių komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpti suranda M. Jankų, vargstantį tremtinio būtyje, ir kai 1917 m. revoliucija nuverčia caro režimą, pergabena į didesnį lietuvių tremtinių centrą Petrapilyje. Ten pat įvykusiame Rusijos lietuvių tremtinių seime gauna aktyviai pasireikšti ir Martynas Jankus, deklaruodamas Mažosios Lietuvos lietuvių susijungimą su Didžiąja Lietuva. Šis faktas buvo užfiksuotas ir talentingos mūsų dailininko Adomo Varno rankos šaržų albume "Ant politikos laktų".

Karui pasibaigus ir užsimezgus vėl normalesniam susisiekimui, Jankus su dešimtimis tūkstančių Didžiosios ir Mažosios Lietuvos tautiečių grįžta į tėvynę. Apsigyvenęs savo ūkyje Bitėnuose, jis vėl įsijungia į visuomeninę veiklą. Jam rūpėjo Klaipėdos krašto, tuomet buvusio karą laimėjusios santarvės žinioje, likimas. Kai santarvininkų politikai delsė jo sprendimą ir į kraštą ėmė reikšti pretenzijas net Lenkija, norėjusi Lietuvą suimti į ūkines reples ir tuo būdu paklupdyti ją prieš save, atėjo momentas Mažosios Lietuvos veikėjams imti krašto likimą į savo pačių rankas. 1923 m. sausio 9 dieną M. Jankaus pirmininkaujamas Vyriausias Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komitetas pasirašo šilutėje ir paskelbia manifestą į visus krašto gyventojus. Šiame manifeste pareiškiamas viso pasaulio akivaizdoje krašto gyventojų noras prisijungti prie Nepriklausomos Lietuvos. Tame pačiame manifeste buvo paskelbta 12 punktų, kuriais išdėstomi naujai sudarytosios krašto direktorijos sudėtis ir darbo uždaviniai. To manifesto padariniai gerai mums žinomi. Sausio 15 dieną sukilimas parėmė ginklu šio manifesto dėsnius, o po to prasidėjusi politinė byla Ambasadorių Konferencijoje Klaipėdos kraštą perdavė Lietuvos valstybės suverenumui.

Nors pradžioje negausi Klaipėdos krašto lietuvių šviesuomenė buvo visada neabejojamai patriotiška, tačiau jos politinė laikysena Didžiosios Lietuvos atžvilgiu nevisuomet buvo aiškiai apsisprendusi. Per dažnai jos elgsenoje kyšojo šiokio ar tokio atspalvio autonominės tendencijos. Martyno Jankaus žodžiuose ir elgsenoje išliko tas pats jau nuo jo veiklos pradžios ryškus bruožas — visiška Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuvių dvasinė vienybė. Dėl to jis buvo bene geriausiai suprantamas Didžiosios Lietuvos lietuviams "klaipėdietis", besąlygiškai jų gerbiamas ir mylimas. Retai kuri stambesnio masto ekskursija iš Didžiosios Lietuvos į Klaipėdos kraštą nebeužsukdavo į Bitėnus pas Martyną Jankų, o visos tokios ekskursijos Nemunu į pajūrį vienu pačių stambiųjų savo maršruto punktų laikydavo Rambyno ir, savaime aišku, Bitėnų aplankymą. Lietuvos Šaulių Sąjungai ir kai kurioms kitoms organizacijoms metinis Rambyno atlankymas Joninių dieną buvo virtęs tradicija, nuo kurios nukrypti būtų buvę beveik šventvagiška. Gerai prisimena kauniškiai, kaip populiarios ir visų laukiamos buvo Šaulių Sąjungos, ypač jos centrinio choro rengiamos Joninių ekskursijos garlaiviais į Rambyną! Paskirų chorų ir jungtiniai koncertai, misterijos, Joninių ugnys Rambyno kalne, Bitėnai ir juose gyvenąs Rambyno vaidila-budėtojas Martynas Jankus — visa tai šiuo metu jau praeityje. Bet ta praeitis yra dar taip nesena: ji yra pačiuose mumyse, tiksliau — mūsų sąmonėje gyva ir nenykstanti!

Nepasotinamai godus ir karingas nacionalsocializmas 1939 metų kovo mėnesį ištiesė savo šarvuotą leteną priešpaskutiniam "Reicho vienijimo" žygiui, atimdamas iš Lietuvos Klaipėdos kraštą ir prijungdamas jį atgal prie reicho. Suprantama, kad Martynui Jankui nebuvo kitos išeities, kaip tik išsikelti iš gimtųjų Bitėnų į Didžiąją Lietuvą. Gaudamas jam valstybės skirtą pensiją, gyvena Kaune, iki Lietuvą okupuoja bolševikai. Vėliau kuriam laikui išsikelia į provinciją, tačiau netrukus vėl grįžta į Kauną. Tyliai ir skurdžiai gyvendamas, čia jis susilaukia antros okupacijos, kurios metu tiek dvasinė garbingojo senelio būsena, tiek materialinė padėtis buvo itin sunki. Šiai okupacijai baigiantis, Jankus gauna sugrįžti į tėviškę, bet neilgam, nes bolševikų frontas slinko į vakarus ir vertė visus, kam buvo brangi gyvybė ir asmens laisvė, trauktis tolyn, taip pat į vakarus.

Pergyvenęs, kaip ir tūkstančiai kitų pabėgėlių, visus kelionės vargus ir tris kartus nuo 1944 m. rudens sirgęs plaučių uždegimu, M. Jankus, dukterų ir artimesnių tautiečių globojamas, vis dar pasveikdavo, vis dar, nors ir senatviškai paliegęs, gyveno ateities viltimis. Toks jis buvo Husume, retkarčiais svečių iš toliau atlankomas, vieno kito tautiečių sambūrio raštu pasveikinamas. Tik nebepakėlė beveik 88-rių metų senelis Jankus kraustynių į Flensburgą: senatviškoji negalia paguldė jį į lovą, ir 1946 m. gegužės 23 d. jis mirė.

Taip šio antrojo pasaulinio karo ir artimojo pokario dvejų metų laikotarpyje nuėjo amžinybėn du paskutiniuoju aušrininku — Jonas Šliūpas ir Martynas Jankus. Abu juodu mirė ne tėvynėje, o toje pačioje Vokietijoje, kur likimas prieš juodvejų valią nubloškė juos kartu su dešimtimis tūkstančių kitų tautiečių. Abiejų kūnų pelenai yra urnose, kurioms vieta turėtų būti ten, kur laisvieji tautiečiai kursis vėl naujam, gal būt, tikrai laimingesniam ateities gyvenimui, be baimės dėl savo ir artimųjų laisvės ir gyvybės. O kurgi lietuvis įsivaizduoja tokį rytojų, jei ne laisvoje tėvynėje Lietuvoje?!

Kai prisimename jau minėtą ryškų politinės bei kultūrinės Martyno Jankaus veiklos bruožą — besąlyginį tautinės vienybės išpažinimą ir praktinį jos vykdymą, mūsų akyse šis Bitėnų ūkininkas iškyla visa galva aukščiau daugelio Mažosios Lietuvos inteligentų, nepajėgusių savyje nugalėti nors ir nedidelio separatizmo jausmo, arba, tokio jausmo neturint, taip nuoširdžiai vykdyti praktinį abiejų tautos dalių sujungimą, kaip tai darė velionis.

Toks požiūris į Martyno Jankaus asmenį ir veiklą įgalina mus atsakyti į klausimą, kuo buvo šis paskutinysis aušrininkas mūsų tautai? Aiškiai visi žinome ir jaučiame, jog ne jo senas amžius ir ne vienas faktas, kad jis yra buvęs paskutinis gyvas likęs "Aušros" leidėjas ir bendradarbis, kelia mumyse jam giliausią pagarbą. Šiandien galima drąsiai tvirtinti, kad jei visi Mažosios Lietuvos sąmoningi tautiečiai būtų lygiavęsi į Martyną Jankų, t. y., vienaip su juo galvoję ir veikę abiejų amžiais išskirtų tautos dalių sujungimo- santykiavimo klausimu, tai būtų buvę išvengta daugelio nepasisekimų ir klaidų Klaipėdos krašto valdymo politikoje 1923—1939 metų laikotarpyje. Senelis Martynas Jankus turėjo savo aiškų nusistatymą politinio bei kultūrinio abiejų tautos dalių bendravimo ir jungimosi klausimu. Jo nusistatymas visais atvejais buvo aiškus ir nekintamas: lietuvių tauta yra vieningas etninis subjektas, kurio jokie svetimos politikos poveikiai nėra taip giliai suskaldę, kad atstačius bendrą nepriklausomybės pastatą, jame prireiktų mažai tautos daliai atskiro kambario. Ir niekas kitas iš Mažosios Lietuvos vadų taip pastoviai nesiekė jungti abi kiek nutolusias nuo viena kitos tautos dalis po viena nepriklausomybės rūmų pastoge, kaip tai darė Martynas Jankus.

Mažosios Lietuvos patriarcho vardas Martynui Jankui susidarė daugiausia Didžiosios Lietuvos lietuvių lūpomis tariamas kaip tik dėl to, kad visa tauta pasąmoningai jautė

POLITIKA

APIE KARĄ IR TAIKĄ SU KOMUNIZMU

Ar galima norėti karo ir jį ruošti? Ne! atsakys kiekvienas krikščionis. Negalima nei karo norėti, nei karo ruošti, nes karas yra viena didžiausių viešųjų blogybių, viena žmonijos rykščių, kuri naikina ne tik žmonių gyvybes ir sveikatą, bet atneša su savim kitokio įvairiausio blogio. Negalima karo ruošti ir jo norėti net tada, kai net būtume tikri, kad po jo pakils bendra žmonių gerovė, pakils menas ir mokslas ir net (prileiskime) žmonių dorovė. Net šitais motyvais negalima karo norėti, nes geram tikslui pasiekti negalima vartoti blogų priemonių. Šitoks bendras principas visiems krikščionims atrodo aiškus.

Bet jeigu paklausime konkrečiau: ar galima norėti karo ir jį ruošti prieš komunistinę Sovietų Sąjungą, kuri yra pavergusi daugybę tautų ir milijonus žmonių? Atrodo, kad į šitą klausimą vienodo atsakymo iš karto negausime. Vieni atsakys, kad ir prieš Sovietų S-gą negalima ruošti ir norėti karo, nors jis išvaduotų milijonus pavergtųjų, nes karas yra blogybė, o blogos priemonės neleistinos net geriausiam tikslui pasiekti. Tačiau, be abejonės, yra daug kitų žmonių, kurie su šitokiu atsakymu nesutiks. Ypač su juo nesutiks milijonai Sovietų S-gos ir jos sąjungininkų pavergtų žmonių, kurie ne tik nori karo, bet kartais net maldose jo melste meldžia, kaip išganymo. Argi kiti žmonės, kurie Sovietų S-goj kenčiantiems ir mirštantiems užjaučia ir nori juos karu išvaduoti, klysta ir nusideda? Argi tie milijonai, kurie Sovietų Sąjungoj kenčia dvasios ir kūno vergiją, drauge su jiems užjaučiančiais laisvaisiais taip skaudžiai klystų, arba turėtų taip baisiai iškreiptas sąžines? Atrodo, kad taip negalėtų būti, bet vis dėlto karo negalima nei norėti, nei jo ruošti, — atsakys kiti.

Gal šis sunkus, nevieno žmogaus sąžinę jaudinąs klausimas paaiškės, pasiteiravus: ar dabar pasauly taika? Į šį klausimą gal teigiamai teatsakytų tik žemės užkampių mažai tegalvoją žmonės. Taip gal teatsakytų Australijos dykumų, Afrikos ir Pietų Amerikos tropinių miškų ir džunglių gyventojai. Tačiau dauguma Europos, Azijos ir Šiaurės Amerikos sąmoningųjų gyventojų sutiks, kad šiandien pasauly taikos nėra. Nėra taikos ne vien dėl to, kad Korėjoj jau vyksta karas. Taikos, tikros ir teisingos taikos, nebuvo nė anksčiau. Tam tikroj, labai didelėj pasaulio daly buvo tik paliaubos, dvejos paliaubos: 1918 metais ir 1945 metais. Tačiau dideliame pasaulio plote — Sovietų Sąjungoj — karas vyko nuo 1917 metų ir dar jis ten tebevyksta dabar.

Šituo teigimu norima pasakyti, kad mes per siaurai suprantame taiką ir karą. Argi toms taikos ir karo sąvokoms mes neduodame per senos prasmės, kokia yra susidariusi prieš kokius kelis šimtus metų, kada tautos ir valstybės gyveno beveik izoliuotos, kada dviejų tautų karas arba net pilietinis vienos valstybės karas nelietė viso pasaulio arba bent žymios jo dalies? Argi dabar mes nepradėjome gyventi pasaulinio masto laikų, kada karas vienoj šaly paliečia visus kraštus? Ar karas viename krašte nėra šiandien karo pradžia visame pasauly? Atrodo, kad naujai karo sampratai tarptautinio solidarumo ir erdvės prasme iškalbus pavyzdys yra Korėja. Šis karas vyksta labai toli nuo daugelio mūsų, tačiau jis giliai paliečia kiekvieno bent šiek tiek galvojančio žmogaus protą ir sąžinę. Jis visų pasaulio valstybių vyrams, ne vien tik Jungtinių Tautų vairuotojams, suteikia daug rūpesčių. Taip yra todėl, kad mes esame atėję į tokį žmonijos plėtotės tarpsnį, kuris tautas ir žmones visame pasauly pradeda jungti į vieną žmonijos šeimą, kaip viduriniais amžiais Vakarų Europa buvo sujungta į krikščionišką šeimą. Šiandien tautos, valstybės ir net atskiri žmonės pradeda jausti solidarumą ir atsakomybę vienų už kitus. Tos solidarumo ir bendros atsakomybės idėjos buvo sukūrusios Tautų Sąjungą ir dabar palaiko Jungtinių Tautų Organizaciją. Todėl šiandien karas, prasidėjęs viename pasaulio kampely, jau yra viso pasaulio nelaimė, jo rūpesčių ir atsakomybės objektas.

O šitas tarptautinio solidarumo jausmas ir pasaulinės atsakomybės pareiga nebeleidžia karo ir taikos su-

---

tos vienybės reikalą bei reikšmę ir anapus buvusios 700 metų sienos, Bitėnuose, matė žilagalvį "Aušros" laikų bei nuotaikų reprezentantą, "kaip ąžuolą drūtą prie Nemunėlio", mokantį jungti romantiškąsias svajas su realiais gyvenamojo laiko reikalavimais ir žygiais. Todėl šitoks garbingas velionis Martyno Jankaus titulas yra ne banali jo seno amžiaus pagerbimo išraiška, bet giliai prasmingas viso jo gyvenimo ir veiklos simbolis.

Baigiant šią trumpą paskutinio aušrininko gyvenimo ir veiklos charakteristiką, tenka mums atsigręžti į save ir padaryti kai kurių pastabų patiems sau. Juk garbingasis velionis buvo vienas iš tūkstančių mūsų likimo draugų. Jo netekome būdami didžiausios pasaulio istorijoje skriaudos aukomis, laikinai sustoję skausmingoje kelionėje į nežinomą rytojų. Tą kelionę mums gerokai sunkina mūsų pačių silpnybės, kurių vienos kyla iš etninės mūsų prigimties, taigi iš tautinio charakterio, kitos — užkrėstos iš aplinkos, kurioje atsidūrėme. Prie pirmųjų priklauso mūsų lėtumas organizavimosi srity, laukimas sprendimų iš viršaus, nepripažinimas autoriteto kitam, pavydas ir pasalinis kenkimas, sujungtas su šmeižtais ir paskalomis, prie antrųjų — lengvo pelno ir tuščios garbės vaikymasis, tinginiavimas, girtuoklystė, gimtosios kalbos teršimas svetimybėmis ir kitokie iškrypimai. Tebūnie kiekvienas mūsų dvasinio bendravimo aktas gera proga kritiškai pažvelgti į dvasinį mūsų pačių pasaulį, į kiekvieno mūsų sielos vidų ir tarti sau patiems atvirą žodį. Pagerbdami paskutiniojo aušrininko idealizmą, jam skiepijant tautinės vienybės idėją vos pradėjusiuose tautiškai sąmonėti broliuose, ir aukštai vertindami jo realizmą, parenkant priemones idėjoms skleisti, mes ryžtamės pasekti didžiuoju velioniu.

Mūsų idealizmas turi būti gyvas ir skaistus, tačiau jį turi remti realaus gyvenimo pažinimas. Turime būti gerai ginkluoti pozityviomis žiniomis, kad galėtume žiaurioje kovoje už būvį visomis mūsų fizinėmis ir protinėmis galiomis paremti savo teises gyventi pilnutiniu kultūringos žmonių bendruomenės — tautos gyvenimu. Kovodami su mumyse pačiuose įsišaknijusiomis silpnybėmis geriausiai pagerbsime mirusius didžiuosius tautos dvasios vadus ir palengvinsime sau kelią į svajojamą skaistesnę ateitį.

V. Čižiūnas

prasti taip siaurai, lokališkai, kaip tai buvo suprantama prieš tris ar keturius šimtus metų. Ir su šituo reikšmės išplitimu į visą pasaulį karas šiais laikais yra įgavęs kitokį pobūdį negu seniau. Šiandien jis yra totalinis. Totalinis ne vien tuo, kad jis liečia visas žemės tautas, bet totalinis ir tuo, kad jame vartojami visokiausi kovos būdai ir ginklų rūšys, kurios yra nukreiptos ne vien prieš karius, bet ir prieš visus civilinius gyventojus. Todėl mūsų laikų karas yra yaptingai naikinantis ir žiaurus. Jis ypač žiaurus civiliniams gyventojams, nes jų gal daugiau žūsta negu karių ir jie dar būna naikinami kartais tada, kada kariai padeda ginklus, kada nutyla patrankos ir bombos. Tas civilinių gyventojų beveik toks pat traktavimas kaip karių mums sako, kad mūsų dienų pasaulis yra toli atžengęs, palyginus su viduriniais amžiais.

Tapęs totaliniu, mūsų laikų karas išsigimsta į nepaskelbtą karą, kuris kartais ypatingai paliečia civilinius gyventojus. Seniau, prieš pradėdama karą, valstybė savo priešininkui įspėdavo, duodama jam ultimatumą. Šiandien tą paskutinį įspėjimą retai kas bedaro ir pradeda karą staigiu arba visai nežymiu puolimu, žiūrint, kaip kada puolėjui naudingiau. Tas nežymus, aiškios pradžios neturįs, puolimas pasireiškia sutarčių laužymu, įvairiomis priekabingomis notomis, įvairiomis blokadomis, kariuomenės sutelkimais, dumpingais ir kitokiais normalaus gyvenimo trukdymais. Tai vadinasi šaltuoju karu, kurio tikrasis "specialistas" yra Sovietų Sąjunga.

Tačiau dėl to, kad karas šiais laikais viešai nevisada skelbiamas, yra atsiradusi dar viena jo rūšis — nepaskelbtas arba slaptas karas. Tokį karą Sovietų Sąjunga pavartojo okupuodama, pavergdama ir naikindama Pabaltijo valstybes ir kai kuriuos kitus kraštus. Kada prasideda ir kada baigiasi slaptasis karas, net kartais sunku pasakyti. Ir pasaulio politikai apie jį nemėgsta kalbėti. Juk tokiame kare dažniausiai negirdėti nei patrankų dundėjimų, nei bombų sprogimų, nei tvirtovių sugriovimų, bet aplink jaučiama beveik nuolatinė baimė ir grėsmė, nes žmonių gyvybės yra kasdien naikinamos ne dešimtimis, bet šimtais ir tūkstančiais. Atrodo, kad šitoks slaptas karas vyksta Sovietų Sąjungoj nuo 1917 metų. Toks karas yra sustiprėjęs nuo 1939 metų, kada Sovietų S-ga yra užėmusi dalį Lenkijos, Estiją, Latviją, Lietuvą, Rumuniją, Bulgariją, Vengriją, dalį Suomijos, dalį Vokietijos ir dalį Austrijos. Ten, už geležinės uždangos, dabar žmonės gyvena nuolatinėje grėsmėje ir miršta kasdien ne dešimtimis, bet šimtais ir tūkstančiais prievartos mirtimi. Vieni jų miršta deportuoti į nepakeliamas klimatines aplinkybes, į koncentracijos stovyklas, kiti miršta iškankinti kalėjimuose, treti nušaunami ar kitaip nužudomi. Civiliai žmonės ten miršta lėta ir staigia prievartos mirtimi todėl, kad komunistinis valstybės aparatas ginklais ir kitokiomis priemonėmis vykdo nuolatinį slaptą puolimą prieš pagrindines žmogaus teises — prieš tikėjimo (sąžinės), žodžio, organizacijos ir darbo laisves, prieš nuosavybės ir gimtinės teisę, prieš tiesą ir ištikimybę, prieš šeimos narių ir artimo meilę.

Kadangi valstybinis bolševikų aparatas puola įgimtąsias žmogaus laisves ir teises, tai to aparato nariai yra nusikaltėliai prieš įgimtąją teisę. O visi tie, kurie tas laisves ir teises gina nuo puolikų darbu, žodžiu arba bent mintimi, yra teisūs ir teisingi, nors jų jėgos, palyginus su užpuolikės valstybės jėgomis, yra be galo nelygios ir mažos. Kadangi už geležinės uždangos žmonės jaučiasi nuolatinėje grėsmėj dėl Sovietų S-gos puolimo slapto karo priemonėmis, todėl jie ne tik turi moralinės teisės gintis, bet taip pat laukti ir norėti, kad kas nors galingesnis, nors ir karo priemonėmis, ateitų jiems į pagelbą, neteisingą užpuoliką nugalėtų ir grąžintų jiems jų pagrobtas pagrindines žmogaus teises. O tie žmonės, kurių tėvynėse Sovietų Sąjunga veda tą slaptą naikinamąjį karą, nors jie būtų už savo tėvynės sienų, taip pat, atrodo, turi moralinės teisės ruoštis karui ir jį vesti, nes jų, laisvųjų, pareiga ginti skriaudžiamus ir naikinamus savo tautiečius. Apleisti šituos nelaiminguosius gal būtų didesnė blogybė negu karas, nes tai būtų savųjų išdavimas.

Kadangi už geležinės uždangos (Sovietų S-goj ir jos satelituose) nuo seniai vyksta slaptas karas prieš milijonus žmonių, todėl pasauly nėra taikos, o tik fiktyvios paliaubos tol, kol Sovietų Sąjunga bus tiek galinga, kad pajėgs vykdyti tolimesnį pasaulio užkariavimą. Iš tikrųjų galima drąsiai sakyti, kad tik fiktyvias paliaubas teturi Sovietų S-gos dar neužvaldyti kraštai. Karas jiems iš tikrųjų jau yra paskelbtas tos bolševikinės ideologijos, kurios išpažinėjai-fanatikai yra numatę užvaldyti visą pasaulį revoliucija, tai yra, vidaus karu. Tas karo paskelbimas laisvojo pasaulio kraštams yra įvykęs tada, kai bolševikinė tvarka buvo įvesta Rusijoj ir kai jos viešpačiai pasisakė, kad jų svarbiausias tikslas — pasaulinė revoliucija. Tik protiškai aklas žmogus šiandien dar gali manyti, kad Sovietų Rusijos valdovai šito, pasakytume, jiems švento tikslo — užvaldyti pasaulį prievarta — yra atsisakę, prasitardami, kad socialistinė ir kapitalistinė sistemos gali sugyventi. Tai tik posakis naiviems suklaidinti arba paliaubų priminimas, nes, paskelbę laisvam pasauliui karą apskritai, jie nėra pasakę, kada ir kokį kraštą jie pirma puls. Bet jie puola įvairiai ir tada, kada bolševikų vadams Maskvoj atrodo patogiausia. Apie paliaubų pabaigą gali paliudyti visa eilė didesnių ir mažesnių užpuolamųjų karų, kuriuos Sovietų Rusija yra pradėjusi nuo 1918 metų.

O jeigu po eilės nepasisekusių puolimų Sovietų Rusija 1918-20 metais buvo pasirašiusi visą eilę taikos sutarčių, o paskui eilę nepuolimo paktų ir draugiškumo sutarčių, tai visa buvo tik taktiniai pasitraukimai, kaip moko Sovietų S-gos komunistų partijos istorijos vadovėlis; tai buvo tik fiktyvios paliaubos, nors kiti kraštai tas sutartis ir tuos paktus laikė tikraisiais taikos ramsčiais. Ir "fiktyvių paliaubų" termine pirmąjį žodį reiktų ypač pabrėžti. Juk normalios paliaubos paprastai reiškia norą karą baigti, kad, pasirašius taikos sutartį, būtų galima prieiti prie pačios taikos. Tuo tarpu Sovietų S-gos komunistų vadams visokie draugiškumo paktai ir taikos sutartys tereiškia tik laikinį viešų karo veiksmų sustabdymą vadinamajam buržuaziniam pasauliui suklaidinti, kad per tam tikrą laiką Sovietų S-ga netrukdoma galėtų geriau militariškai pasiruošti ir galingiau iš naujo smogti.

Tačiau po 1939-45 metų karo Sovietų Sąjungos valdovai nebenori pasirašyti nė laikinių taikos sutarčių, kurios reikštų bet kokį pasitraukimą iš pasiektų laimėjimų ir aneksijų. O jei Sovietų S-ga pasirašė taikos sutartis su Italija, Vengrija, Rumunija ir Bulgarija, ji tai padarė dėl to, kad ten nuo faktinių nukariavimų nereikėjo nieko atsisakyti, o ta proga dar buvo galima suvaidinti apaštalą taikos, kurios taip ilgėjosi išvargę Vakarai, ypač Italija ir Prancūzija. Tačiau naujų taikos sutarčių su Austrija ir visa Vokietija Sovietų S-ga nepasirašė ir tikriausiai nepasirašys, nes tada tektų pasitraukti iš kai kurių užimtų kraštų. Su Austrija ir visa Vokietija ji taikos sutartis gal pasirašytų tik dviem atvejais: 1. jei tomis sutartimis ji greit pasiektų naujų laimėjimų, o senuosius užgrobimus (aneksijas) galutinai užsitikrintų; 2. jei Vakarų valstybių karinės jėgos ir apsiginklavimas būtų žymiai pralenkę Sovietų Sąjungą su jos satelitais, nes komunistai rimtai tesiskaito tik su vienu principu ir su viena priemone, būtent, su jėga. Bet kadangi Vakarai šitokios vie-

ningos ir aiškiai pranešančios jėgos neturi, tai Sovietų Sąjungai nėra intereso griebtis nė apgaulingos taikos sutarties. Jai dabar užtenka ir paliaubų, kad militariškai sustiprėtų ir pasiruoštų naujam puolamajam smūgiui, kurį tikriausia pirmi pradės jos komunistiniai satelitai, o paskui ir ji pati.

Taigi, dėl nuolatinio slapto karo už geležinės uždangos ir dėl fiktyvių paliaubų politikos, kurią veda Sovietų Sąjunga, pasaulis šiandien neturi taikos, o tik netikras neramias paliaubas. Tačiau ir jos, atrodo, nebus ilgos. Jos dar galėtų pailgėti tik viena sąlyga, būtent, jei Vakarų pasaulis sutiktų su kapinyno arba kalėjimo taika visoj Europoj ir Azijoj, nes šituos du kontinentu netrukus užvaldyti yra artimiausias komunizmo etapas į viso pasaulio užkariavimą. O kadangi niekas nesiruošia nei likusios Azijos nei likusios Vakarų Europos Sovietų Sąjungai taip pigiai atiduoti, kaip buvo atiduota Kinija ir Rytų bei Vidurio Europa, tai komunistų vadams naujam karui pasiruošti užtenka ir paliaubų.

Be abejo, Sovietų S-gos apsiginklavime šiokios tokios reikšmės turi ir apsigynimo momentas, kaip ir kiekvienam kitam kraštui. Čia turi reikšmės ir Sovietų S-gos nuolatinis nepasitikėjimas kitais kraštais. Tačiau didžiausią vaidmenį tos milžiniškos karo galybės kūrime turi užpuolimų ir naujų užkariavimų sumanymai. O Sovietų Sąjungos agresingumą rodo jos įvykdytos okupacijos ir aneksijos 1939-45 metais, palyginus su Vakarų demokratija, ypač JAV tiesiog idealistiniu elgesiu. Sovietų Sąjungos agresingumą ypač liudija jos elgesys su Pabaltijo valstybėmis. Estija, Latvija ir Lietuva, tos trys mažos ir ramios valstybės juk neturėjo jokių kitų tikslų, kaip tik apsaugoti savo laisvę ir nepriklausomybę, o vis dėlto kiekviena šių valstybių Sovietų Sąjungos buvo užpulta aneksijos tikslais po du kartu (1918 m. ir 1940 m.). Nors šios valstybės su Sovietų S-ga turėjo ir taikos sutartis, nepuolimo ir draugiškumo sutartis ir savitarpės pagelbos paktus, vis dėlto Sovietų Sąjunga jas okupavo ir dabar mėgina galutinai sunaikinti, žudydama ir deportuodama jų gyventojus, o į jų vietą gabendama rusų kolonistus. Šitoks Sovietų S-gos agresingumas plaukia iš tos bolševikų ideologijos su pasauline revoliucija horizonte, — ideologijos, kuria fanatiškai tiki ir fanatiškai vykdo komunistų vadai. Jų fanatiškumas ir agresingumas, atrodo, pralenkia kadaise buvusį islamo pasaulio fanatizmą ir karingumą.

Senovės arabų ir turkų agresingumas kadaise sugniužo, nenukariavęs pasaulio, dėl trijų priežasčių. Nei vieni nei kiti jų neturėjo plataus ir turtingo užnugario, jų karo technika, palyginus su dabartine, buvo labai primityvi, o aplinkinis pasaulis, kurį mėgino užkariauti, idėjiškai ir morališkai buvo priešingas ir stipriai gynėsi. Tuo tarpu šiandien komunistų agresingumui aplinkybės yra palankios. Sovietų Sąjungos valdomi kraštai yra turtingi visokių gėrybių; Sovietų S-ga palaipsniui pasisavina pačią moderniausią karo techniką, jos karštligiškai mokydamosi iš JAV; be to, Sovietų S-ga visuose pasaulio kraštuose turi milijonus fanatiškų ir agresyvių talkininkų bei simpatikų, kurie savo kraštuose paruošia komunistams palankią nuotaiką ir paraližuoja savo kraštų priešingumą komunizmui. Bolševikų tvirtovė Maskvoj visa tai žino, ir todėl jos agresingumas ne mažėja, bet didėja. Kai Sovietų Sąjunga bus militariškai pasiruošusi, tada koks nors jos satelitas nutrauks paliaubas kokiam nors vienam ar keliems kraštams, nes principinis karo paskelbimas pasauliui jau seniai yra atliktas.

Bet jeigu Sovietų Sąjunga ligi šiol užpuldinėjo vieną kraštą po kito, kaip darė Hitleris, ir jeigu toliau ji tų agresyvių tikslų iki pasaulio nukariavimo siekia su nepaprastu atkaklumu, tai gali kilti klausimas: ar kitas dar laisvas pasaulis neturi pasiruošti apsigynimo karui? Atrodo, kad taip turėtų būti, ir šito pasiruošimo apsiginamajam karui negalima būtų smerkti. Būtų galima eiti dar toliau ir paklausti: ar laisvajam nekomunistiniam pasauliui neužtenka ligi šiol turėtų komunistinių užpuolimų ir agresyvinių pasiruošimų, ar dar jis turėtų laukti, kol komunistai nutrauks paliaubas ir puls kokį nors naują kraštą? Rodos, reiktų atsakyti: ne! Komunizmo karinis agresingumas jau daugeliu faktų įrodytas, kad būtų dar galima tikėtis dabartines fiktyvias paliaubas paversti taika, tegu ir išduodant jau pavergtas ir slaptu karu naikinamas tautas.

Bet ar milijonų žmonių išdavimas komunizmo fiziniam ir moraliniam sunaikinimui nėra biauresnis už karą su juo? Ar nusileidimas daugeliui komunizmo puolimų ir laukimas naujo puolimo nėra tuo pačiu pikto didinimas pasauly? Atrodo, kad taip. Laukimas naujo komunistų puolimo būtų leidimas vis labiau įsigalėti didesnei blogybei pasauly. To krikščioniškos sąžinės negali toleruoti. Jei po eilės komunizmo įvykdytų agresijų žmonės dar turi laukti naujo karinio užpuolimo, tai laisvasis pasaulis, atrodo, turi moralinės teisės komunizmo agresijai, vadovaujamai Sovietų Sąjungos, pasakyti gana! Ir turi teisės pasakyti ne po naujo užpuolimo, bet dabar. Ir šitas pasakymas Sovietų Sąjungai ginklais "dabar gana!" būtų ne toks taip blogas negu jo nudelsimas.

Pradėjimas rimto karo prieš komunistines agresijas pagal Maskvos fanatizmą dabar būtų ne taip blogas negu vėliau dar ir todėl, kad pasipriešinimo nudelsimas žmonijai neštų dar baisesnį karą. Jei trečiojo pasaulinio karo rykštė turi įvykti, tai jau geriau anksčiau negu vėliau, nes nuolat tobulinama karo technika rankose ateistinio bolševizmo, kuriam nieko nėra švento, gali tapti neįsivaizduojamai pavojinga ir baisiai naikinama.

Taigi pasipriešinimas viešu karu prieš tolimesnį Sovietų Sąjungos vadovaujamą komunistų puolimą gali būti pateisintas, jei jis turi tikslą apsaugoti žmoniją nuo didėjančio viešo blogio — nuo didesnės sunaikinimo katastrofos, ypač nuo bedievybės prievartos, nuo žmogaus išniekinimo bei vergijos — ir drauge grąžinti laisvę ir kitas žmogiškąsias teises tiems milijonams, kuriuos komunistai yra pavergę. Tačiau jei šitie doroviškai pozityvūs tikslai ginkluotam pasipriešinimui prieš nuolatinius komunizmo puolimus tebūtų tik priedanga, už kurios slėptųsi tariamai svarbesni — prestižo, gero gyvenimo, naujų rinkų ir pelno — motyvai, tada reiktų rimtai abejoti viso pasipriešinimo verte. Jei tie, kurie ruošiasi pasipriešint jėga piktam, neturėtų aiškių, pozityvių, visiems žmonėms brangių tikslų, o vadovautųsi naudos motyvais, tada būtų pavojaus, kad toks ginkluotas pasipriešinimas prieš plintančią komunizmo agresiją gali atnešti žmonijai nemažesnių nelaimių negu komunizmo įsigalėjimas. Nestovėdami morališkai aukščiau už savo priešus, pasipriešintojai komunizmui gali pasisavinti to klastingo agresoriaus ne tik kovos metodus, bet ir jo esminius tikslus, nors jie ir būtų vadinami kitais vardais.

Todėl, kai laisvajame pasauly vis labiau išryškėja valia efektyviai pasipriešinti ginklu komunizmo agresijai, vadovaujamai iš Maskvos, vis ryškiau reikia iškelti ir gyvendinti pozityvius tikslus ir idealus, kurie žmoniją sujungtų ir pakeltų į aukštesnį moralinį lygį negu buržuazinis hedonizmas, neprincipingumas ir savanaudiškumas. Kad aukštesni tikslai nėra užmiršti, tai prieš praėjusias Kalėdas pasauliui priminė prezidentas Trumanas savo garsioj kalboj. Tada jis nurodė, kad už didžiausias materialines gėrybes aukščiau stovi moralinės vertybės, kurioms apginti nereikia gailėtis net didžiausių aukų.

Dr. J. Gintautas

"AIDAI" SKIRIA LITERATŪROS PREMIJĄ

Mėnesinis kultūros žurnalas "Aidai", leidžiamas TT. Pranciškonų, pamečiui skirs po vieną $500.00 premiją už premijos komisijos geriausiu pripažintą grožinės literatūros ir mokslo veikalą. Šiuo skelbiamos jos taisyklės pirmiesiems metams:

1. 1951 metais pirmą kartą premija bus skiriama už grožinę literatūrą: poeziją, noveles, apysakas, romaną ar dramą.
2. Už premijos komisijos geriausiu pripažintą veikalą skiriama premija nebus skaidoma tarp atskirų autorių.
3. Premijos komisija vertins 1950—1951 m. pasirodžiusius viešumon grožinės literatūros kūrinius ir tais metais parašytus, bet dėl dabartinių sąlygų negalėjusius būti išspausdintais kūrinius tų autorių, kurie juos prisiųs komisijai.
4. Eilėraščių rinkinys, skiriamas premijai, turi sudaryti nemažiau 32—48 puslapių knygą, jeigu ji būtų išspausdinta. Novelių ar apysakų rinkinys turi būti nemažiau kaip 100 puslapių dydžio spausdintos knygos.
5. Paskutinė data kūriniams įteikti 1951 metų gruodžio 1 d. Siųsti šiuo adresu: Ant. Vaičiulaitis, 2087 N. Main Ave., Scranton 8, Pa.
6. Premijuotą kūrinį, jei jis būtų parinktas iš viešumon dar nepasirodžiusių veikalų, autorius sutinka dalinai ar ištisai spausdinti per "Aidus".
7. Premijos sprendėjų komisiją sudaro: Bern. Brazdžionis, J. Girnius, V. Maciūnas, Pr. Naujokaitis, A. Nyka-Niliūnas, Ant. Vaičiulaitis ir leidėjų atstovas T. Dr. L. Andriekus, O.F.M.

Vyriausias Redaktorius — Antanas Vaičiulaitis
Redakcinis Kolektyvas: Dr. J. Aistis-Aleksandravičius, T. Dr. L. Andriekus, O.F.M., Bern. Brazdžionis, J. Girnius, Dr. J. Grinius, T. Dr. B. Grauslys, O.F.M., Dr. K. Pakštas, Dr. A. Kučas, J. Pažemeckas, Dr. A. Šapoka, Br. Stočkus, T. J. Vaškys, O.F.M.

Meninė Priežiūra — Telesforas Valius
Leidžia — Tėvai Pranciškonai
Redakcijos Adresas: Ant. Vaičiulaitis, 2087 N. Main Ave., Scranton 8, Pa.
Administracijos Adresas: AIDAI, Kennebunk Port, Maine